37
Biblioteca „ASTRA" SIBIU
0 - MAR 2014
22

GRAI ŞI SUFLET

REVISTA „INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ŞI FOLKLOR"

PUBLICATĂ

de

OVID DENSUSIANU

VOL. I — FASC. I

BUCUREŞTI
Atelierele SOCEC & Co., S. A.
1923

72365

CUPRINSUL:

Pag.

Ov. Densusianu, Orientări nouă în cercetările filologice . . 1
I. A. Candrea, Viața păstorească la Megleniți 23
Ov. Densusianu, Irano-romanica, I 39
T. Papahagi, O problemă de romanitate sud-ilirică . . . 72
Al. Rosetti, Lexicul *Apostolului* lui Coresi comparat cu al *Codicelui Voroneţean* 100
T. Dinu, Graiul din Țara Oltului 107

ÎNSEMNĂRI ŞI RECTIFICĂRI

Ov. Densusianu Două glose ale lui Hesychiu 140
Lat. *mulus* 141
Rom. *bîrţă* 142
Rom. *pleoapă* 143
Fr. *lourd* 147

DĂRI DE SAMĂ

G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes* (O. D.) . 150
Dacoromania (O. D.) 153
B. Bartók, *Volksmusik der Rumänen von Maramureş* (T. Papahagi) 155
S. Puşcariu, *Din perspectiva Dicţionarului* (O. D.) 156
N. Drăganu, *Din vechea noastră toponimie* (O. D) 159
G. Giuglea, *Cuvinte şi lucruri* (O. D). 161

Indicaţii bibliografice

A. Meillet — E. Sieg şi W. Siegling — Ph. Arbos — W. von Wartburg — T. Papahagi — Al. Rosetti — L. Rütimeyer — C. Tagliavini — P. Skok. 165

Fiecare volum al revistei apare în două, trei fascicole şi preţul lui, prin abonament, e de 100 lei.

Manuscrisele, publicaţiile şi revistele în schimb se trimit D-lui Ov. Densusianu: Bucureşti, Str. Colţei 24.

Abonamentele se adresează administraţiei revistei: Bucureşti, Str. Timpului 19 bis

BIBLIOTECA ... SIBIIU

ORIENTĂRI NOUĂ ÎN CERCETĂRILE FILOLOGICE

Intre filologia veche şi cea nouă anii din urmă au accentuat tot mai mult deosebirile, ca metodă de investigaţie şi idei conducătoare. Aceste progrese care, isolat, pot fi urmărite în publicaţiile filologice recente lasă totuşi un vag în jurul lor, pentru că puţini s'au gîndit să le presinte în totalitatea lor [1], într'o sintesă care, oricît de sumară, ar pune în evidenţă ce s'a realisat în atîtea direcţiuni, cum şi unele îndrumări care abia indicate aşteaptă să fie precisate mai bine, pentru ca la rîndul lor să dea sugestiuni, să deschidă perspective pentru cercetări care vor avea să aducă alte inovaţii după cele de astăzi.

O asemenea expunere, redusă la relevarea directivelor generale ale filologiei nouă, cred că-şi găseşte cel mai bun prilej în primele pagini ale unei reviste a cărei utilitate nu mai are nevoie de justificări, oricît de streine de mişcarea filologică ar rămînea la noi preocupaţiunile intelectuale. Cînd filologia secunda prejudecăţi ori încînta şi ea cu fantasii şi paradoxe ce-şi găsiau uşor prestigiu în romantismul a-tot-stăpînitor, în jurul ei nu se puneau încercuiri de des-

[1] O privire generală asupra teoriilor filologice actuale e dată de J. Vendryes în *Le langage*, Paris, 1921; parte din aceste teorii şi cu vederi proprii autorului sînt expuse în cartea lui A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921.

72365

interesare şi speculaţiunile spre care era dusă ajungeau să pasioneze pe mulţi, pînă a-i improvisa în filologi. Cum cu timpul filologia — prin contrast cu istoria, care mai păstrează reminiscenţe romantice — a fost cea dintîi care, cu metode riguroase şi cu spirit critic ducînd dela analise la construcţiuni temeinice, a înlăturat unele ilusiuni şi a înlesnit să cunoaştem mai bine trecutul nostru, interesul pentru ea ar fi fost de aşteptat să meargă paralel cu realisările ei, cu ceea ce i se datoreşte ca achisiţiuni pentru ştiinţă. Cultivarea stăruitoare a filologiei de cîţiva specialişti şi afirmarea ei deplin ştiinţifică le vedem însă coincidînd cu o scădere a interesului pentru ea, cu un fel de scepticism asupra utilităţei pe care ar avea-o, fiind privită de obicei ca o specialitate redusă la preocupări mărunte, la cercetări care pot pasiona numai pe cîţiva isolaţi. Judecata aceasta nu are de ce să ne surprindă cînd cultura noastră e încă în fasa pregătirilor, într'o epocă de transiţie. Lîngă moşteniri de preferinţe care mai dăinuesc, lîngă excluderi de ceea ce nu mulţumeşte anumite inclinări, anumite superstiţii, ştiinţa, cu multiplicitatea ei de manifestări şi cu acel spirit de cercetare pasionată şi obiectivă care trebue să o caracteriseze, nu a ajuns încă să fie recunoscută cu ascendentul pe care trebue să-l aibă. Sînt drumuri de care curiositatea noastră intelectuală se ţine încă departe, cum sînt preveniri care trebue înlăturate, păreri care cer să fie rectificate. Deoarece o asemenea părere e curentă şi cînd se vorbeşte de filologie, se impune ca şi ei să i se aducă rectificări în acord cu semnificaţia adevărată a studiilor de limbă şi aceasta va reieşi, cred, deplin din ce vom arăta cu privire la spiritul în care sînt conduse azi cercetările filologice.

Luîndu-şi naştere din studii elementare asupra limbilor, din observaţiuni cu caracter mai mult practic, didactic, filologia, oricît timp ar fi pus ca să se emancipeze de gramatică, şi-a afirmat repede independenţa şi în cîteva decenii a ajuns să-şi întindă mereu domeniul cercetărilor, să arate

cît de vast este ciclul problemelor care pot să o preocupe. Dacă pînă acum vre-o patruzeci de ani ea mai păstra oarecare urme ale dependenţei de gramatică — cum arăta chiar numele şcoalei de atunci a „neogramaticilor“ care totuşi a adus puncte însemnate de inovaţie în studiile lingvistice —, în timpul din urmă îndrumările ei s'au accentuat tot mai mult în sensul introducerei unor criterii nouă şi fecunde de investigaţie. Impulsiunile în această direcţie i-au fost date de cercetările fonetice şi etimologice, sprijinindu-se reciproc şi ajutînd fixarea unor principii de bună orientare. Multă vreme predilecţiunea filologilor au fost fonetica şi lexicul, cum se înţelege uşor cît timp ele se impuneau în primul rînd atenţiunei lor şi plecînd dela ele se puteau pune basele unor norme sigure de interpretare a faptelor lingvistice. Dacă uneori generaţia mai veche de filologi s'a oprit la concepţii prea unilaterale şi nu a ştiut să evite exagerările, chiar aceste exagerări au provocat, prin antitesă, o reacţiune şi au adus repede restabiliri mai în acord cu caracterul evoluţiilor lingvistice. După ce şcoala de altădată decretase principiul legilor fonetice fixe, imuabile, alţii au venit să conteste acest principiu, să susţină că de fapt nu există asemenea legi [1]. Intre aceste două păreri şi după discuţii care plecau uneori dela o neînţelegere aparentă, astăzi s'a ajuns la convingerea că legi fonetice — sau, cum le numesc alţii cu termeni atenuaţi, „echivalenţe“, „posibilităţi“ — pot fi admise nu cu înţelesul legilor din alte ştiinţe, ci în sensul că există transformări de sunete resultate în anumite condiţiuni şi im-

[1] De relevat că tocmai cînd se punea la îndoială existenţa legilor fonetice se făceau încercări, ca aceea a lui M. Grammont, în studiul său *La dissimilation consonantique dans les langues indo-européennes el dans les langues romanes*, Dijon, 1895, de a găsi consecvenţe de evoluţie, legi fonetice, chiar în fenomene nepărînd că s'ar produce după anumite norme. Pentru lămurirea unor probleme de fonetică romanică dela aceeaşi idee a plecat, mai în urmă, E. Schopf în studiul *Die konsonantischen Fernwirkungen: Fern-Dissimilation, Fern-Assimilation und Metathesis*, Göttingen, 1919.

primînd unei limbi sau unui grup lingvistic caractere particulare; alături de aceste transformări, ușor de recunoscut în general, apar însă altele, condiționate de factori speciali, înfățișîndu-se ca perturbări față de celelalte, ca „excepții" sau, cum le numesc filologii italieni, „accidenti generali", cu un termen nu bine ales și care se repetă mereu, ca un șablon, în studiile fonetice ale acestor filologi.

Datorită școalei de pe la 1880 — oricît de unilaterală ar fi fost în unele privințe, oricît s'ar fi închis în rigorismul ei —, filologia a ajuns să preciseze unele fapte și să-și aproprie o disciplină care avea să o ajute în perfecționarea metodelor de cercetare. Aceasta cu deosebire în studiile de fonetică și, colateral cu ele, în cele etimologice: evoluția fonemelor a primit atunci unele elucidări prin cercetările comparative și istorice, prin confruntări mai întinse și mai temeinice decît cele la care se oprise filologii de mai înainte. Cînd în interpretarea fenomenelor se recunoscu și importanța principiului de fonetică sintactică, un mijloc nou de control își găsi aplicarea și, grație lui, serii întregi de particularități fonetice putură fi mai bine explicate: plecînd dela ideea că cuvintele nu trebue privite isolat, ci în legăturile, în asociațiunile lor variate, în ceea ce s'ar putea numi simbiism fonic — alături de cel noțional —, acest principiu a ajutat filologilor să se emancipeze de visiuni prea limitate, le-a arătat că vieața cuvintelor e mai complexă de cum le apărea și, indirect, i-a îndemnat să ducă mai departe analisa faptelor, să urmărească cu o perspicacitate mereu accentuată procesele lingvistice.

Alături de studiile fonetice — și întru cîtva prin înrîurirea lor, ca și a celor de folklor — acum o jumătate de veac filologii au început să cultive mai stăruitor pe cele de dialectologie. Era complinirea necesară la celelalte, care țineau în samă numai trecutul, materialul de limbă transmis prin texte și fixat prin tradiție. Cunoașterea graiurilor vii, a vorbirei celor dela țară, cu varietatea aspectelor ei, nu putea să rămînă în afară de preocupațiunile filologilor, cînd

ea putea aduce puncte nouă de comparaţie, indicaţii preţioase în interpretarea fenomenelor lingvistice şi corective la unele păreri. Materialul dialectal adunat şi comentat în curs de mai multe decenii — chiar dacă de multe ori a fost prezentat sub forme prea sărace ori după procedee prea mecanice — a pus la dispoziţia filologilor elemente a căror valoare tot mai mult a ajuns să fie recunoscută. Interesul pentru dialectologie a avut şi el ca urmare discuţii împrejurul problemelor pe care le implică, enunţarea de teorii care au pasionat cîtva timp pe învăţaţi. Cînd în faţa concepţiei prea simpliste că ar exista totdeauna limite dialectale bine fixate s'a ridicat afirmarea unor filologi că asemenea limite sînt o ilusie, critica filologică a avut un nou prilej de a arăta că se cuvine să ne punem întrebări la care alţii nu se gîndise, să revisuim ide' care sînt poate numai o convenţiune. Impotriva teoriei zonelor dialectale bine definite nu a fost greu să se aducă fapte desprinse din cercetările dialectologice, dar şi de rîndul acesta s'au forţat interpretările, s'a mers prea departe pe calea contestărilor. Dacă nu există totdeauna linii de demarcare între dialecte aşa cum erau admise de o parte din filologi, asemenea linii nu pot fi contestate uneori — relativ rar —, în condiţiuni geografice speciale, prin isolări datorite unor factori determinaţi, şi, de altă parte, nu se poate să nu admitem în tesă generală existenţa dialectelor, unor unităţi lingvistice locale caracterisate prin particularităţi care le dau o fisionomie aparte, diferenţiindu-le de alte unităţi. Trecerile dela o regiune dialectală la alta, acele amfizone cu infiltraţiuni reciproce resultate în mod firesc din atingeri între două — ori chiar mai multe — graiuri, nu anihilează ceea ce dincolo de ele apare cu aspecte bine pronunţate într'un sens ori într'altul. Dialectele sînt centre de unde au radiat anumite transformări lingvistice şi dacă între ele s'au interpus zone mixte, aceasta nu ne autorisează să contestăm existenţa unor asemenea centre. Privind chestiunea astfel, se

înlătură punctul de neînțelegere care a provocat și discuțiile între dialectologi.

Studiilor de dialectologie — în fasa lor mai veche despre cea actuală vom vorbi mai departe — și celor de fonetică teoretică și istorică le-a urmat inovația datorită foneticei experimentale. Și școala neogramaticilor își dăduse samă că sunetele unei limbi trebue studiate în legătură cu ceea ce stă la basa lor, cu agenții fisici care le provoacă, dar fisiologia sunetelor avea să se afirme numai mai tîrziu ca, un studiu de primă însemnătate și să se îndrumeze pe o cale mai realistă, mai științifică. Intemeiată de abatele Rousselot — după încercări ale lui E.-J. Marey —, fonetica experimentală e astăzi unul din auxiliarele cele mai prețioase în investigațiunile lingvistice. Grație spiritului de precisiune de care e călăuzită, grație aparatelor de care se servește — deși mai așteaptă unele perfecționări —, fonetica experimentală ne ajută să urmărim mai bine genesa sunetelor, să surprindem deosebiri între ele care altfel nu sînt ușor de perceput ori rămîn cu totul inaccesibile controlului, cum, în același timp, ne înlesnește înregistrări care pot servi ca documente de o deosebită valoare pentru studiul unei limbi sau, în special, al dialectelor. Filologilor de mai tîrziu ea le va da elemente bogate de informație și de reconstruiri cînd se vor înființa cît mai multe arhive fonetice, așa cum în unele părți s'a căutat să se realiseze această idee.

Oricît am recunoaște importanța foneticei experimentale, ar fi să cădem în exclusivism dacă am contesta foneticei istorice un loc — și însemnat — în preocupațiunile filologilor. O categorie de cercetări nu poate să se isoleze de cealaltă, deși se observă în general la fonetiștii experimentali un fel de dispreț față de aceia care se ocupă cu fonetica istorică. Și în filolgoie trecutul are drepturile lui la stimularea curiosității cercetătorilor. Graiurile vii, actualitatea, nu trebue privite ca domeniul exclusiv al studiilor lingvistice. Chiar celor care-și fac din aceasta o specialitate le poate fi de

mult folos, li se impune chiar să cunoască de aproape faptele stabilite de lingvistica istorică, pentru că ele le pot da unele intuiţii, orientări şi priviri mai largi în urmărirea fenomenelor.

Paralel cu studiile de fonetică îndrumate spre metode cu desăvîrşire nouă nu se putea să rămînă în urmă nici cele asupra materialului lexical, cu atît mai mult cu cît sforţările etimologiştilor ajunsese să claseze mare parte din acest material, să fixeze filiaţiuni care să servească drept punct de plecare pentru studii ulterioare. Stabilind originea cuvintelor, chiar etimologiştii erau duşi spre urmărirea schimbărilor de înţeles, dar numai cu timpul această parte a evoluţiilor lexicale s'a impus ca obiect de cercetare specială. Cînd ei i s'a dat toată atenţia cuvenită şi cînd serii întregi de cuvinte au fost supuse analisei din acest punct de vedere, semantica — prin studiile lui M. Bréal, în special — s'a adăugat ca o nouă ramură de cercetări, şi din cele mai bogate în revelaţii, cele mai fecunde pentru înnoirea interpretărilor filologice. Cu toate contribuţiile care s'au adus pînă acum în această direcţie, semantica rămîne încă un cîmp larg de investigaţii şi aşteaptă precisări de metodă, sintese care să arate că şi cu privire la schimbările de înţeles sînt factori hotărîtori, anumite identităţi de evoluţie, deşi e greu să ne închipuim că se vor putea stabili „legi“ în felul cum presupun unii filologi. Pînă la asemenea sintese va trebui să se studieze de aproape evoluţiile semantice din diferite limbi, pentru ca monografii parţiale să înlesnească constatări cu caracter general. Şi în gruparea faptelor privind semantismul, în fixarea factorilor care au determinat modificările de semnificaţie ale cuvintelor, va fi nevoie de introducerea unor criterii mai positive, deduse din aprofundarea realităţilor care au provocat evoluţiile semantice. Cu toate că studiile recente de semantică arată intenţii de a li se da această orientare, ele mai păstrează ceva din formalismul vechi şi operează cu abstracţiuni, cu clasificări prea mecanice.

Constituirea semanticei într'un ciclu de studii de cea mai mare însemnătate a plecat, în parte, dela intuiţia raporturilor strînse dintre formele lingvistice şi conţinutul lor sufletesc, dar în acelaşi timp ea singură a contribuit ca filologii să dea din ce în ce mai multă atenţie semnificaţiei psihologice a cuvintelor. Aceasta a mers concomitant cu progresele psihologiei, ceea ce a venit să potenţeze această directivă, aşa că în lucrări de lingvistică şi de filosofie — cum sînt acelea ale lui W. Wundt, J. van Ginneken ş. a. — amîndouă aceste specialităţi îşi dau sprijin şi unii au căutat chiar să aplice la filologie metode ale psihologiei experimentale. A considera fenomenele lingvistice ca resultat al proceselor psihice, a pune în evidenţă substratul lor sufletesc, e iarăşi una din concepţiile care, introdusă în filologie, va face să privim într'o lumină nouă evoluţia limbilor. Pentru psihologia generală, ca şi pentru aceea a colectivităţilor, pentru psihologia etnică, lingvistica înţeleasă astfel va aduce contribuţii preţioase şi va arăta totodată marea distanţă percursă dela preocupaţiunile filologilor de altădată. Pe cînd aceştia se mulţumiau cu înregistrarea cîtorva fapte, cu semnalarea unor concordanţe şi analisa numai a unor categorii de particularităţi, deşi adeseori interesante în felul lor, de acum înainte multe alte fapte vor trebui luate în samă, pentru ca să pătrundem mai adînc în vieaţa cuvintelor, să ni le representăm sub multiplele lor aspecte şi să recunoaştem valoarea lor expresivă dincolo de înţelesul direct, ceea ce ele cuprind semnificativ pentru constatări psihologice. Dacă întru cîtva e interesant, de pildă, să constatăm că latinul vulgar d o l u s, înlocuind pe clasicul d o l o r, s'a păstrat în romîneşte sub forma *dor*, alături de friul. *dul*, it. *duolo*, sardul log. *dolu*, prov., cat. *dol*, sp. *duelo*, port. *dó*, e şi mai interesant de relevat că numai în limba romînă această formă a primit o nuanţare specială, îndepărtîndu-se de semnificaţia primitivă — păstrată, de altfel, isolat, dialectal, la noi, cum în celelalte limbi romanice echivalentele ei reproduc nealterată accepţiunea latină

sau cu slabe devieri semantice, nici una însă aşa de caracteristică cum este cea din romîneşte. Cînd, mai departe, constatăm că *dor* apare nu numai în dacoromînă, dar şi în aromînă şi meglenită cu acelaşi înţeles, aceasta pune şi mai bine în evidenţă semnificaţia lui psihologică, deoarece ne arată că de mult, cînd limba noastră nu era despărţită în dialectele de azi, latinul d o l u s ajunsese să exprime ceva propriu sufletului romînesc, să ne redea acel lirism de nelinişte, de melancolie care străbate poesia noastră populară. Pentru deducţiuni psihologice din studiul limbei nu este iarăşi interesantă mărturia unui cuvînt ca port. *saudade* din lat. s o l i t a t e m[1] ori a formei, din graiul italian din Bormio, *solaštro* (derivat din lat. s o l u s), exprimînd neliniştea, tristeţea pe care o simte păstorul în singurătatea munţilor ? [2] Exemple de felul acesta, care ne duc mai departe decît apropierile etimologice la care se opriau filologii din trecut, ar putea fi citate multe pentru a ne convinge de importanţa constatărilor la care putem ajunge cînd filologia e înţeleasă în alt spirit, călăuzită de concepţii nouă.

Consecinţă firească a tendinţelor inovatoare în filologie, şi sociologia a venit să fie luată în consideraţie de lingvişti, alături de psihologie. Odată ce fenomenelor lingvistice li se recunoştea caracterul de valori psihologice, urma dela sine să fie privite în raporturile lor cu factorii sociali, şi în timpul din urmă cu deosebire A. Meillet a insistat asupra acestui criteriu de interpretare a lor. In principiu se poate spune că transformările lingvistice sînt ecou al condiţiunilor de vieaţă proprii unei societăţi, expresiunea prefa-

[1] Are aproape acelaşi înţeles ca romînescul „dor" şi e definit astfel de Teixeira de Pascoaes, *O génio portugnês*, Pórto, 1913, 6: „e dorul şi tristeţea, materia şi spiritul, moartea şi vieaţa, pămîntul şi cerul....., concentrate într'un sentiment care are ceva aparte şi s'a impus ca o expresiune verbală în limba portugheză, constituind însăşi esenţa sufletului lusitan". La Portughesi *a saudade* are un fel de prestigiu mistic şi a dus la o concepţie poetică naţională numită *saudosismo*.

[2] *Studj romanzi*, IX, 241.

cerilor succesive din trecutul ei, cum şi a celor la care asistăm azi. Stări sociale de altădată, tendinţe dominante în anumite epoci la o categorie sau alta a locuitorilor unei ţări, anumite raporturi între ele, conflicte de clase, etc. au lăsat totdeauna urme în limbă; tot astfel, prefacerile sociale îndreptîndu-se sub ochii noştri au repercusiuni în limba vorbită ori scrisă [1].

Introducerea în lingvistică a sociologiei nu trebue însă să devieze spre teoretisări fără temei, spre doctrine fantesiste, cum s'a întîmplat cîteodată cînd sociologii au căutat să aplice la lingvistică vederi care se depărtau de adevăr, concepţii contestabile chiar în sociologie. Cît timp aceasta din urmă pluteşte încă mult în vag, nu a ajuns să-şi preciseze metodele şi să coordoneze principii, nu poate fi spre folosul lingvisticei să-i împrumute fără alegere consideraţiuni de o natură ori alta. Pentru moment stau la dispoziţia filologilor destule fapte din care să reiasă deducţiuni sigure în legătură cu sociologia, rămînînd ca altele să fie puse în evidenţă mai tîrziu, cînd progresele şi în direcţiunea lingvistică şi în cea sociòlogică vor permite conclusiuni care să nu fie asardate.

Apropiindu-se de psihologie şi sociologie, lingvistica a venit, propriu zis, să accentueze importanţa ei pentru istoria culturală. Prin datele pe care ni le pune la îndemînă ea ne înlesneşte să cunoaştem vieaţa culturală a unui popor, fasele evoluţiei lui, felul de afirmare a sufletului său în diferite împrejurări. Un singur cuvînt, analisat de aproape, ne evocă adeseori momente culturale, lasă să se desfăşure

[1] Consideraţiunile sociologice pot de multe ori să se întîlnească cu cele etnologice, mai ales cînd studiem trecutul unei limbi: în atingeri cu popoare streine unele particularităţi lingvistice au putut fi împrumutate dela ele pentru că o categorie socială a lor s'a găsit în condiţiuni ca să exercite unele înrîuriri asupra elementului totuşi preponderant. In casul acesta ceea ce la prima vedere apare de natură etnică trebue privit mai curînd de natură socială, şi această distincţiune s'ar impune să fie totdeauna făcută în studiile de lingvistică istorică.

sub ochii noştri unele aspecte ale vieţei de altădată, apare ca imaginea caracteristică a unei epoci [1]. Şi în acest sens deci lingvistica îşi manifestă azi tendinţele realiste, stăruind să privească fenomenele în raporturile lor cu stările concrete, cu ambianţa lor de genesă ori de circulaţie.

Aceleaşi tendinţe le regăsim cînd s'a căutat să se studieze cuvintele în legătură cu echivalentele lor materiale, cu obiectele pe care le desemnează. Urmînd îndemnurilor lui Schuchardt şi altora, o revistă germană — *Wörter und Sachen* — şi-a impus chiar ca program cercetări filologice în această direcţie. E un program mai redus, în genul său, dar urmărirea lui are o utilitate netăgăduită, pentru că vine ca un corectiv la procedeele filologilor de mai înainte care studiau de obicei cuvintele prea abstract ori se mulţumiau numai cu aproximaţii cînd era vorba de ceea ce exprimă ele.

In altă direcţie şi ducînd spre numeroase probleme studiile filologice au primit inovaţiuni datorite tot orientării lor în sens realist. Prin lucrările lui J. Gilliéron, dialectologia a ajuns să se călăuzească de unele principii nouă şi să-şi însuşească metode care lasă departe pe cele aplicate înainte. După publicarea, în colaborare cu E. Edmont, a acelui *Atlas linguistique de la France* care înseamnă o epocă în filologia franceză şi cea generală, după adunarea acelor materiale care fac din acest atlas un repertor de o bogăţie unică pentru studierea diferitelor „patois" din Franţa, Gilliéron a căutat să desprindă din resultatele anchetei unele conclusiuni, să formuleze teorii în lumina cărora fe-

[1] Pentru limba romînă, ca şi pentru alte limbi, multe cercetări interesante de această natură rămîn de făcut. In studii pe care le-am publicat pînă acum am avut totdeauna în vedere stabilirea de relaţiuni între faptele lingvistice şi cele culturale; acelaşi punct de vedere l-am urmat în lecţiunile dela Universitate, în comunicări la *Societatea filologică* şi într'un ciclu de conferenţe din care numai una s'a tipărit (*Limba noastră ca icoană a vieţei culturale*, în *Viaţa nouă*, I (1905-1906), 533). Succesiv voi relua în revistă chestiunile tratate altădată, adăugînd cercetări nouă.

nomenele lingvistice să apară așa cum crede că trebue privite, în acord cu evoluțiile naturale, nefalsificate de vederi unilaterale ori de interpretări superficiale. Un punct pe care Gilliéron a ținut cu deosebire să-l pună în evidență este că vorbirile locale ascund complexități de fapte pe care nu le bănuiam, sînt resultatul unor curente lingvistice foarte variate, unor înrîuriri pe care numai din analisă în analisă, prin numeroase elemente de comparație și ținerea în samă a condițiunilor de vieață regională, pot fi reconstituite și gradate după importanța pe care au avut-o. Incrucișări multiple de elemente și colisiuni între ele, transmisiuni lingvistice, din regiuni avînd o influență specială, un ascendent asupra altora în anumite momente, și reacțiuni datorite tot unor condițiuni speciale, factorilor care influențează vieața în infinitatea ei de manifestări — un complex, cu alte cuvinte, de antecedente stă la basa sărilor lingvistice actuale. De aci conclusia că particularități care par proprii unui dialect, existente din timpurile cele mai vechi și socotite astfel pînă acum, nu sînt de fapt decît împrumuturi din graiuri vecine sau mai îndepărtate și ceea ce se înfățișa ca spontan nu este în realitate decît o propagare lingvistică. O altă idee dela care pleacă Gilléron este aceea a determinanților formali în vieața cuvintelor, că unele din ele adică au dispărut fie din causa omonimității, fie din aceea că aveau un număr redus de foneme, apăreau prea scurte, ori dela origine ori în urma alterărilor suferite. Teoria aceasta deschide tocmai o serie de reserve cu privire la părerile admise de Gilliéron. Dacă pentru motivele arătate de d-sa unele cuvinte au ieșit din circulație, după ce au vegetat cîtva timp — ori mai trăesc pierdute în vre-o localitate isolată —, această explicație nu-și găsește aplicarea în multe casuri și, de altă parte, se constată că forme care se găsiau în aceleași condițiuni au continuat să trăească pînă azi. Gilliéron acordă prea multă importanță unor acțiuni isolate și e dus spre interpretări forțate, cu toate reservele pe care pare să le admită uneori. Chiar cu privire la prima

idee a concepţiei sale lingvistice se poate observa că ea nu e incadrată totdeauna în argumentări care să plece dela cunoaşterea realităţilor de tot felul, să-şi găsească sprijin în fapte istorice bine documentate şi coordonate, aşa că explicaţiile lasă în casul acesta ceva vag, se reduc numai la înşirări de cîteva consideratiuni, la apropieri şi eliminări făcute după criterii prea reduse şi după un fel de formalism. Ar fi de obiectat că şi termenul de „geografie lingvistică", curent azi în urma cercetărilor d-sale şi a celor care represintă şcoala sa, subordonează prea mult lingvistica geografiei. Cînd legăturile ei cu alte studii merg aşa de departe nici unul din ele nu ar trebui să aibă precumpănirea în asocieri de termeni. Chiar dacă geografia a ajuns şi ea să-şi întindă mult cadrele, chiar dacă astăzi se vorbeşte de geografia „umană", alăturarea la ea a lingvisticei dă impresia unor excluderi, unor limitări de preocupaţii. De altfel, e de relevat că Gilliéron arată în urmă — mai mult în polemici agresive decît în critici — şi o vădită ostilitate întregei filologii de pînă acum, acusînd-o de continue rătăciri, contestîndu-i ceea ce obiectivitatea nu poate să nu-i recunoască. Orice inovaţie nu înlătură achisiţiuni transmise prin sforţările altora şi — după cum observam vorbind de fonetiştii experimentali — filologia tradiţională îşi păstrează drepturi ale ei, cum poate să ajute, ca disciplină, în cercetări cu desăvîrşire nouă şi să fie o sfătuitoare pentru evitarea exagerărilor. Sînt fapte fixate de lingvistica istorică şi metode ale ei pe care nici geografia lingvistică nu trebue să le dispreţuească. Dela basa studiilor de filologie, chiar cele mai moderne, nu pot lipsi unele principii, unele orientări de bună tradiţie, desconsiderate de Gilliéron şi şcoala sa. E ceea ce s'ar putea numi clasicismul culturei filologice, fără care cineva în studiile de această natură se arată nu destul de bine ajutat, lasă să se vadă lacune ca şi aceia care în literatură cred că pot ignora moştenirea clasică.

După atîtea realisări în domeniul filologiei s'ar părea că specialiştii se pot opri pentru moment la aceste studii.

amplificînd cercetările în direcţiunile arătate, adîncind unele probleme. Rămîn totuşi capitole care nu pot fi excluse din filologie şi cred că e locul să ne ocupăm de ele aici, cu atît mai mult cu cît sînt strîns legate de cele luate în consideraţie pînă acum şi vin să le completeze.

Nu trebue să uităm că cuvîntul este mai mult decît asociaţii de sunete, expresiune a sufletului într'un anumit sens şi a stărilor sociale: el este şi aspiraţie, exteriorisare a gîndurilor şi sentimentelor care ţin să se înalţe peste obişnuit, peste ceea ce este numai vieaţă de fiecare zi. Tocmai pentru că recunoaştem cuvintelor o valoare sufletească se impune să le privim în integralitatea lor expresivă, să le urmărim adică şi sub acele aspecte în care sufletul tinde mai departe, spre visiuni superioare, spre realisările frumosului. Înţelegem prin aceasta că cuvintele au valoarea lor estetică şi pot fi studiate astfel chiar de filologi, deşi pînă acum dînşii au crezut că filologia e prea departe de estetică pentru ca să o ia în consideraţie, E destul să ne gîndim că soarta cuvintelor depinde adeseori şi de impresia pe care ne-o dau din punct de vedere estetic: nuanţarea antipatică ori excluderea lor din circulaţie depind nu o singură dată de sonoritatea pe care o au sau de asociaţiuni pe care le deşteaptă în minte, cum altele se impun, capătă prestigiu, prin însuşiri de armonie şi prin atmosfera superioară în care ne transportă. Dacă, în acelaşi timp, nu pierdem din vedere că în cadrele filologiei intră şi cercetările asupra evoluţiei limbilor literare, aceasta o apropie dela sine de estetică, pentru că studiul formelor literare ne duce la observaţiuni asupra soartei pe care au avut-o după calităţile lor estetice, la urmărirea proceselor de selecţionare a lor în acord cu preocupaţiunile de îmbogăţire şi modelare artistică a unei limbi[1].

[1] Asupra acestor raporturi între filologie şi estetică mă mărginesc aici la aceste cîteva observaţiuni; alte consideraţiuni pentru a justifica acest punct de vedere le-am desvoltat în partea introductivă a cursului pe care l-am ţinut în 1921 despre *Evoluţia estetică a limbei romîne* — cîteva fragmente din acest curs vor fi publicate în revistă.

Fiind astfel îndreptăţiţi să nu isolăm cu desăvîrşire filologia nici de estetică, mai putem aminti că aceasta ne dă posibilitatea să aducem unele elemente de clarificare în probleme controversate. Cînd se discută adeseori asupra rolului conştientului şi inconştientului în evoluţiile lingvistice, tocmai criteriul filologico-estetic ne poate veni în ajutor ca să ne representăm mai limpede şi în varietatea lor genetică unele procese lingvistice. El ne arată că în asemenea procese trebue acordat deseori un loc însemnat conştientului, nu numai inconştientului, pentru că cel dintîi orientează în general exprimarea cînd este vorba de a o cultiva, de a o îndruma spre forme superioare, spre reliefarea aspectelor ei estetice. Acelaşi criteriu ne permite să fixăm mai bine ceea ce este individual şi colectiv în transformările de limbă — chestiune pusă de asemenea în discuţie adeseori. Individualul precumpăneşte în transformările lingvistice care merg paralel cu progresele culturei şi sînt dependente, în special, de preocupaţiuni literare: aici iniţiativa individuală, inovaţiile unuia sau altuia sînt hotărîtoare de atîtea ori, determină curente, fixează norme, impun predilecţiuni pentru anumite forme de expunere. Se poate spune că pînă acum filologii au dat în general mai puţină atenţie individualului decît colectivului, aşa că studiul evoluţiilor lingvistice din acest punct de vedere reclamă distincţiuni mai precise, unele revisuiri.

Atingem, de altfel, aci probleme complexe pe care nu le putem examina de aproape în acest articol. Cîteva puncte nu pot totuşi rămînea nerelevate, fiind că stau în strînsă legătură cu părerile pe care le-am exprimat în urmă şi adaugă unele precisări.

Dacă plecăm dela ideea că cuvîntul este şi aspiraţie, ca manifestare a gîndurilor, sentimentelor, tendinţelor superioare, şi dacă dela acest summum de semnificaţie a lui ne coborîm la alte semnificaţii ierarhisate în el — exprimarea de stări sufleteşti mai simple, după ce mai înainte a exprimat mai mult acţiunea şi după ce, la origine, trebue

să ni-l închipuim cu caracter afectiv, emotiv —, în jurul acestei idei vine să se grupeze o serie de consideraţiuni care au importanţa lor în interpretarea faptelor lingvistice. Astfel, în conştientul şi individualul caracteristice evoluţiilor lingvistice superioare vedem intervenind totdeauna spiritul critic, alegerea formelor de exprimare, controlul lor, excluderea celor care ating unele susceptibilităţi, pot produce efecte care trebue evitate — printre altele, teama de ridicol face de multe ori ca unele expresii să fie înlăturate, şi în această privinţă s'ar putea ajunge la multe constatări interesante lăsate prea la o parte pînă acum în studiile istorice asupra limbilor. Spiritul critic se exercită, de sigur, în proporţii deosebite după epoci, după aptitudini individuale ori chiar etnice, dar el nu lipseşte niciodată în silinţele de cultivare a unei limbi, de constituire a formelor ei literare, şi victoria lui asupra altor tendinţe o vedem atunci cînd el reuşeşte să armoniseze elementele variate, să niveleze incoherenţele din materialul lingvistic. El este totdeauna în conflict cu acceptări desorientate de înrîuriri, cu o receptivitate excesivă care dă, cîtva timp, unei limbi aspecte confuse, o ţine încătuşată în complicaţii inutile. Aceste complicaţii dispar cînd spiritul critic iese triumfător din conflict şi impune reducerile, simplificările naturale, dictate de discernămînt, de simţul artistic — mersul culturei fiind adeseori caracterisat prin treceri dela forme complicate la început la altele mai simple, mai limpezi.

In împrumuturile lingvistice dela streini conştientul este iarăşi dominant în epocile de cultură mai înaintată. Se adoptă forme din alte limbi fiind că se simte nevoia lor pentru noţiuni nouă sau pentru nuanţări ale celor existente — schematic, global — de mai 'nainte. In propagarea lor — pentru că şi ele, la origine, sînt inovaţiuni individuale ori ale unui cerc restrîns — inconştientul intervine, fără îndoială, deoarece aceia, în număr tot mai mare, care le primesc nu-şi dau totdeauna samă pentru ce urmează curentul: ei imită pe alţii. Totuşi imitaţia, moda, nu este totdeauna inconştientă. Ală-

turi de majoritatea celor care acceptă inconştient feluri de exprimare se poate să fie şi de aceia care şi le însuşesc intenţionat, din convingerea utilităţei lor.

Am mai putea aminti că în transformările lingvistice la care participă păturile superioare ale unei societăţi, cei culţi, un rol însemnat îl are imaginaţia abstractivă, aceea care pleacă din operaţiuni intelectuale evoluate, stabileşte raporturi între noţiuni din cele mai subtile. Constatarea aceasta se poate face în semantismul oricărei limbi înaintate, în locuţiuni de o natură ori alta, în expresiuni poetice, etc.

Comparînd cum se presintă din aceleaşi puncte de vedere limbile rămase mai în urmă ori graiurile regionale, dialectale, o primă constatare pe care o facem este că rolul cel mai însemnat, chiar exclusiv în unele casuri, îl are inconştientul. De aceea în evoluţia acestor grupuri lingvistice nu poate fi vorba de înrîuriri hotărîtoare ale intenţiilor de selecţionare, ale spiritului critic, şi în ce priveşte influenţele streine conştientul rămîne în umbră la acceptarea lor [1]. Cît despre imaginaţie, ea se manifestă în casul acesta, cum e firesc, sub forme mai rudimentare, prin asocieri mai ales de elemente concrete, ceea ce se evidenţează uşor în atîtea particularităţi ale vorbirei celor rămaşi mai departe de cultură.

Vieaţa acestora are însă, în schimb, aspecte care ofer un interes special cercetătorilor, cuprinde elemente care sînt reduse ori lipsesc în vieaţa celor adînc influenţaţi de cultură; ea e străbătută de credinţe, superstiţii, obiceiuri care

[1] Am exagera totuşi dacă am închide într'o formulă toate fenomenele lingvistice de această categorie. Chiar cei mai simpli exclud din vorbirea lor ceea ce le pare antipatic şi reacţionează împotriva unor curente de infiltraţiune—în atingerile unui dialect cu altele sînt preveniri, repulsiuni care se manifestă şi pe care spiritul popular le arată ridiculisînd felul de vorbire al vecinilor sau al celor rătăciţi printre ei din alte ţinuturi; asemenea repulsiuni pot fi constatate şi în contacturile cu limbi streine, chiar dacă acestea au exercitat influenţe în alte casuri.

nu pot fi trecute cu vederea nici de lingviști. Folklorul are numeroase puncte de contact cu lingvistica prin faptul că ceea ce este propriu celor de jos a lăsat urme caracteristice și în limba lor. Alterări în aspectul cuvintelor, schimbări de înțeles, păstrarea unor forme, etc. sînt datorite în multe casuri unor asociații proprii minței celor simpli, unor particularități ale vieței lor. Dacă în unele casuri asemenea înrîuriri folklorice asupra limbei rămîn circumscrise în anumite regiuni, alteori ele au avut o circulație întinsă, au pătruns în limba generală. Pînă acum nu s'a dat destulă atenție nici acestei laturi a transformărilor lingvistice și la noi, cu deosebire, rămîn pentru filologie multe puncte de lămurit pe această cale, ceea ce m'a determinat ca în această revistă să alăturez la filologie folklorul, ca una din specialitățile care așteaptă nu numai orientări mai sigure, dar și pentru că are o importanță de netăgăduit în cercetările de filologie.

De o parte, studiul limbei din punct de vedere estetic, de alta apropierea lui de folklor — din considerațiuni ducînd, prin antitesă, cînd la limba celor culți, cînd la a celor simpli — acestea sînt, mi se pare, alte două directive de care filologia nu poate rămînea streină.

Sînt însă și alte probleme care vor trebui urmărite mai stăruitor de acum înainte.

Astfel, cu privire la fonetică, ar fi de studiat chipul în care se presintă diferite limbi în privința ritmului lor musical, ceea ce nu s'a făcut decît puțin ori de loc pînă acum, pentru unele limbi. Armonia silabică, modularea cuvintelor, musicalitatea frasei, acele particularități numite de obicei „accentul" și care sînt greu de perceput ori de redat cu toate nuanțele au și ele importanța lor cînd este vorba de a fixa caracterul unei limbi sau al mai multora. Sînt, incontestabil, cercetări care reclamă observațiuni subtile, multă perspicacitate, aptitudini speciale pentru a distinge elementele care trebue luate în samă și grupate pentru a se explica aspectele unei limbi și din acest punct de vedere, dar proce-

dînd în spiritul care s'a accentuat tot mai mult în filologie şi făcînd apel la fonetica experimentală se va putea ajunge la resultate positive şi interesante. Pentru istoria limbilor aceste studii vor putea completa constatări făcute pe altă cale, în special asupra influenţelor streine, căci în principiu trebue să admitem că amestecuri mai vechi ori mai nouă cu elemente streine au lăsat în intonaţie, în ritmul musical al unei limbi sau al vre-unui dialect al ei, ceva caracteristic. Avem chiar motive să presupunem că aceste înrîuriri streine au putut fi mai întinse decît altele atingînd sunetele, determinînd vre-o schimbare fonetică într'un sens oarecare. Cînd observăm, de pildă, referindu-ne la limba noastră, că Basarabenii trăind în contact cu Ruşii şi-au însuşit în pronunţare ceva din intonaţia, ritmul limbei ruseşti, pe cînd altfel fonetismul romînesc nu a fost alterat — decît doar în acel *l* schimbat în *ł* foarte accentuat la unii —, cînd mai ştim iarăşi că „accentul" exotic se remarcă şi la aceia care au venit în atingere cu Maghiarii, asemenea observaţiuni, împreună cu altele, pot fi o indicaţie pentru ceea ce s'a putut întîmpla în alte împrejurări ca înrîuriri streine asupra limbei noastre. Oare dela Iliri sau Traci nu putem să ne închipuim că limba noastră — mai mult decît alterarea vre-unui sunet — a primit ceva caracteristic în intonaţie? Dacă numai în curs de un veac limba noastră nu s'a putut sustrage în Basarabia dela influenţa rusească, cu atît mai mult infiltraţiuni streine pot fi admise atunci cînd atingeri cu elemente alogene au durat mai mult, s'au petrecut în timpuri depărtate şi în condiţiuni deosebite de ale epocei mai nouă, condiţiuni care favorisau şi amestecuri streine cu răsfrîngeri asupra limbei. Probleme de felul acesta care ne duc departe spre trecut firește că nu vor putea fi niciodată deplin clarificate, fiind că ne lipsesc mijloacele de control ca să ştim ce poate fi socotit ca sigur strein în limba noastră, din punctul acesta de vedere — asemenea mijloace lipsesc şi pentru alte limbi. Studiind însă actualitatea, dialectele, cu elemente de comparaţie accesi-

bile, filologia va putea stabili multe fapte interesante în această privinţă şi, eventual, ne va da unele indicaţiuni pentru trecut, ceva mai mult decît ne permit cunoştinţele de azi.

Nu mai puţin aşteaptă şi lexicul cercetări complementare, chiar după atîtea care s'au făcut. Cu deosebire asupra localisărei originei unor forme şi propagărei lor, cu radiaţiuni foarte extinse adeseori, rămîne încă mult de spus. Dacă pînă acum filologii au pus în lumină răspîndirea unor cuvinte prin relaţiunile comerciale, industriale şi altele datorite înrîuririlor culturale — deşi cercetări nouă ar mai fi de făcut şi în această privinţă —, dacă studiile lui Gilliéron şi altora au precisat, în cadre prea restrînse, unele condiţiuni de transmisiune a cuvintelor, în urmărirea înprumuturilor lexicale nu s'a ţinut încă destul samă de unii factori hotărîtori şi ei. Astfel, vieaţa păstorească, prin acele migraţiuni care o caracterisează, va trebui luată mai mult în consideraţie pentru a se explica anumite propagări lingvistice, şi nu numai lexicale, dar şi de altă natură. In răspîndirea cuvintelor au avut în trecut un rol şi mercenarii, redus de sigur, dar meritînd şi el să fie ţinut în samă [1]. Şi, în general, pentru romanistică am putea adăuga că în studiile etimologice va trebui să se ducă mai departe comparaţiile, să se facă apel şi la mărturiile altor limbi decît acelea la care s'au oprit pînă acum filologii.

Pentru limba romînă, în special, rămîn încă de făcut şi alte studii, fie pe basa materialului cunoscut, fie după ce se vor aduna informaţiuni nouă. Astfel, cu privire la vorbirea proprie diferitelor clase şi profesiuni — „argoul"

[1] Pentru epocile mai vechi ar fi de urmărit şi influenţa pe care au putut-o avea, în transmiterea de cuvinte, sclavii, dintre care se alegeau uneori crescătoarele de copii (cf. O. Schrader, *Reallexikon der indogerm. Altertumskunde*, a 2-a ed., 46); isolat s'a atras atenţiunea asupra acestui punct (cf. M. Bartoli, *Das Dalmatische*, I, 158; *Rocznik slawistyczny*, II, 77), dar chestiunea ar putea fi cercetată mai de aproape, deşi pentru aceasta elementele de informaţie sînt în general reduse.

lor — nu s'au publicat încă monografii ca pentru alte limbi, cu toate că şi acest capitol de filologie are importanţa lui. Studii comparative cu limbile balcanice reclamă iarăşi să fie urmărite pe o scară mai întinsă, iar pentru sintaxă, prea puţin studiată pînă acum, aşteptăm cercetări amănunţite şi în spiritul cum a fost şi ea inovată în ultimele decenii, după concepţia care ţine samă de laturea psihologică a fenomenelor lingvistice.

O jumătate de veac de activitate filologică se presintă, astfel, fecundă în resultate şi caracterisată prin remarcabile inovaţii. Trecînd peste îngrădiri ale şcoalei vechi şi lăsînd la o parte metodele prea rigide ale ei — cărora totuşi se cuvine să le recunoaştem că au contribuit la fixarea unor norme şi au imprimat o disciplină cercetărilor —, filologia a dus mereu mai departe spiritul scrutator, a cuprins în preocupaţiunile ei tot mai multe probleme şi şi-a modificat concepţiile fie pentru că a lărgit cîmpul observaţiilor, fie pentru că a stabilit puncte de contact cu alte ramuri ale ştiinţei.

Din orientările ei de azi se desprinde cu deosebire aceea de a interpreta fenomenele lingvistice în raporturile lor cu vieaţa în varietatea ei de manifestări, cu realităţile în mijlocul cărora şi-au luat naştere şi au urmat evoluţia lor; readuse la antecedentele lor şi privite în totalitatea semnificaţiunei lor, aceste fenomene ne apar, de aceea, mai complexe şi cu un fond mai bogat de revelaţii decît filologilor de mai înainte. Cu un termen exprimînd mai bine ceea ce le distinge astăzi, studiile filologice s'ar putea, astfel, numi bioglotice. Cum însă vieaţa nu ne-o putem representa decît în raporturile ei cu sufletul nostru şi deoarece în aceste studii s'a afirmat tot mai mult, după importanţa lui, criteriul psihologic, termenul de psihoglotice ar corespunde şi mai bine înţelesului lor.

In acord cu acest fel de a privi filologia am crezut că în fruntea revistei îşi găsesc justificarea cele două cuvinte pe care le-am asociat, deşi întru cîtva nu exprimă tot

programul ei, cînd la filologie am alăturat şi folklorul; cum însă chestiunile de filologie vor avea precumpănire, cele de folklor rămînînd pe al doilea plan şi în măsura în care se întîlnesc cu cele dintîi, titlul pe care l-am ales[1] nu se îndepărtează propiu zis de studiile pe care le vom publica.

Din mulţimea de probleme putînd fi cuprinse în cadrele filologiei şi astfel cum le-am lăsat să se înşire în această expunere fără îndoială că o parte numai, pentru moment, poate fi obiect de cercetări asidue, după importanţa lor sau posibilităţile pe care le avem de a le urmări de aproape. Numai cu timpul unele din ele vor putea să treacă înaintea altora — cînd acestea vor fi ajuns să fie bine elucidate — ori să-şi găsească sprijin în fapte care să permită conclusiuni sigure. Am crezut totuşi că şi acestea puteau fi menţionate aici, pentru că o ştiinţă nu trăeşte numai din preocupări actuale, din imediatul realisabil, ci şi din indicaţii pentru studii de mai tîrziu, din anticipări asupra problemelor care mîne pot fi puse pe primul plan — altfel ea riscă să se steriliseze în încrederi, să cadă în rutină.

Ov. Densusianu

---

[1] El reproduce titlul unei conferenţe pe care am ţinut-o în 1909 (v. *Noua revistă romînă*, VII, 319). Termenul de *grai* va părea, poate, întru cîtva nepotrivit, pentru că prin el se înţelege astăzi mai mult un fel de vorbire, în special cea populară. Altădată însă el avea o accepţiune mai largă, identică cu vorbire, cuvînt de orice fel („graiurile Sf. Scripturi", „graiuri dumnezeeşti") şi astăzi în aromînă apare tot astfel, aşa că şi istoriceşte şi ca formă arătînd comunităţi caracteristice între dialectele noastre, *graĭ* mi se pare că exprimă bine la noi obiectul cercetărilor filologice.

VIEAŢA PĂSTOREASCĂ LA MEGLENIŢI [1]

Megleniţii ne dau un exemplu tipic de popor păstoresc devenit agricultor. Trecerea lor dela vieaţa semi-nomadă păstorească, pe care trebue să o fi dus înainte de a se stabili în regiunile în care locuesc astăzi, la vieaţa sedentară agricolă, se datoreşte aceloraşi împrejurări care au silit şi alte popoare păstoreşti să devie agricole, şi anume:

A. Natura solului.

Regiunea Megleniei e udată de nenumărate rîuleţe şi sute de izvoare ţîşnesc din pămînt la tot pasul. *Megleniţa*, *Culudiai*, *Codur*, *Furęasca*, *Crimižát*, *Plǫasna*, *Gurgasca*, *Puroi*, *Petuc*, *Doulį-apį*, *Bila-dį-Varnic*, *Valęa-dį-čor*, *Valęa-marį*, *Valęa-rāţį*, *Valęa-mică*, *Valęa-seacă*, *Valęa-zlămboacă*, *Valęa-dį-căstǫń*, *Valęa-dį-Cota*, *Valęa-Crănar*, *Valęa-dį-Bučovnic*, *Valęa-al-Mirca*, *Valęa-dį-Umą*, *Valęa-dį-Alcač*, *Valęa-dį-Pătoc*, şi multe alte rîuleţe şi izvoare, ale căror numiri se găsesc înregistrate la Papahagi [2], fac din terenul Megleniei un sol admirabil pentru cultură.

Mulţumită acestei împrejurări, seceta *(súşina)* e aproape necunoscută în Meglenia. Cînd însă se întîmplă să fie secetă,

---

[1] Datele privitoare la acest articol sînt culese între anii 1908 şi 1915, Abreviaţiunile ce am întrebuinţat însemnează: C. = Cupa, H. = Huma, Lm. = Liumniţa, Ln. = Lunzini, N. = Nănte, Oş. = Oşani.

[2] *Megleno-Romînii*, Bucuresti, 1902, I, 25.

solul fiind uşor irigabil, „sătenii se strîng grupuri de cîte 30-50 de persoane şi abat cursul apelor, azi pentru ogoarele din cutare parte, mîne pentru cele din cealaltă parte, pînă cînd se adapă totul“ [1].

B. Nevoia.

Plecaţi ca păstori din munţii Rodopi, siliţi de împilările şi prădăciunile Iurucilor, strămoşii Megleniţilor rătăciră cu turmele, lor străbătînd ţinuturi cu păşuni insuficiente sau ocupate de vremuri îndelungate de alţi păstori, în majoritate Aromîni. Aceştia nu puteau vedea cu ochi buni nişte necunoscuţi venind să-şi pască turmele în regiuni unde de veacuri ei se socotiau stăpîni exclusivi ai păşunilor şi de care ei singuri ţineau să se folosească. Împinşi astfel mereu înainte, aceşti păstori rătăcitori trecură Vardarul şi ajunseră în munţii Caragiova, pe ale căror culmi găsiră întru cîtva hrana trebuincioasă turmelor de care mai dispuneau. Cantonaţi între munţii Caragiova şi rîul Vardar, păşunea devenia din zi în zi mai neîndestulătoare pentru turmele lor. De altă parte, contactul cu Bulgarii, aşezaţi la poalele munţilor, şi felul de trai pe care-l ducea acest popor care de mult trecuse dela vieaţa păstorească la vieaţa sedentară agricolă, îi ademenia tot mai mult să ceară şi ei pămîntului unele roade ca adaus la slabele resurse pe care i le oferia creşterea oilor, din lipsa de păşune. De sigur că transiţia dela vieaţa păstorească la cea agricolă nu s'a făcut brusc, ci încetul cu încetul, aproape pe nesimţite. Vor fi început probabil prin cosirea fînului, spre a asigura nutreţul pentru iarnă, apoi prin legumele care să asigure hrana lor şi a familiei, şi poate prin cultivarea inului şi a cînepei pentru ţesăturile necesare vestmintelor. După aceste prime încercări care vor fi fost mulţumitoare, şi pentru care munca ce trebuiau să depună era din cele mai uşoare, vor fi urmat alte încercări de cultură pe o scară mai întinsă. Astfel, agricultura luă la ei puţin cîte puţin o desvoltare tot mai mare,

[1] *Ibid.*, I, 25.

cu atît mai mult cu cît natura excelentă a solului răsplătia peste orice așteptare munca depusă. Creșterea oilor trecu pe un plan secundar, turmele se împuținară, așa că astăzi rar se mai găsește printre Megleniți cîte un stăpîn de turme cu mai mult de 1000 de oi. Turmele de capre, a căror întreținere e mai ușoară decît a oilor, dar a căror creștere n'a intrat niciodată în sfera de activitate a păstorului romîn, decît în mod excepțional și într'un număr foarte redus, înlocuiră cu timpul majoritatea oilor. Ele formează astăzi bogăția de căpetenie a puținilor păstori megleniți[1].

Cu toate însă că vieața păstorească la Megleniți descrește pe zi ce merge și e pe cale să dispară, terminologia privitoare la oierit s'a păstrat în mare parte identică cu a celorlalți Romîni care continuă a se ocupa cu creșterea oilor. Singur faptul acesta constitue o dovadă netăgăduită că Megleniții sînt urmașii unui popor a cărui ocupațiune principală era odinioară păstoritul.

In fasa-i redusă de astăzi, vieața păstorească la Megleniți se înfățișează în modul următor.

Stăpînul unei turme *(kiaia)* își trimite oile și caprele la munte sub îngrijirea unui *bač* și a mai multor *picurar*[2], al căror număr variază după mulțimea capetelor de vită. Baciul e tocmit cu zeciuială (o oca de brînză din zece) sau e plătit cu 15-20 de lire, după învoială. Ceilalți ciobani sînt plătiți după importanța slujbei cu care sînt însărcinați, între 12-15 lire, iar ajutoarele cu cîte 5-6 lire. Inainte vreme, cînd vieața era mai ieftină (lîna se vindea cu cel

[1] Dintre toți Megleniții, numai Năntenii mai au „celnici cu 5000 de oi și capre, Cupenii, între cari frații Vocea și Petru, posedă între 3000 pînă la 4000 de capre și 1000 de oi, o avere destul de mare, mai ales în acele părți;... Tanas-chehaia cu 2000 de capre, 400-500 de oi; Iafa Diia, frate cu cel de mai sus, cu avere de 1500 de capre; Toma-chehaia, toți trei din Oșani, și alții din Liumnița, Barovița și Cernareca" (P. Papahagi, *l. c.*, I, 27). Puțin păstorit mai fac și locuitorii din Huma (Weigand, *Vlacho-Meglen*, XXIII).

[2] Nevestei păcurarului i se zice *picurarcă* sau *picurăriță*.

mult 1 fr. ocaua, iar acum cu 3 fr., brînza se da cu 2 groşi — 40 de bani — ocaua, pe cînd acum se vinde cu un preţ întreit), ciobanii erau plătiţi numai cu cîte 3-4 lire şi serviau un an întreg. De pînea şi încălţămintea ciobanilor se îngrijeşte stăpînul, uneori li se dă şi cîte o *tămbare* (manta). Afară de *cărlig* (caţa), pe care şi-l face singur ciobanul, toate celelalte unelte şi vase necesare la munte le furnisează stăpînul.

Unde sînt oi şi capre puţine, proprietarii de vite dintr'o comună se asociază între ei şi le încredinţează uneia sau mai multor stîne. Baciul fiecărei stîne e tocmit dela Sf. Nicolae-de-vară (20 mai) pînă la Sîm-Pietru (29 iunie), adică pe atîta timp cît se mulg oile de cîte trei ori pe zi. I se dă ca ajutor pentru făcut focul, spălarea vaselor şi alte treburi mărunte, un băieţaş numit *fičor* sau *žutor*. A doua zi de Sîm-Pietru se strică stîna, iar baciul împarte produsele fiecărui proprietar proporţional cu numărul capetelor de vită. Aşa cum împarte baciul, trebue să se mulţumească fiecare [1]. La încheierea acestor socoteli, se face la stînă o petrecere (*głvá*), se frig miei şi toţi proprietarii cu ciobanii chefuesc laolaltă. De multe ori vin şi familii din comunele învecinate să ia parte la petrecere. După Sîm-Pietru, dacă se învoiesc, mai continuă să-şi lase vitele împreună pînă la Sînta-Marie; dacă nu, se separă în mai multe grupuri şi-şi face fiecare cîte o strungă, unde oile şi caprele continuă a fi mulse. La aceste strungi, nu mai are grije baciul de produsul vitelor, ci-şi ia fiecare proprietar acasă laptele ce i se cuvine şi face *brọnză* (*caş*, Lm.) *mọli* sau *brọnză tụmnaţică* (*caş tụmnaţic*, Lm.). Vitele rămîn la munte cît timp mai dau lapte. După Sînta-Marie însă, începe fiecare să se îngrijească de iernatec.

Ciobanul, dacă a pierit vre-o oaie, o plăteşte din leafa

[1] Cînd sînt multe oi la o stînă, se socoteşte laptele pe cap de oaie. Cînd însă sînt mai puţine, laptele oilor fiecărui proprietar se cîntăreşte în ziua de Sf. Nicolae-de-vară (20 mai), cînd se separă mieii de oi, iar baciul e răspunzător de cantitatea de brînză cuvenită fiecăruia, proporţional cu cantitatea laptelui muls peste vară.

lui, afară numai dacă aduce *nișán* (semn), adică pielea oii, cu care să dovedească că a fost mîncată de lup. Se întîmplă însă ca ciobanul să-și însușească o oaie și s'o mănînce, atunci dă pielea unui cîne ca s'o muște și o arată stăpînului zicînd că a fost omorîtă de o fiară.

Pentru a se apăra de lupi, urși sau de tîlhari, cei mai mulți ciobani sînt înarmați cu cîte un *tuféc* (pușcă), un *piștól*, sau — mai rar — cu un *ruvél'* (revolver). Fiecare cioban are încă cîte un *cărlig* (cață) care-i servește ca armă de apărare sau ca să prindă oile de picior. Portul ciobanilor nu se deosebește de al sătenilor. Mai au pentru diferite trebuințe cîte o *disagă*, un *tăgărčic* (traistă de piele în care țin pînea, lingura, strachina de lemn, etc.), o *palască* (pungă spînzurată de gît în care pun iască, amnarul, ață, ac, foarfeci și actul de naștere pe care ciobanul îl poartă totdeauna cu dînsul), o *k'ése* (pungă de piele de miel în care țin tutunul), o *soicá* (cuțitaș), cu care iau sînge oilor, cînd sînt bolnave, făcînd o crestătură în *ocl'u uorb* (deasupra ochiului) sau în nări, o *știpcă* (un fel de clește făcut dintr'un lemn crăpat la un capăt), cu care scot viermii la oile bolnave, etc.

Instrumentele musicale ale ciobanului meglenit sînt *frielu* sau *sfrúielu* (fluier lung de 30-40 cm., cu șase găuri), pe care și-l face singur din trestie, și *cavatu* sau *cafatu* (fluier lung cam de 80 cm.), pe care-l cumpără din tîrg și cu care cînd *sfirești* (fluieră), mai ales noaptea, se aude cale de două ceasuri. Cu *gaida* (cimpoiul) și cu *tămbura* (un fel de mandolină cu 2-4 coarde), se cîntă numai în sat la petreceri.

Stîna (*stane*, mai des *băčol'ă*) se construește din nou în fiecare primăvară (la Sf. Gheorghe), sub îngrijirea chehaialei care vine cu o săptămînă de zile înainte de a sosi oile la munte (pe la 1 mai). E alcătuită din bîrne (*brońi* sau *bili*) de fag și acoperită cu crengi sau paie. Se compune dintr'o singură încăpere în care se păstrează toate uneltele și vasele stînei, în care stau putinile cu brînză, și slujește în același timp de adăpost și odaie de culcare baciului și ajutorului său.

Stîna e aşezată totdeauna în apropierea unui izvor, ca să aibă apa la îndemînă şi e dispusă cu faţa la răsărit, pentru a o feri de vîntul cel rece care bate dela nord (*boarĭ*). In faţa stînei se află *ceardacu* sau *mulzarnicu* (comarnicul) alcătuit din patru pari înfipţi în pămînt, peste care sînt puse nişte bîrne acoperite cu nuiele sau frunză de fag. Ceardacul n'are păreţi, pentru ca vîntul să poată sufla din toate părţile. Slujeşte ca să ţie umbră păstorilor în timpul mulsului şi să-i apere în vreme de ploaie. La spatele ceardacului e *cutaru* (strunga), o îngrăditură făcută din pari împletiţi cu nuiele, în care se bagă oile printr'o deschizătură numită *uşa cutarului*, cînd urmează să fie mulse. Intre cei doi pari dindărăt ai strungei se află *gaura cutarului*, o deschizătură în îngrăditura strungei, pe unde ies oile una cîte una şi sînt prinse de mulgători. Fiecare din aceştia, aşezat pe cîte o piatră pe care şi-a aşternut cojocul şi răzimat cu spatele de strungă, ţine unul din genunchii săi împreunat cu genunchiul vecinului, spre a lăsa să iasă numai cîte o singură oaie. Oile se mai bagă în strungă cînd proprietarii vin să-şi aleagă fiecare oile ce-i aparţin. Cînd vor însă să le numere, le duc la o potecă sau la un drum îngust, unde oile pot sta numai în şir, fără să se înghesue.

Laptele se fierbe, afară, la *ugnişti*, o vatră făcută dintr'o groapă mică, cu cîte o piatră înaltă de o parte şi de alta, pe deasupra cărora se aşează cazanul.

Iarna, oile se ţin pe lîngă casă sau se duc la locuri mai adăpostite de vînt, numite *coşlă*. Acolo ciobanii se adăpostesc în *culibĭ* (colibe), iar oile se bagă în *torlă*, care e o îngrăditură făcută din nuiele avînd în partea despre *boarĭ* (nord), de unde bate vîntul, un zid înalt cam de un metru şi jumătate dela care porneşte aplecat pînă aproape de pămînt un acoperiş de paie, numit *coardă*.

Dintre vasele şi uneltele întrebuinţate la stînă pentru fabricarea brînzeturilor amintim *galeţili* (sg. *galeată*), în care se mulg oile, *cupa*, mic vas de lemn cu două *mănuş*, de volumul unei ocale, şi care se atîrnă deasupra găletei, cînd

se mulge, *buruvaịca*, bățul cu care se bate laptele închegat, *stricătọarea*, o țesătură de lînă prin care *si stricọară* laptele, *țădila*, un săculeț în care se pune caşul spre a se scurge zărul din el, mai multe *cạldọr* (sg. *cạldarị*), *cạldạruşkị* (sg. *cạldạruşcă*) şi *cạzanị* (sg. *cạzan*), pentru fiertul laptelui şi gătitul bucatelor, *putinička* (sg. *putiničcă*), berbinţe pentru conservat brînza de calitatea a doua, cea mai bună punîndu-se în *fol'* (sg. *fọalị*), adică în burduşe de piele, diferite *ọalị*, *ténğir*, *gạvanị* (sg. *gạvană*), străchini de lemn cu capac, *lingur*, pentru ale mîncărei, etc. Dacă mai amintim *patu*, aşezat pe lîngă păretele din fund, alcătuit din patru pari înalţi ca de un metru, deasupra cărora sînt puse 3-4 scînduri pe care se aşează caşul ca să se dospească, am înşirat aproape întreg mobilierul stînei.

Oile Megleniților sînt de diferite specii:

a. *Oị cărcăčeneşt* (*Cărăcăceńị*), mari, cu lîna lungă şi aspră, mai toate negre;

b. *Oị rudị*, cu lîna mai fină, scurtă şi creaţă, mai toate albe;

c. *Oị ģegăneşt* sau *arnăuteşt*, mai mari decît oile rude şi cu lîna ceva mai aspră, cele mai multe albe;

d. *Oị cătpăreşt*, cu coada lungă şi cu urechile mari lăsate în jos.

Toate au carnea gustoasă, în special acelea care pasc în locuri cu humă. Acestea din urmă dau un lapte mai bun şi brînza ce se fabrică din el se vinde cu un piastru mai scump ocaua.

Numele generic al animalelor ovine e redat prin termenul *oị* (sg. *ọaiă*). Numirea de *nạmal'ị* (sg. rar *nạmal'*) se aplică fără deosebire oilor şi caprelor.

După vîrstă şi sex, oile poartă diferite numiri:

a. dela naştere pînă la înţărcare i se zice *ńel* (după sex: *ńel mascur*, *ńel fẹmin*), dim. *ńelčuc*, *ńilčóc*, *ńilúş*.

b. Dela înţărcare pînă împlineşte un an, se numeşte *nọatin* (după sex: *nọatin mascur*, *nọatin fẹmin*), dim. *notincač*;

c. în al doilea an, se numesc *mil'ịór* (f. *mil'ịoară*);

d. dela vîrsta de doi ani pînă ce se amestecă cu oile pentru reproducere, partea bărbătească se numeşte *strămil'ĭór;*

e. după împreunarea cu oile, partea bărbătească ia numirea de *birbeţi*, dim. *birbičóc*; trecut de vîrsta de trei ani, se numeşte uneori *birbeţi bitorn;*

f. berbecul nejugănit, păstrat pentru reproducere, se numeşte *(a)rĕţi*; cel castrat poartă numirea de *birbeţi čucăit;*

g. dela vîrsta de doi ani, partea femeiască se numeşte cu termenul generic *oaiă*, dim. *óičcă;*

h. oaia care fată (*oaia fitătoară*) şi dă lapte se numeşte *mulzarcă* (*mălzarcă*) sau *mlăzniţă;*

i. de aci înainte, oaia fătătoare e numită după numărul mieilor fătaţi: *oaiă di doi ńel'*, *oaiă di trei ńel'*, etc.

j. oaia care n'a fătat la vîrsta de doi ani se numeşte *steарpă;*

k. aceleia care nu fată de loc, rămînînd veşnic stearpă, i se zice *ştírăvă* sau *ialovă* (Oş.);

l. oaia bătrînă e numită *ştărbă* (Ln.), *ştrăbă* (H. Oş.), sau *oaiă bitornă;*

m. mielul care-i e drag păstorului şi-l ţine mereu pe lîngă dînsul sau îl creşte acasă se numeşte *daş.*

După coloare, oaia se numeşte:

bilíţă, cînd e albă de tot;

lisă, cînd e cu fălcile roşcate;

neagră, *ţiupcă* (Ţigancă) sau *răpcă* (dim. *răpcuţă*), cînd e neagră;

murgă, cînd are fălcile bătînd în negru;

şarotă (H. *şărătă*) sau *čenă* (şi despre capre), cînd lîna e amestecată, alb cu negru, seină, sură;

caléşă, dacă are cearcăne negre în jurul ochilor;

mrăcă (H.), cînd e albă şi cu fălcile galbene-roşietice;

ţirdănliă, neagră cu gîtul alb sau cînd gîtul e de altă coloare decît restul corpului;

ruşubardză, cînd e albă amestecat cu roşu;

coaţină, cînd e roşcată;

prăpășénă (H.), cînd e albă cu brîu negru sau neagră cu brîu alb;

minɡi̯ușarcă (cercelată), cînd pare a avea cercei sub bărbie;

țălufată (și despre capre), cînd i-atîrnă zulufi;

r̄usă, cu lîna roșcată-bălaie;

bal'ă, cînd are o pată albă pe frunte;

beloglavă, cînd e neagră cu botul albicios;

belonǫagă, cînd e neagră cu picioarele albe, etc.

Caprei i se zice *musă*, cînd are picățele albe pe bot; *garșă*, cînd e pestriță, adică neagră cu pete roșii sau roșietică cu pete negre; *vrană*, cînd e neagră; *čanșă*, cînd e roșietică; *bardză*, cînd e roșe pe bot iar trupul e negru, sau cînd are pe cap dungi de altă coloare; *sivă*, cenușie; *sivuglavă*, cu botul cenușiu, etc.

Oile n'au coarne de loc sau numai niște corniţe mici. Acelea însă care au coarne măricele se numesc *cụrnǫasi̯* (sg. *cụrnǫasă*) sau *r̄ăguși̯* (sg. *r̄ăgușă*). Caprei fără coarne i se zice *șută*; cînd are însă coarne mari îndreptate în sus ca niște ţepe, i se zice *țăpărǫagă*, iar ţapului, *țăpărog*, nume ce se dă uneori și berbecului care are coarnele sucite în sus. Caprei cu urechi mici i se zice *čupă*, nume aplicat uneori și oilor. Cînd oaia are coada mică de tot, abia visibilă, sau cînd i-a fost tăiată, se numește *cusă*.

Oaia care nu seamănă cu celelalte din turmă, ci pare a fi de rasă amestecată, se numeşte *răzbugărită*.

Vre-o trei săptămîni după suirea oilor la munte, și anume la Sf. Nicolae-de-vară (20 mai), *bil'i̯ucu* (turma) *di̯ oi̯* se desparte în mai multe *cr̥dur* (cîrduri; sg. *cr̥d*, dim. *cr̥darcă*, pl. *cr̥dǫrț*) deosebite:

a. Oile cu lapte formează *cr̥du mlăzniți̯lor* care se încredinţează pazei unui păstor numit *mlăzničár*.

b. Mioarele împreună cu sterpele formează un alt cîrd, dat în paza unui păstor numit *stirpar*.

c. Noatenii alcătuesc al treilea cîrd păzit de *nụtinar*.

Berbecii se amestecă sau cu cîrdul mioarelor și sterpelor

sau cu acela al noatenilor. Pe la Sînta-Marie (15 august), berbecii se despart de cîrdul mioarelor şi al noatenilor, formînd un cîrd deosebit păzit de un *birbicar*. Intre 1 şi 15 septembre, berbecii se amestecă cu oile cu lapte şi cu mioarele pentru reproducere. Cu începere dela această dată, cîrdurile sînt astfel alcătuite:

a. Oile cu lapte, mioarele şi sterpele împreună cu berbecii de prăsilă.

b. Noatenii.

Mlăzničarii pasc oile mai aproape de stînă, căci trebue să ducă oile la muls de 2-3 ori pe zi. *Stirpariĭ* şi *nuţinariĭ* se duc cu cîrdurile lor tocmai în vîrful muntelui, pe locurile cele mai prăpăstioase, şi nu se întorc une-ori pe la stînă cîte 7-8 zile şi mai mult, căutînd tot mai bună *mirá* (păşune). Ciobanii aceştia îşi iau provisii pentru mai mult timp şi au cei mulţi pe lîngă ei o *mulzarcă*, adică o capră din al cărei lapte se hrănesc.

Oile *şi scot la propásuc* (sînt pornite la păşune) în zori de zi. Toate pornesc *ạn şọr* (în şir, una cîte una) pe *drumác* (hăţaş, cărare îngustă care pleacă dela stînă pînă dă de drumul mare), precedate de *picurar* şi de *k'ịụsem* (ţapul care merge în fruntea cîrdului), de gîtul căruia e atîrnat un *clopụt*. Ajunse în drumul mare sau urcînd muntele, oile nu mai merg în şir, ci *şi răsfac* (*şi ạmpràşcăesc*, *şi răsprăşcăesc*, se împrăştie, se răznesc), iar ciobanul trebue mereu *şi ţọpă* (să ţipe, să strige) la ele, chemîndu-le pe nume sau strigînd *rrr!* cînd rămîne vre-una în urmă. Cîrdul de oi îl încheie de obicei un ciobănaş urmat de un cîne. Marginea din dreapta sau din stînga unui cîrd se numeşte *ţaripă* (*dirẹaptă* sau *lẹvă*). Sînt unele oi care, cu toate silinţele pe care şi le dă ciobanul, se răznesc de celelalte şi umblă tot pe de lături. Aceste oi, numite *iripaţi* (Oş.; *ăripaţi*, Ln.), se vînd de obicei, căci nu pot fi păzite şi le mănîncă lupii. De aci vine şi termenul de *iripat*, dat unui om care nu poate trăi laolaltă cu ceilalţi din pricina firei lui nesociabile.

In timpul căldurilor mari, oile *mirinză* (se odihnesc la amiazi) pe cîte un loc mai umbrit numit *mirinz*.

Oile fiind foarte lacome de sare, păstorii le *cărmes* (le dau sare), presărînd sarea mărunțită pe niste lespezi, numite *cărmilị* (Ln.) sau *sărọń* (Oș.), așezate în apropiere de stînă.

Intre 1 și 15 septembre, uneori și cu începere dela 15 august, berbecii de prăsilă se amestecă cu *mulzọrịlị* (oile cu lapte) și cu mioarele, pentru reproducere. Berbecii *mărlesc* oile și acestea, dacă rămîn *grẹlị* (sg. *grẹau̯ă*), *sị fẹată* (*sị răsfẹată*, încep să fete) după cinci luni. Oaia care fată mai din vreme, adică pe la mijlocul lui ianuar, se numește *timpurí(u̯)ă* (Ln., *timpurívă* Oș.); aceea care a conceput mai tîrziu [1], și naște pe la jumătatea lui februar sau pe la sfîrșitul acestei luni, se numește *póznică*. Oaia care a fătat tîrziu de tot și trebue să fie suptă toată vara se numește *sugăríță*. Mielului din gemeni i se zice *bliznác*, iar celui născut mort *stịrpác*.

Mielul e lăsat *sị sugă* laptele dela oaie vre-o 50 de zile, după care *sị udbiẹștị* (se înțarcă). Se întîmplă însă ca oaia să moară născînd mielul, sau ceva mai tîrziu, și atunci acesta *putsuzị* (suge) dela altă oaie sau dela mai multe. Mielul se chiamă atunci *sugar*, iar oaia care-l *plẹacă* (îi dă să sugă) se numește *plicătọară*. Oaia care dă să sugă la mai mulți miei se chiamă *ọaịă putsuptă*, iar aceea căreia i-a murit sau i s'a tăiat mielul se numește *doịniță*.

Înainte de a-și trimite oile la munte, de obicei la 25 mart, proprietarii le *biližọs*, adică le fac cu *fọarfițịlị* cîte un *bilẹg* (semn, crestătură la urechi), pentru a se putea deosebi oile fiecărui stăpîn. De aci întrebarea care se pune ciobanului: *cọtị bilẹzị pașt?* (cîte semne paști?) adică „cîți stăpîni sînt în turma asta?“ Semnele mai obișnuite sînt: *răvnită* (*dirẹapta răvnită, lẹva răvnită*), cînd se rătează vîrful urechei; *scoe dinăpoị*, cînd se scoate un clin mititel din marginea urechei; *lat dị dinăintị* sau *lat dị dinăpoị*, cînd s'a

[1] Se întîmplă ca unele oi să nu conceapă din primul moment și atunci se lasă berbecii mai multă vreme printre ele.

teşit din marginea urechei o bucată, începînd dela mijloc pînă în vîrf; *căpărâşcă*, dacă se scoate un clin din vîrful urechei. aşa că arată ca o furculiţă cu două coarne, etc.

Boalele bîntue deseori printre oi şi multe se prăpădesc, cu toată îngrijirea pe care le-o dau ciobanii. Mai ales cînd sînt *bărlivi* (capii, căpiate) mortalitatea e mare printre ele. Alteori sufer de *dglác* (dalac), cînd li se umflă splina, *guşă*, cînd li se umflă gîtul (*oaia guşaşti*), *dî tusi* (tuse), de *sipăníţă* (vărsat), de *crastă* (rîie), de *strupcă*, dacă le ies bubuliţe pe uger şi nu se pot mulge, de *mitil'* (gălbează; *oaiă mitil'oasă*), *dî coşur* (bubuliţe care se fac pe corpul oiei în timpul iernei şi le face să slăbească), de *spărăčuni* (*oaiă spgroţă*), cînd îi crapă copita din causa ploiei, de *batiri gn uziri*, cînd li se loveşte ugerul care nu mai dă lapte şi pică după cîtva timp, *dî gmbrumari*, cînd se îmbolnăvesc din pricină că pasc dimineaţa iarba brumată, etc.

Afară de boale, oile mai sufer mult din pricina insectelor sau parasiţilor care se înfig în corpul lor, şi anume: *căpuşili* (căpuşile), *cgrčeńil'* (ca păduchii de lemn) şi *cărlęžili*. *ştręcl'ili* (strechiile) şi *muştili* le produc iarăşi mari supărări.

Oile *şi mulg* de doi, trei sau mai mulţi *mulzar* aşezaţi sub *čęardac* (v. mai sus), după ce oile au fost băgate în *cutar* (strungă), de unde sînt mînate spre *gaura cutarului* (v. mai sus) de către un ciobănaş numit *fičor dî gunirî*. Mulsoarea se face de trei ori pe zi (în revărsatul zorilor, cînd se întorc oile dela *propásuc*, pe la amiazi şi la asfinţitul soarelui), cu începere dela Sfîntu-Nicolae-de-vară (20 mai) pînă la Sîm-Pietru (29 iunie). Dela această dată pînă la Sfînta-Marie (15 august), oile se mulg numai de două ori pe zi (dimineaţa şi seara). De aci înainte, numai cîte odată pe zi sau chiar la două trei zile odată.

Laptele muls în găleată se toarnă într'un vas mai mare strecurîndu-se prin *strîcătoari*, după care-i pun *cl'ag* sau *şirişti* (Ln., H.) care se prepară din rînza iezilor şi se conservă în *şişur* (sticle). După ce laptele *şi 'n-*

cl'agă ia numirea de *strigl'ată*, care se amestecă bine cu un băț numit *bucuval'că*, apoi se strînge cu mîna laolaltă și se pune în *țădilă*, ca să se scurgă de *zọr* (Oș., Ln., *zăr* H.) sau *săratcă*. Pentru a se scurge mai bine zărul, se strînge (*și čạvișești*) gura țădilei cu un cui de lemn numit *čạvă*. După ce *brọnza* (Ln., Oș., *brănza* H., *cașu* Lm.) s'a învîrtoșat prin scurgerea zărului, se scoate din țădilă, i se dă sare și se pune în *putinički* sau în *fol'* (burdușe). *Cașcavalu* e un produs modern. Din zărul fiert se prepară *urda*. Lingura cu care se scoate urda din căldare se numește *kepčé*. Laptele nefiert lăsat să se înăcrească se numește *lapți acru*. Laptelui fiert lăsat să se îngroașe i se zice *cutmač*. *Gutastra* e primul lapte pe care-l dă oaia după ce a fătat. *Măcsúl* e termenul general pentru fruptul oilor sau caprelor, adică laptele, brînza, etc. *Unt* nu se prepară la stînă, ci acasă. Se bate laptele în *bútim* (putinei) cu *čurila* (Ln., *čạlira* Oș.= mătca) pînă se alege untul. Laptele bătut ce rămîne în putinei, după ce s'a ales untul, se numește *mătăníță*.

Oile *și tund* întîia oară la gît, la picioarele dinapoi și pe sub pîntece, *și gărles* (se tușinează) prin mart sau april, spre a nu împiedeca mieii să sugă și să poată fi mulse mai ușor. *Lọna* toată se tunde însă pe la Sîm-Pietru, cînd se mițuesc și noatenii, ca să nu-i supere căldurile. Lîna acestora din urmă se chiamă *iuń* sau *iuiń*. Intreaga lînă a oiei, cît timp nu e tunsă, se chiamă *bască* (H.). Lînei de capră i se zice *cuzínă*. Grăsimei din lînă i se zice *usuc* (*lọnă usucọasă*).

Socotelile se fac ca și la ciobanii de aiurea, crestîndu-se pe *răbușă* (sg. *răbuș*).

Ca păstorii de pretutindeni, Megleniții se orientează noaptea după cer, și anume după diferitele stele și constelațiuni pe care le numesc *cfačca* (cloșca cu pui, pleiada), *boil'*, *furil'*, *pul'ița*, *steaua* (luceafărul), *drumu-Domnului* sau *drumu-mumușului* (calea laptelui), etc.

Diferitele momente ale zilei și ale nopței le exprimă în modul următor: *la darea zorli* (la revărsatul zorilor); *la 'ncrẹștirea soarli* (la răsăritul soarelui; *ạncrẹști soarli*, ră-

sare soarele); *la prividerea* sau *con și privedi* (cînd începe să se lumineze); *s fęși zuuă* (s'a făcut ziuă); *dimneața*, adv.; *la ručócu mic* (între răsăritul soarelui și amiazi); *ńiazăț* (amiazi); *ručóc* (prînz), *dupu ručóc* (după prînz); *la mirindi* sau *la k'indiă* (pe la toacă); *an mrac* (în amurg); *ari ancă dou strimulor pan di scăpitari* (mai sînt două prăjini pînă să apună soarele); *scăpitarea soarli* (apusul soarelui); *seară*; *la darea steauă* (la răsăritul luceafărului); *noapți* (*s fęși noapți*); *la țină* (la cină); *pristi ńizănoapți* (la miezul nopței); *la cântarea cucoțil'* (la cîntatul cocoșilor).

Dacă ne ocupăm acum de originea termenilor privitori la păstorit sau în legătură cu vieața păstorească la Megleniți, constatăm că mai mult de jumătate sînt comuni tuturor Romînilor de dincoace și de dincolo de Dunăre. Aceștia sînt: *ancl'igari*, *(a)reți*, *băcol'ă* (băcie), *bardză*, *bască*, *bilă*, *birbeți*, *birbicar*, *bitorn* (bătrîn), *boari*, *bron* (brîu), *bronză*, *caldari*, *calește*, *căpușă*, *cărlig*, *cas*, *cașcaval*, *caval*, *cazan*, *cl'ag*, *clopuț*, *coardă*, *coațină*, *coș*, *coșlă*, *crd*, *culibă*, *cupă*, *curnoasă*, *čeardac*, *dalac*, *direaptă*, *disagă*, *drum(ac)*, *fičor*, *fitari* (*răsfitari*), *fitătoară*, *foali*, *foarfiț*, *friel* (fluier), *galeată*, *gaură*, *gavană*, *greauă*, *gutastră* (colastră), *guniri*, *gușă*, *iaripă*, *iripat* (aripat), *lapți*, *lingură*, *lisă*, *lonă*, *mănușă*, *mărliri*, *mascur*, *mil'ior*, *mil'ioară*, *moli*, *mulziri*, *murgă*, *namal'*, *neagră*, *noatin*, *nutinar*, *ńel*, *oaiă*, *oală*, *pat*, *picurar*, *plicari* (a apleca), *plicătoară* (aplecătoare), *putiničcă*, *răbuș*, *rudă*, *sărok* (sărini, săruni), *sivă*, *steарpă*, *stirpar*, *strămil'ior*, *strićătoari*, *strićurari*, *strigl'ată*, *sugar*, *sugăriță*, *șor* (șir), *ștărbă*, *ștrecl'ă* (strechie), *șută*, *tenghir* (tingire), *timpuri(v)ă*, *torlă* (tîrlă), *tumnatic*, *tundiri*, *tusi*, *țapari* (a țipa), *țădilă* (sedilă), *unt*, *urdă*, *usuc(oasă)*, *uziri*, *zor*, *žutor* (ajutor).

Ceilalți termeni, necunoscuți Romînilor din stînga Dunărei, sînt proprii graiului meglenit și prea puțini se regăsesc și la Aromîni. Mai toți sînt de origine bulgărească sau turcească, prea puțini împrumutați din albanesă. Astfel

sînt [1]: *ąmprăşcăirį* (bg. *prъskamъ*), *bal'ă* (şi în arom.; comp. alb. *bal'oš*, *bal'aš*, cu acelaşi sens), *bărlivă* (bg.), *beloglavă* (bg.), *belonǫagă* (bg.), *bilęag* (bg. *bělěgъ*), *bilíță* (bg. *bělica)*, *biližǫrį* (bg. *bělěžѫ)*, *bil'uc* (bg. < tc.), *bliznac* (bg.), *buruval'că* (bg. *borovalka)*, *bútim* (bg.), *cărmilă* (bg.), *cărmirį* (bg.), *cfačcă* (bg. *kvačka)*, *crastă* (bg.), *cụtar* (şi în arom. < bg.), *cuzínă* (bg. *kozina)*, *čăpăraşcă* (bg. *čapareška)*, *čąviă* (bg. *čivija* < tc.) > *čăvisirį*, *čupă* (comp. bg. *čipъ* „fără coarne"), *čurilă* (bg. *čurilka*), *daš* (şi în arom. < alb.; comp. şi bg. *daško jagne)*, *doįniță* (bg.), *gaįdă* (bg.), *gărlirį* (bg. *gъrlo* „gît"), *ɡegăneşt* (alb. *ǵegeništ)*, *įalovă* (bg.), *kepčé* (tc.), *k'esį* (bg. < tc.), *kįaįa* (bg. *kehajá* < tc.), *kįụsem* (bg. < tc.), *lęvă* (bg.), *măcsul* (bg. *maksulъ* < tc.), *mătăniță* (bg. *mѫtenica)*, *minɡįuşarcă* < *minɡįuşă* „cercel" (bg. *minguši*), *mirá* (bg. *merá* < tc.), *mitil'* (bg. *metilъ*) > *mitil'os*, *mlăzničar* (bg.), *mlăzniță* (bg.), *mrăcă* (bg.), *mułzar*, *mułzarcă*, *mułzarnic* (bg. *mlъzѫ* „a mulge", influenţat de *mulzįrį)*, *nişan* (bg. < tc.), *palască* (bg. < tc.), *poznică* (bg. *pozdnьj*), *prăpăşénă* (bg. *prěpašjѫ* „încing"), *propásục* (bg. *propaska*, *popasъkъ*), *răgušă* (bg. *roguša*), *r̄apcă* (bg. *arapka)*, *răsprăşcăirį* (bg. *razprъskamъ*), *răvnit* (bg. *ravnja)*, *r̄usă* (şi arom. *arusă* < ngr.), *sąratcă* (bg. *sirovatka)*, *sfirirį* (bg. *svirja)*, *sipăniță* (bg.), *siriște* (bg.), *sivuglavă* (bg.), *stane* (bg. *stanъ*), *strupcă* (bg.), *şarǫtă* (bg. *šarja*), *şiş* (bg. < tc.), *ştipcă* (bg.), *ştirăvă* (bg.), *tăgărčic* (bg. *tagarčica)*, *tămbură* (bg. < tc.), *tufec* (bg. < tc.; comp. şi arom. *tufek'įa)*, *țălufată* (bg. *culufъ*), *udbiirį* (bg. *otbija*), *ụgništį* (bg. *ognište*), *vrană* (bg. *vranъ* „cioară; negru").

Următoarele sînt refăcute după bg.: *putsuzįrį* (< *suzįrį*, după bg. *poddojѫ*), *răsfațirį* (< *fațirį*, după bg. *razděljamъ)*.

Ruşubardză e compus de *roş* + *bardză*.

Piştol (şi arom. *piştolă*) şi *ruvel'* sînt neologisme alterate.

---

[1] Abreviațiuni: alb. = albanes; arom. = aromîn; bg. = bulgar; ngr. = neogrec; tc. = turcesc.

Pentru *tămbarị* (şi în arom.), comp. alb. *tabarę*, it. *tabarro*.

Numai acestea cîteva nu mi-a fost cu putinţă să le identific în alte limbi: *bucuval'că* (cu acelaşi înţeles ca bg. *bъrkalka*), *călpărẹst* (comp. pentru începutul cuvîntului bg. *klepo-uhъ*, de unde rom. *clăpăug*; pentru finală comp. bg. *čapurestъ* <*čapurъ*), *cărčẹn*, *cutmáč*, *čanšă*, *čẹnă*, *garşă* (comp. bg. *garъ* „cenuşiu"), *iu(i)ńi* (comp. bg. *june* „viţel"), *musă*.

Spạrọt şi *spărăčuni* par a fi de origine latină, dar nu le-am putut da de urmă.

I. A. CANDREA

IRANO-ROMANICA

I

In dicţionare etimologice şi în studii de romanistică vedem mereu înşirîndu-se cuvinte în faţa cărora filologii rămîn nedumeriţi, pentru că le apar ca adevărate enigme. Asemenea cuvinte sînt numite de obicei „preromane“ sau „alpine“ şi ceea ce le apropie între ele este că ne îndreaptă în general spre vieaţa în munţi, vieaţa păstorească, ce cuprinde şi altfel multe aspecte nelămurite pînă azi, pentru că cercetătorii nu au recunoscut în de ajuns însemnătatea ei, ori s'au oprit numai la cîteva constatări, cîteva apropieri, dincolo de care nenumărate probleme aşteaptă soluţiuni în acord cu complexitatea de fapte pe care o implică. Una din caracteristicile acestor cuvinte este şi marea lor răspîndire, o extensiune geografică surprinzătoare de multe ori, legînd zone lingvistice cu totul depărtate — din Carpaţi pînă în Pirenei chiar—, aşa ca filologii au renunţat să dea o explicaţie satisfăcătoare acestui fapt şi s'au mărginit să semnaleze coincidenţele pe care le ofere în această privinţă lexicul diferitelor limbi romanice.

Renunţarea în care romaniştii şi-au fixat o atitudine nu poate fi totuşi o metodă, nu-şi găseşte justificarea în imposibilitatea absolută de a aduce oarecare lumină în această chestiune. Oricît de obscure ar părea unele forme, filologia nu trebue să-şi impună abdicarea la o elucidare a lor, în măsura în care îi stau astăzi la îndemînă unele mijloace

de control. Şi asemenea mijloace nu lipsesc dacă încercăm să lărgim cadrul constatărilor făcute pînă acum în domeniul romanic, alăturîndu-le la cele din alte domenii, şi dacă întreaga problemă o privim în legătură cu realitatea faptelor la care se referă. Aceste fapte se înfăţişează cu un caracter special prin substratul pe care se razimă, cum, de altă parte, au ramificaţiuni care ne duc departe—spre consideraţiuni nu numai de natură lingvistică — şi spre un trecut de care trebue să ţinem samă, pentru că în epoci străvechi, pe care le putem în parte reconstitui, găsim unele elemente ce nu pot fi isolate de cele constatate mai tîrziu ori azi şi înlesnindu-ne să stabilim continuităţi, analogii, care să ne înlesnească lămurirea unor puncte enigmatice pînă acum.

Cînd este vorba de elemente păstoreşti nu trebue niciodată să pierdem din vedere că ele sînt caracterisate printr'o forţă de expansiune specială, au avut totdeauna o circulaţie întinsă, cu radiaţiuni trecînd la distanţe mari de locul lor de origine. Trecerile de păstori din loc în loc — pe crestele munţilor ori prin şesuri —, aşa cum le-au descris de atîtea ori etnografii şi a căror importanţă pentru filologie am arătat-o altădată, au fost factorul hotărîtor în asemenea transmisiuni lingvistire şi de ele nu trebue să facă abstracţie nici romaniştii, nici alţi filologi. E un principiu pe care dacă nu l-am recunoaşte ar însemna că persistăm în spiritul vechi de interpretare filologică, în isolarea faptelor lingvistice de contingenţe care au determinat caracterul lor. Aceasta ne-ar duce şi la excluderea unui criteriu care permite filologiei să descopere originea unor forme care la prima vedere par neînţelese. In acord cu acest principiu se poate spune că cu cît ne îndreptăm mai departe spre trecut, cu atît se impune să admitem mai mult importanţa migraţiunilor păstoreşti. In condiţiunile primitive de vieaţă păstoritul a avut o deosebită importanţă—cu uniformităţi de existenţă pe întinderi mari şi la popoare chiar neînrudite de aproape între ele — şi cunoscînd legăturile strînse care au existat între păstorit şi nomadism aceasta ne autorisează să

credem că şi formele romanice cu caracter pastoral răsfrîng acest trecut, sînt ecoul mişcărilor păstoreşti care s'au întîmplat odinioară pe o scară întinsă, din răsăritul pînă în apusul Europei.

In faţa elementelor păstoreşti din vocabularul romanic pe care filologii nu au ajuns să le identifice nici cu ajutorul limbei latine, nici cu acela al altor limbi de care s'a ţinut pînă acum samă, se pune atunci întrebarea dacă, urmînd principiul formulat mai înainte, nu se deschid alte perspective de cercetare pentru a fixa originea acestor enigmatice infiltraţiuni în materialul lexical al romanităţei orientale şi occidentale. Nerecunoscînd caracterul particular al formelor păstoreşti şi limitîndu-se la confruntări curente, după tradiţia filologică de mai multe decenii, romaniştii nu s'au gîndit să urmărească vieaţa pastorală aşa cum s'a desfăşurat altădată în apropierea ţinuturilor devenite mai tîrziu romanice sau chiar pe întinderea unora din ele, cum nu au dus studiile comparative mai departe, spre grupuri lingvistice care oricît de streine ar părea de cel romanic nu pot fi lăsate la o parte dacă ţinem să introducem în cercetare cît mai multe elemente de informaţie. Etnografia vechei Europi ne arată că o mare parte a teritoriului oriental, cu prelungiri spre sud, a fost ocupată de populaţiuni eminamente păstoreşti şi despre ale căror graiuri putem avea oarecare cunoştinţe sau din mărturii vechi sau, mai ales, din referinţe la graiurile celor care trăesc azi ca urmaşi ai lor. Populaţiunile acestea, de origine iranică, au oprit de mult atenţia slaviştilor, cum şi a filologilor care studiază limbile fino-ugrice şi cred că nu pot fi trecute cu vederea nici de romanişti, cînd ei vin să cerceteze tocmai terminologia păstorească cu acele coincidenţe care străbat vocabularul romanic din Răsărit pînă în Apus.

Irani erau Sciţii şi Agatirşii[1], cum Irani au fost şi

[1] Această părere e întemeiată pe consideraţiuni lingvistice şi dacă sub numele de Sciţi se pare că erau cuprinse şi populaţiuni de altă origine, elementul preponderant printre ei trebue să admitem că era cel

alte neamuri (Sarmaţii, lazigii, Roxolanii, Alanii)[1] care au trăit pînă la un timp prin stepele Rusiei şi regiunile carpato-dunărene. Din descrieri cunoscute pe care le dau Herodot, Strabon, Amian Marcellin reiese că aceste populaţiuni duceau vieaţa de păstori nomazi, caracteristică a neamurilor iranice păstrată pînă azi la cea mai mare parte din ele.[2]

---

iranic; v. W. Geiger, *Ostiranische Kultur im Altertum*, Erlangen, 1882 180; *Grundriss der iranischen Philologie*, II, 400, 441, 442; Ed. Meyer, *Gesch. des Altertums*, I[II], 799; H. Hirt, *Die Indogermanen*, 117. V. mai în urmă E. H. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913; cf. *Journal des savants*, 1913, 548 urm., şi bibliografia dată de J. Strzygowski, *Altai-Iran und Völkerwanderung*, Leipzig, 1917, 146; unele păreri exprimate acolo se îndepărtează de cea admisă în general (cf. şi L. Niederle, în *Rev. des études slaves*, II, 31).

[1] Asupra Alanilor v. articolul *Originea Moţilor* pe care l-am publicat în *Vieaţa nouă*, XVII, 165, şi unde arătam că în limba noastră s'au păstrat şi alte iranisme decît cele de care ne vom ocupa aici.

[2] Nota aceasta se reflectează bine în monumentele literare ale Iranilor şi ea e relevată de toţi iraniştii—vorbind despre *Avesta*, W. Geiger, *l. c.*, 414 observă: „întreaga vieaţă descrisă acolo este aceea a unui popor de ciobani, de ţărani"; v. şi lauda păstoritului în *Avesta*: *Yasna*, 58.

Înrîurirea păstoritului se repercutează şi în unele cuvinte iranice, prin nuanţarea lor specială în acest sens, moştenită în parte din timpuri străvechi, prin asociaţiuni datorite vieţei păstoreşti pe care au dus-o Iranii. Ideea de „a paşte" a fost asociată de aceea de „a merge din loc în loc, a rătăci, a cutreera": pers. *čarīdān* „a paşte", *čarā* „păşune" bel. *čarag* „a rătăci, a cutreera, a paşte", afg. *car* „păşune", pehlvi *čarak* „păşune", av. *čaraiti* „a merge, a se mişca", vind. *cărati* „merge, rătăceşte, paşte" (în armeană, ca împrumut, *čarakem* „a paşte", *čarak* „păşune"); evoluţia semantică a mers şi mai departe, cum arată oset. *cărun*, *cărin*, însemnînd „a trăi, a locui", noţiune care se vede că s'a desvoltat din aceea de „a paşte" (Chr. Bartholomae, *Altiran. Wb.*, 449, 580; P. Horn, *Grdr. d. neupers. Etym.*, 98; P. Hübschmann, *Pers. Studien*, 52, *Armen Gramm.*, 188; W. Geiger, *Etym. des Balūčī*, în *Abhandl. d. bayer. Akad.*, XIX, 117, 421; W. Miller, *Die Sprache der Osseten*, 28). Semantismul acesta păstoresc îşi găseşte, de altfel, analogii şi aiurea; în limbile romanice unde influenţa păstoritului a lăsat numeroase urme se pot compara formele corespunzătoare lat. m i g r a r e şi m u t a r e (v. ce am relevat în: *Din istoria migraţiunilor păstoreşti*, 11; *Vieaţa păstorească în poesia noastră populară*, 66; cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 5565, 5785). Aceleaşi noţiuni sînt asociate în formele turco-tătare plecînd dela *köč-* şi

Dela aceşti Irani ne putem închipui că unele cuvinte păstoreşti au pătruns în regiunile carpatice şi au fost transmise mai departe, după cum tot dela ei, mai spre răsărit şi mai spre nord, Slavii şi Fino-ugrii se ştie că au împrumutat cîteva elemente. Posibilitatea acestor propagări lingvistice dincolo de şirul Carpaţilor şi şesurile dunărene reiese nu numai din ceea ce e strîns legat de migraţiunile păsto-

---

împrumuturile din ele în slavă (cf. H. Vámbéry, *Etym. Wb. der turkotat. Spr.*, 103; E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 537).

Un proces semantic datorit păstoritului în lexicul iranic e şi acela pe care-l găsim în cuvinte care înseamnă în acelaşi timp „avere" şi „vite"; ambele noţiuni sînt asociate în osetul *fo(n)s* care mai înseamnă şi „pradă" (H. Hübschmann, *Etym. u. Lautl. d. osset. Spr.*, 68; W. Miller. *Die Spr. d. Osseten*, 10); în av. *fšūmant-* semnificaţia de „bogat" derivă din aceea de „avînd multe vite" (Chr. Bartholomae, *Zum altiran. Wb.* 199, suplem. la vol. XIX din *Indogerm. Forsch.*). Forme analoge întîlnim şi în alte limbi influenţate de mediul păstoresc — e o evoluţie semantică destul de răspîndită; comp. abkh. *raxu* „vite, avere" (P. v. Uslar, *Die abchas. Spr.*, 158); *pʻçuym* „om bogat", adyghé *pʻçi* „prinţ" < ir. (av.) *fšumō* „bogat în turme" (*Mém. Soc. lingu.*, XXII, 248); čag. *barim* „avere, vite" < ung. *barom* (cf. Z. Gombocz és J. Melich, *Mag. etym. szótár*, 299); ar. *māl* (împrumutat în pers., curdă, afg. bel., ca şi în turc.: cf. W. Geiger, *Etym. d. Balūčī*, 454) „avere, vite"; în graiul african din ʿAfar *dūyē* „vită, avere, bani" (*Sitzber. der Akad.*, Viena, CXIII, 842). In slavă *blagъ* şi derivate ale lui, ca şi din *imatъ* şi *bytъ*, apar cu semnificaţii identice (E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 69, 113-114, 425; cf. *Arch. f. slav. Phil.*, XXXV, 136: M. Rešetar, *Der štok. Dialekt*, 227; comp., tot la Berneker, I, 67, sor. *zbožo* „vită" alături de vpol. *zbože* „bogăţie" şi în polonesa de azi „grîne", diferenţiere semantică în altă direcţiune, sub influenţa vieţei agricole, cum găsim exemple şi în alte limbi). In romanică lat. h a b e r e a primit în regiuni păstoreşti, în special din sudul Franţei, înţelesul de „turmă de oi" (*aver, avé*, ori simplu ori în asocieri şi derivate, e unul din cuvintele păstoreşti cele mai caracteristice în provansală: Mistral, *Tresor*, 192-193, 194-195; P. Meyer, *Doc. lingu. du midi de la France*, 401, 636; cf. Meyer-Lübke, *Rom. et. Wb.*, 3958; din provansală cuvîntul a pătruns în bască unde *abere* cu numeroase derivate e un cuvînt caracteristic păstoresc: Azkue, *Dicc. vasco-esp.-fr.*, I, 7; în alte regiuni romanice h a b e r e a primit înţelesuri deosebite după condiţiunile speciale de viaţă economică, după felul animalelor socotite ca izvor de bogăţie (cf. Meyer-Lübke, *ibid.*; *Butlettí de dial. catal.*, IV, 18; VI, 39; IX, 69; *Rev. de fil. esp.* VIII, 411); ceva analog găsim în corespunzătoare ale lui ca-

reşti, dar şi din mărturii istorice. Populaţiuni iranice le găsim trăind şi la sudul Dunărei, de unde resultă că nu trebue nici de data aceasta să ne representăm linia Dunărei ca formînd un hotar dincolo de care nu ar fi existat o continuitate etnică sau lingvistică cu ţinuturile dela nordul acestui fluviu. Chiar cu Adriatica ţările nord-dunărene şi altele din Europa septentrională au avut legături în timpuri străvechi şi cu atît mai mult în epoca romană, aşa încît atingeri între asemenea regiuni putem admite că au existat cu deosebire prin păstorii migratori. Dacă litoralul adriatic a fost şi în alte împrejurări punctul de legătură între Orientul şi Occidentul european, aceasta s'a putut întîmpla şi mai uşor prin migraţiunile păstoreşti care înlesniau continuităţi de vieaţă şi înrîuriri lingvistice chiar la depărtări mari [1]. Trecutul nu trebue niciodată să-l privim sub impresii

---

p i t a l i s (Meyer-Lübke, *ibid.*, 1632, 1658; cf. Mistral, *Tresor*, s. *cabau, capitau*; Azkue, *Dicc. vasco-esp.-fr.*, s. *kabale*). Din limba noastră e de amintit ar. *tutipută* „avere, vite". Grupînd aici aceste forme interesante pentru semantismul păstoresc din diferite părţi, nu vom mai insista asupra altora, unele bine cunoscute, ca lat. p e c u n i a — p e c u s, germ. *Vieh*, slav. *skot* (S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 100; Falk-Torp, *Wortschatz d. germ. Spracheinh.*, 448-449; F. Kluge, *Etym. Wb. d. deutsch. Spr.*, 475; L. Niederle, *Slovanské starožitnosti*, III[1], 147; cf. *Arch. f. slav. Phil.*, XXXI, 593; comp. lit. *naudá* şi forme germ. corespunzătoare, Falk-Torp, *l. c.*, 300; ung. *marha* şi formele împrumutate, Berneker, II, 19); în parte din aceste cuvinte schimbările semantice nu s'au întîmplat, de altfel, atît prin influenţa păstoritului, cît a comerţului (cf. O. Schrader, *Reallexikon*, ed. a 2-a, 371).

[1] Nu trebue pierdut din vedere că elementul iranic, prin Sarmaţi şi Iazigi, s'a întins pînă în Panonia, în apropiere deci de Dalmaţia. Avem, pe urmă, dovezi că acelaşi element pătrunsese în sec. al III-lea d. Cr. mai departe spre sud-vest, apropiindu-se de Italia. Astfel în timpul domniei lui Carus sînt pomeniţi Sarmaţi care năvălise în Iliria şi ameninţau Italia: „ . . . statim adeptus imperium Sarmatas adeo morte Probi feroces, ut invasuros se non solum Illyricum sed Thracias quoque Italiamque minarentur, itam inter bella patiendo contudit, ut paucissimis diebus Pannonias securitate donaverit occisis Sarmatarum sedecim milibus, captis diversi sexus viginti milibus", *Scr. hist. Aug: Carus*, IX. Despre Sarmaţi în Iliria se vorbeşte şi aiurea (*ibid.: Maximus et Balbinus*, V; *Aurelianus*, VI; *Probus*, XVI) şi nu se poate pune la îndoială că numele.

actuale, fie că transpunem în el isolări teritoriale de azi, fie că plecăm dela ideea că stările culturale înaintate sînt în general cele mai favorabile stabilirei de raporturi între popoare. Isolări de astăzi, mai mult sau mai puțin accentuate, nu au existat totdeauna: ele sînt urmări relativ tîrzii datorite schimbărilor în evoluția popoarelor, curentelor de vieață de care au fost duse, nenumăratelor împrejurări care au pus granițe între colectivități etnice care erau altădată mai apropiate și mai puțin diferențiate prin felul lor de trai. Istoria ne arată că cu cît ne ducem mai departe în trecut, cu atît atingeri dese, schimburi reciproce și cu un anumit caracter s'au întîmplat între țările din sudul european și, mai departe, spre centrul și apusul ei, cu repercusiuni care plecau chiar din părțile ei extrem orientale. Intre aceste regiuni au existat raporturi care ori s'au atenuat ori au dispărut, iar acelea care s'au stabilit în timpurile mai recente sînt sau de altă natură — în acord cu condițiunile nouă de vieață — sau mai reduse și, putem zice, întru cîtva artificiale, fără înrîuririle adînci ale raporturilor de odinioară.

---

acesta desìgna tot o populațiune iranică; N. Iorga, *Gesch. d. rum. Volkes*, I, 54, crede că prin acești Sarmați trebue înțeleși probabil Vandalii, dar presupunerea e neîntemeiată, pentru că textele istorice la care ne referim disting bine pe Sarmați de Vandali, ca și de Goți: în *Probus*, XVIII, Vandalii sînt amintiți fără a fi identificați cu Sarmații, care sînt distinși și de Goți („iam vero quid Sarmatas loquar, quid Gothos"...? XII; cf. XI, XIX); în *Aurelianus*, XXXIII, Sarmații nu sînt iarăși confundați nici cu Goții, nici chiar cu alți Irani („Gothi, Alani, Roxolani, Sarmatae..."; cf. XXX).

Nu trebue, firește, acordată deosebită importanță faptului că Sarmați apar în organisațiile de colonisare militară din Italia și Galia, *Notitia dignitatum*, Occ. XLII, 46-70; cf. Ausoniu, *Mosella*, II, 9); asupra acestor Sarmați v. mai de aproape L. Niederle, *Slovanské starožitnosti*, II, 129, 315.

Cît despre Sigynni, tot de origine iranică, pe care Herodot, V, 9, îi arată ajungînd pînă la Adriatică, chestiunea e controversată, deoarece Apollonius, *Argon.*, IV, 320, îi așează la gurile Dunărei, iar Strabo, XI, 11, 8, spre Caucas (cf. Daremberg-Saglio, *Dict. des ant.*, IV, 1336; Minns, *l. c.*, 102; Niederle, *l. c.*, I, 238; II, 24; Ed. Meyer, *Gesch. des Altertums*, I[II], 798, 799).

Se poate înțelege atunci pentru ce nici în probleme de filologie pînă acum neresolvite nu putem lăsa la o parte orientul și sud-estul vechei Europi în continuități ale ei cu Asia. Cum prin aceste părți s'au perindat populațiuni de păstori despre care știm că erau iranice, filologului nu i se poate interzice să ducă investigațiunile în această direcție, pentru ca să vadă dacă nu este tocmai aceasta calea care să-i poată revela soluțiunile așteptate [1]. Termenul de Eurasia întrebuințat în geografie și istorie pentru a reda ceea ce se constată că leagă de atîtea ori cele două continente nu are de ce să nu-și găsească aplicarea și în filologie, cînd fapte urmărite de ea se întîlnesc cu cele care preocupă pe istorici și geografi, pentru că există o realitate comună de care trebue să se țină samă în toate aceste studii.

Urmărind de mai mulți ani problema păstoritului la popoarele romanice și căutînd orientări pentru elucidarea unor fenomene lingvistice, aceste orientări am ajuns la convingerea că ne pot fi date de filologia iranică, după ce cu ajutorul altor limbi, la care s'au referit pînă acum romaniștii, nu s'au putut explica asemenea fenomene. După excluderi care se impuneau, după confruntări cît mai întinse la care trebue mereu să recurgem în filologie, cercetarea unor elemente păstorești romanice mi-a arătat că ele nu-și găsesc posibilități de identificare decît în domeniul iranic [2] —

[1] Fără să preciseze mai de aproape ideea sa și fără să se refere la fapte lingvistice, Fr. Ratzel exprima o părere analogă în *Der Ursprung und die Wanderung der Völker geographisch betrachtet* (extr. din *Berichte der sächs. Gesellsch. d. Wisseusch. zu Leipzig*, 1900): „mai multe fapte ne arată.... că neamuri de păstori au pătruns din estul și sud-estul Europei pînă în vestul ei.... Vitele de stepă din Ungaria și sudul Rusiei par să-și găsească asemănări în cele din Tirol și din centrul Italiei, cum întîlnim asemănări și la vechii locuitori ai acestor ținuturi“ (72, 74; cf. 83-84).

[2] In timpul din urmă și în istoria artei a început a se da atențiune asemănărilor, uimitoare de multe ori, care se constată între unele producțiuni de artă din centrul ori nordul Europei și cele din Iran. In privința aceasta se poate vedea lucrarea pe care am amiutit-o a lui J. Strzygowski, *Altai-Iran und Völkerwanderung*. Dînsul spune acolo:

şi de aceea în fruntea acestui articol am pus acele cuvinte care, oricît de surprinzătoare ar părea prin alăturarea lor, cred că au destule temeiuri [1]. Ca o precisare a punctului de vedere dela care am plecat voi adăuga că elemente păstoreşti iranice s'ar putea admite că au pătruns din răsărit — prin Carpaţi — mai departe încă din timpuri foarte vechi [2]; totuşi pentru stabilirea de raporturi cu limbile romanice cred că mai curînd trebue să ţinem samă de epoca romană, să fixăm adică în primii secoli d. Cr. împrumuturile păstoreşti din graiurile popoarelor iranice care au trăit prin orientul Europei — şi aceasta atît pentru limba noastră, cît şi pentru celelalte limbi romanice care arată în această privinţă o comunitate lingvistică din Carpaţi pînă în Pirenei [3]. Ter-

„am impresia că tocmai partea din ţinuturile unde Sciţii au venit în contact cu Grecii, adică teritoriul rusesc de pe malul nordic al Mării negre, a transmis spre centru şi spre apus forme care pleacă din Iran şi Altai" (146; cf. 236, 243, 253). Cînd şi istoria culturei ne desvălue aspecte care nu au fost destul luate în samă pînă acum, cînd, independent de filologi, alţii ajung la concluzii care pun în lumină o înrîurire iranică spre Occidentul european, aceasta aduce indirect o confirmare la constatările pe cale lingvistică. Ne găsim, de sigur, în faţa unei probleme care, urmărită de aproape, va putea lămuri multe puncte rămase obscure pînă acum.

[1] Atît ideile expuse aici, cît şi mare parte din explicaţiile etimologice care urmează reproduc lecţiuni pe care le-am ţinut la Facultatea de litere în 1911-1912 (cf. *Păstoritul la popoarele romanice*, 20) şi comunicări făcute la *Societatea filologică* în 1912.

[2] In casul acesta s'ar mai putea presupune că iranisme au fost adoptate, de pildă, de Daci şi alţi Traci sau de Iliri şi transmise astfel nouă indirect. Aceasta ne-ar duce însă spre presupuneri prea vagi şi nu ar face decît să complice problema. Tot o complicare a ei ar fi dacă am admite că unele forme păstoreşti din limba noastră care îşi găsesc echivalentul în limbile iranice pot fi considerate ca împrumuturi dela Traci, cît timp între limba acestora şi cele iranice s'au găsit de filologi unele asemănări (de această chestiune mă voi ocupa mai de aproape într'un alt studiu). Dacă ne-am opri la o asemenea părere, ar fi să introducem în interpretarea faptelor elemente problematice, să ne abatem dela confruntări posibile, pe cînd pentru identificările directe cu limbile iranice filologia ne dă puncte de sprijin, mijloace de control la care nu avem de ce să renunţăm.

[3] In sardă e de remarcat că nu întîlnim nici unul din cuvintele

menul de „preromane“ cu care sînt designate multe cuvinte păstorești romanice nu mi se pare deci totdeauna justificat în casul acesta, cum este în același timp prea vag, ca și acela de „alpine“ la care se recurge mereu. In locul lor cred că ceva mai precis se poate admite cînd studiile comparative ne permit identificări în felul celor care urmează, pentru o serie de forme romanice care-și găsesc explicația în vocabularul iranic.

Rtr. *betsch* „viței“

Atît ca fonetism, cît și ca înțeles nici una din limbile luate de obicei în considerațiune pentru a explica originea elementelor lexicale retoromanice nu ne dă o formă cu care să poată fi identificat acest cuvînt din engadină [1]. Neputîndu-i stabili o filiațiune, probabil de aceea Meyer-Lübke nu l-a înregistrat în al său *Rom. etym. Wörterbuch*. H. Schuchardt [2], punîndu-l alături de trent. *besina*, it. *bizzuca* ș. a.

---

de care ne vom ocupa mai departe. E o constatare care mi se pare că are importanța ei. Dacă aceste cuvinte ar fi fost, cum se zice, „preromane“ și ar fi circulat prin Alpi într'o epocă foarte veche, ne-am aștepta ca măcar unul din ele să fi fost dus în Sardinia — tocmai într'o țară eminamente păstorească —, pentru că nu ne putem închipui că din acele „preromanisme“ nu ar fi fost adoptat nici unul de păstorii romani în epoca în care Sardinia a fost latinisată. Lipsa în sardă a formelor nelatine de care vom ține samă arată deci indirect, cred, că avem de a face cu o terminologie păstorească ce a trebuit să pătrundă în Alpi relativ mai tîrziu, cînd curente lingvistice din alte regiuni nu se puteau ușor propaga pînă în Sardinia. Această epocă poate fi fixată deci și pentru aceste motive, cum am spus mai sus, prin secolul al II-lea sau al III-lea d. Cr. Un val de viață păstorească streină putem presupune că s'a revărsat atunci spre Alpi și de el, în mod natural, Sardinia a rămas departe.

[1] Il transcriu cu ortografia obișnuită (v. Pallioppi, *Diz. dels idioms romauntschs*, 104), pentru că aparținînd retoromanei literare cred că trebue redat astfel — deci nu *beč*. Transcrierea fonetică nu o cred justificată în casul cînd este vorba de forme curente într'o limbă care a ajuns să se fixeze prin literatură.

[2] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXIII, 199.

şi recunoscînd dificultăţile pe care le presintă din punct de vedere etimologic, a crezut totuşi că îi poate pune în legătură cu lat. b i s, referindu-se la întrebuinţarea numeralelor în unele casuri pentru denumiri de animale mai tinere -- foneticeşte însă b i s rămîne departe de *betsch*, aşa că nu ne putem gîndi la o asemenea etimologie. De altfel, singur Schuchardt a renunţat mai în urmă [1] la această explicaţie, fără să aducă alta mai satisfăcătoare şi mulţumindu-se să alăture pe *betsch* la alte forme romanice care înseamnă „viţel" şi de care ne vom ocupa mai departe. Rămînînd deci nelămurit pînă acum acest cuvînt din retoromană [2], vom căuta să vedem dacă etimologia lui nu poate fi stabilită pe altă cale.

Singurul domeniu lingvistic unde putem găsi un punct de sprijin pentru identificarea acestei forme este cel iranic. Găsim astfel acolo: pers. *beč(č)e*, *bač(č)a*, gabrī *vače*, kāš. *večá*, *večé*, māz. *vača* „puiul unui animal" (şi „copil"), oset dig. *väss*, vakhī *vušk*, sar. *višk* „viţel", bel. *gvask* „viţeluş", *gvač* „mălac", pehlvi *vačak*, *bačak* „parte a degetului" (înţeles derivat din acela de „mic" [3]), corespunzînd toate vind. *vatsá* - „viţel" [4] care are la bază semnificaţia de „an", aşa că înţelesul de „viţel" derivă din acesta din urmă printr'o asociere care se întîlneşte adeseori în denumiri de animale („an", „animal de un an, animal tînăr"; v. mai departe). Punînd alături de aceste forme pe rtr. *betsch*

[1] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XL, 489.

[2] J. Jud, *Bull. de dial. romane*, III, 15, amintindu-l în treacăt nu propune nici o etimologie şi observă numai, pentru bune motive, cum reiese din alte cuvinte pe care le studiază, că o altă formă retoromană, *betschla* (fructul de *pinus cembra*) trebue privită ca un derivat din *betsch*.

[3] P. Horn, *Grundriss der neupers. Etym.*, 43; H. Hübschmann, *Persische Studien*, 26, 155, 227, *Etymologie und Lautlehre der osset. Sprache*, 31; *Grundriss der iran. Phil.*, I[11], 48, 70-71, 177, 264, 293, 306, 308; W. Geiger, *Etymologie des Balūčī*, 126; W. Miller, *Die Sprache der Osseten*, 37.

[4] Formele cu *-ča*, *-k* cuprind sufixe diminutivale şi cu toate că s'a contestat uneori înrudirea formei persane cu cea vind. nu sînt motive temeinice ca să nu fie admisă.

nu se poate tăgădui asemănarea lui cu ele, şi ca fonetism, şi ca înţeles. Să fie această asemănare o simplă coincidenţă ?

Alţi termeni de comparaţie ne arată că avem de a face cu un iranism care a avut, ca şi altele, o întinsă răspîndire. In limbile caucasice avem [1]: av. *bheče*, arč. *biš*, georg. *bočala* „viţel", alături de av. *vas, vacj*, and. *vošo*, kar. *vaša*, tab. *baž*, mingr. *boši*, georg. *baši, boši* „copil" [2]. La distanţe mari, prin urmare, retoromanul *betsch* îşi găseşte alte forme asemănătoare. Identitatea aceasta lexicală reapare cînd ne adresăm şi limbilor fino-ugrice, în special maghiarei unde întîlnim (mai mult dialectal): *bëce, boci, bocs* [3], cu înţelesuri care variază: „viţel, mălac, copil" (şi ca interjecţie pentru a chema viţeii). Alte forme sînt citate de B. Munkácsi în studiul pe care l-a publicat acum vre-o douăzeci de ani [4] şi care dacă nu ajunge totdeauna la conclusii bine întemeiate, are meritul de a fi arătat că sînt unele concordanţe între limbile fino-ugrice şi cele iranice ori caucasice care nu pot fi trecute cu vederea. Munkácsi derivă formele maghiare amintite, împreună cu altele, din iranică [5], dar părerea aceasta a fost combătută de unii filologi, ca O. Ásbóth, pe care-l urmează Gombocz şi Melich în al lor

---

[1] Elementele iranice din limbile caucasice nu au fost încă studiate mai de aproape, cum în general aceste limbi aşteaptă încă cercetări amănunţite; asupra cîtorva din aceste elemente a se vedea mai în urmă articolul lui N. Troubetzkoy, *Remarques sur quelques mots iraniens empruntés par les langues du Caucase septentrional*, în *Mém. de la Soc. de lingu.*, XXII, 247.

[2] R. von Erckert, *Die Sprachen des kaukasischen Stammes*, Viena, 1895, 88, 91, 129.

[3] Z. Gombocz és J. Melich, *Magyar etymologiai szótár*, 319. 426, 427. Din ungureşte a trecut în romîneşte, *boci* (*Dicţ. limbei rom.*, I, 594).

[4] *Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben*, 155; cf. 618.

[5] Despărţind în două grupuri cuvintele iranice pe care le-am amintit, deşi iraniştii găsesc că această diferenţiere nu are de ce să fie făcută, dînsul identifică (pag. 618) cu osetul *väss*, etc. pe maghiarul *üszö* „viţea", ceea ce e greu de admis; singure formele pe care le-am dat mai sus (*bëce*, etc) pot fi luate în samă în casul de faţă.

dicţionar etimologic. Obiecţiunea adusă lui Munkácsi pleacă dela consideraţiuni fonetice: maghiarul *bëce*, etc. nu poate fi, s'a zis, de origine iranică, pentru că *b-* reproducînd acolo un mai vechi *v-* (ca în pers. *beċċe*) este relativ recent şi deci nu a putut exista în cuvintele pe care, în timpuri străvechi, Fino-ugrii le-au împrumutat dela Irani. Obiecţiunea aceasta nu poate fi totuşi hotărîtoare. Dacă persana arată într'adevăr că transformarea lui *v-* în *b-* este relativ recentă (fasa cu *v-* se găseşte încă în pehlvi) [1], aceasta nu ne autorizează să excludem vechimea fonetismului *v-* $<$ *b-* în alte graiuri iranice. Trecerea lui *v-* în *b-* e cunoscută şi în curdă şi nu avem dovezi negative că ea nu ar data de multă vreme. De altă parte, diferitele graiuri iranice care au fost răspîndite altădată în orientul Europei au putut cunoaşte fonetismul *b-* $<$ *v-* care în persană apare de proveniență mai nouă; limba atîtor populaţiuni iranice care au trecut prin ţările răsăritene nu trebue să ne-o închipuim prea uniformă; ea a trebuit să cunoască diferenţieri, evoluţii în care putea să aibă loc şi transformarea fonetică de are ne ocupăm.

Din confruntarea tuturor formelor de mai sus resultă cdeci că iranica ne ofere o bază pentru explicarea lor. Presupunem, cu alte cuvinte, că din Europa răsăriteană, unde l-au împrumutat populaţiunile caucasiene şi cele fino-ugrice, un element păstoresc iranic, care poate fi reconstituit sub forma **beč* şi însemnînd „viţel" alături de „puiul unui animal", s'a transmis mai departe prin propagări de vieaţă păstorească, ajungînd pînă în regiunea retoromanică. Se va obiecta însă că apariţiunea isolată a unui asemenea iranism tocmai în regiunea retoromanică are ceva surprinzător. Poate totuşi că această isolare e numai aparentă şi iată

[1] Comp. totuşi pehlvi *bačak*, alături de *vačak* citat mai sus, şi, tot pehlvi (de asemenea persan), *bār* pe care, împotriva lui C. Salemann (*Grdr. d. iran. Phil.*, I[1], 290), unii iranişti nu-l consideră ca imposibil de derivat din vind. *vāra* (P. Horn, *Grdr. d. neupers. Etym.*, 36; *Grdr. d. iran. Phil.* I[11], 48). Cf. şi R. Gauthiot, *Essai de gramm. sogdienne*, 120, 124.

ce ne face să o credem astfel, ducînd mai departe constatările în legătură cu termenul păstoresc pe care am căutat să-l lămurim.

Privind vocalismul formelor iranice, caucasiene şi maghiare pe care le-am înşirat mai sus, constatăm variaţiuni în sensul că unele presintă *e*, altele *u* sau *o*. Aceasta ne face să ne gîndim la alte forme romanice care alături de rtr. *betsch* apar cu diferenţieri vocalice analoge. Astfel, în vegliotă găsim *buč* ca sinonim cu *bu* < b o v e m; la origine el a trebuit să însemne „viţel“ sau „junc“ [1] şi mai pe urmă a fost apropiat de *bu*, primind semnificaţiunea acestuia şi înlocuindu-l chiar uneori. Ce poate fi această formă vegliotă? M. Bartoli [2] o derivă din lat. b ū c u l u s, etimologie adoptată de Meyer-Lübke [3]; foneticeşte însă nu putem pleca dela această formă, deoarece ne-am aştepta corespunzător lui *-ū-* să avem *-o-* şi terminaţiunea *-č* nu poate reproduce pe *cl* (comp. *pedoklo* < p e d u c u l u s) [4]. Dicţionarul latin înterzicîndu-ne astfel explicarea vegl. *buč*, rămîne să vedem dacă nu-l putem interpreta altfel. Dacă ţinem samă că în vegliotă o consoană labială alterează uneori vocala învecinată, labialisînd-o (*fuel'* < f ī l i u s, *maus* < m ī s s u s) [5], am putea presupune că *buč* e resultat dintr'un mai vechi **beč*, care ar corespunde rtr. *betsch* şi ar dovedi astfel că forma iranică pe care am admis-o pentru acesta din urmă a circulat cîndva şi în regiunea dalmată. Alte consideraţiuni ne împiedecă însă să stabilim astfel o legătură între vegl. *buč* şi rtr. *betsch*. In dialecte alpine lombarde întîlnim formele *buč*, *boš* şi derivatele *büšin*, *bišin*, etc. cu acelaşi înţeles de „viţel“; cei care s'au ocupat de aceste forme au uitat că ele nu pot fi isolate de vegl. *buč* şi asupra originei lor s'au emis păreri ce nu ne

[1] In serbo-croată, ca un împrumut din dalmată, e relevat (alături de *bučić*) de M. Bartoli, *Das Dalmatische*, II, 251, cu înţelesul de „giovenco“.

[2] *L. c.*, II, 447.

[3] *Rom. etym. Wb.*, 1370.

[4] Cf. Bartoli, *ibid.*, II, 371; *musč*, dat tot de Bartoli (II, 207), alături de *muoscio*, nu e originar vegliot, ci un împrumut din venetiană.

[5] M. Bartoli, *l. c.*, II, 354.

conving. După P. Guarnerio [1], urmînd pe C. Salvioni, am avea de a face cu germanicul *bukk* care în alte regiuni romaniee apare, cum se ştie, cu semnificaţia de „ţap". Cum a observat şi J. Jud [2], este imposibil ca acelaşi termen să fie întrebuinţat în ţinuturi păstoreşti romanice şi cu înţelesul de „viţel" şi cu acela de „ţap" (chiar din punct de vedere fonetic sînt dificultăţi pentru apropierea lui *buč* de *bukk*); asemenea transpuneri lexicale sînt inadmisibile în regiuni lingvistice foarte de aproape înrudite ori geograficeşte învecinate şi cînd ne găsim în faţa unui cuvînt a cărui întrebuinţare e bine fixată dela origine [3]. Ca şi Meyer-Lübke, Schuchardt [4] crede că proveniența acestor forme nu trebue

---

[1] *Rendiconti dell' Istituto lombardo*, XLI, 204; cf. XLII, 978.

[2] *Bull. de dialectologie romane*, III, 16.

[3] Noţiunile de „ţap" şi „berbece" apar uneori redate cu acelaşi termen în limbile romanice (v. mai departe, la *berr-*), dar nu şi acelea de „ţap" (sau „capră", „ied") şi „viţel". Numai în anumite casuri acelaşi cuvînt sau aceeaşi temă se întîlneşte cu dubla întrebuinţare din urmă sau chiar cu mai multe. Astfel, cînd numele animalului e derivat dintr'o formă curentă, cu o semnificaţie susceptibilă de a fi trecută în terminologia păstorească; exemple am putea cita mai multe — e destul să relevăm cîteva: nap. *annikk'ę* „viţel de un an", abr. *nnekk'ę* „capră de un an", sp. *añojo* „viţel de un an" < a n n i c u l u s, a n n u c u l u s (cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 481; comp. tot acolo, 1107, 9292, formele romanice corespunzătoare lat. b i m u s, v e t u s); un reflex al acestei ramificări semantice în terminologia noastră păstorească e ar. *vitul'ă*, megl. *vitul'* „ied" < *v i t u l e u s (şi în albaneză: *vztul'* „ied"), alături de dr. *vătui* „pui de iepure", şi întîlnindu-se etimologiceşte cu *viţel* < v i t e l l u s în care forme semnificaţia primitivă e aceea de „pui de animal, animal de un an", specialisată pe urmă pentru a numi fie viţelul, fie iedul, fie alte animale tinere, variaţiuni semantice care sînt atestate şi în latină. Ca forme analoge din alte limbi putem aminti pe germ. *Kalb* care pare să derive din înţelesul de „a purta în pîntece, a naşte" şi e alăturat de etimologişti la vind. *gárbha*, av. *garəwa-* „pîntece" (S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 228; cf. A. Walde, *Lat. etym. Wb.*, s. *galba, volva*; *Indogerm. Forsch.*, XL, 73), corespunzător cărora avem pers. *gafr* „puiul unui animal", sar. *ɣerw* „ied" (P. Horn, *Grdr. d. neupars. Etym.*, 277; *Grdr. d. iran. Phil.*, I[11], 300). Pentru asocieri semantice la fel în limbile semitice, cf. H. Möller, *Vergleich. indogerm.-semit. Wb.*, 52.

[4] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XL, 489.

căutată prea departe, ci în simple interjecţii, în asocieri de sunete obişnuite cînd ne adresăm animalelor. Se recurge prea des la asemenea explicaţii comode. Termenul de „Lockwort", „Lockruf", ca şi acela de „Schallwort", sînt introduse mereu cînd nu se poate găsi etimologia unui cuvînt, şi în dicţionarul etimologic al lui Meyer-Lübke aceşti termeni îi vedem mereu întrebuinţaţi în interpretările etimologice. E o părere greşită că numiri de animale derivă adeseori din interjecţii [1]; cînd le urmărim de aproape constatăm dimpotrivă că ele sînt punctul de plecare al interjecţiilor, că acestea, cu alte cuvinte, nu sînt decît redări alterate, prescurtate, ale unor forme designînd cutare ori cutare animal şi a căror etimologie e cunoscută sau aşteaptă să fie fixată. In explicarea cuvintelor păstoreşti trebue cu deosebire să ţinem samă de acest principiu (asupra lui vom reveni cînd vom studia mai departe pe *berr-*) şi tocmai pentru că l-a pierdut din vedere Schuchardt a crezut că *buč* ş. a. poate fi uşor lămurit dacă îl privim ca o simplă interjecţie. După dînsul, cuvîntul în chestiune poate fi pus alături de bav. *botsch*, *botschele*, interjecţie cu care se chiamă caprele, ori ol. *poes*, germ. *pus*, engl. *puss*, ş. a., cu care se strigă pisica. Cel dintîi e evident însă o interjecţie derivată din *Bock*, iar *poes* ş. c. l. ne duce spre o formă foarte răspîndită care apare ca nume al pisicei (iran. *pušek*, *pîšik*, alb. *piso*, germ. *Buse*, *Bise*) [2]. Deci, toate explicaţiile care s'au dat pentru *buč* nu găsesc nici un sprijin.

Puţin ne ajută şi presupunerea lui J. Jud că am avea de a face cu un element din seria celor aşa zise „preromane" [3].

---

[1] Cît de nesigur e criteriul urmat de Meyer-Lübke se vede cînd *buč*, *boš* în dicţionarul său sînt derivate odată din b o s (n-rul 1225), iar în altă parte (n-rul 1378) sînt socotite ca „Lockworte".

[2] Cf. P. Horn, *Grdr. d. neupers. Etym.*, 71; G. Meyer, *Etym. Wb. d. alb. Spr.*, 339; O. Schrader, *Reallexikon*, 414. Şi aici punctul de plecare nu e interjecţia, ci dimpotrivă. De această denumire a pisicei şi altele mă voi ocupa într'un viitor număr al revistei.

[3] *Bull. de dial. rom.*, III, 16; cf. *Arch. glott.*, XVII, 392.

Aceasta ne lasă în vag, interzicîndu-ne orice identificare. După constatările de mai sus şi după elementele de comparaţie de care dispunem nu vedem atunci decît o singură conclusie, aceea că formele romanice cu *-u-*, *-o-* (*buč*, *boš*, etc.) pot fi puse alături de rtr. *betsch* şi considerate astfel tot ca iranisme ajunse pînă în centrul Europei, deoarece tot fonetica iranică ne dă o asemenea varietate de nuanţări vocalice în aceeaşi temă, cum arată în casul nostru formele înşirate la pag. 49 [1]. Din orientul Europei cred deci că a trebuit să pătrundă mai departe, spre ţinuturile dalmate, retice şi italiene, prin migraţiuni ale păstorilor, un cuvînt iranic care poate fi reconstituit ca **beč*, însemnînd „viţel" şi circulînd cu diferenţieri de vocalism în sensul că alături de *-e-* se pronunţa şi *-u-* sau *-o-*, diferenţieri care se regăsesc în formele romanice amintite, cum şi în cele din limba maghiară [2]. Dacă admitem pătrunderea de iranisme păstoreşti în limbile din orientul şi centrul Europei, asemenea împrumuturi au trebuit să varieze în fonetismul lor după particularităţile diferitelor graiuri dela care au fost împrumutate sau a epocilor cînd s'au făcut asemenea împrumuturi. Contactele iranice nu le putem limita la un singur idiom sau la o epocă de scurtă durată, dacă ţinem samă de faptele istorice ori natura elementelor pe care le-au transmis, aşa că implicit în felul acesta putem admite că ele au lăsat diferite straturi, visibile în fonetismul cuvintelor adoptate — ceva analog, dar firesc în proporţii reduse, cu ce constatăm în împrumuturile din slavă în limba noastră ori cele germanice din franceză sau

[1] Nu e nevoie să insistăm mai mult asupra acestui capitol din fonetica iranică; e cunoscut cît de mult variază în iranică vocalele tematice şi chiar numai din *Grdr. d. iran. Phil.*, I., unde e presentat sumar fonetismul diferitelor limbi ale Iranului, se pot vedea multiplele reflexe fonetice pe care le întîlnim în aceste limbi pentru aceeaşi vocală originară.

[2] Şi cu privire la alternanţa, în finală, a lui *-č*, *-š* am putea admite—în afară de ce se poate explica prin fonetismul romanic—tot o continuitate cu fonetismul iranic: chiar în persană, fără să mai vorbim de alte graiuri iranice, *č* şi *š* se văd alternînd (*Grdr. d. iran. Phil.* I[II], 71, 89).

italiană, care se ştie că se deosebesc, chiar pentru aceeaşi formă, după caracterele fonetice ale graiurilor care au exercitat înrîuririle lor ori după epoca în care aceste înrîuriri au avut loc [1].

RTR., IT., FR., PROV., ALB. (ROM.) *berr-*„berbece" etc.

Formele de care ne vom ocupa aici se presintă astfel [2]: eng. *bar* „berbece"; valtell. *bar*, *barin* „berbece" [3], *barо* „ţap", Mandello *bara* „berbece", valmagg. *berin* „miel". valses. *berin* „miel", Centovalli *barök* „berbece" [4], valvest,

[1] Rămîne de lămurit încă un punct. In legătură cu *buč* Jud, *l. c.*, a relevat că pe teritoriul Elveţiei germane, dar altădată romanic, apar forme identice, *buš* etc., ceea ce indirect arată că avem de a face cu un cuvînt care a radiat din domeniul romanic şi deci nu ne putem gîndi să-l explicăm prin limbile germanice. La formele date de Jud a venit să adauge altele L. Rütimeyer, *Weitere Beiträge zur schweiz. Ur-Ethnographie*, Basel, 1918, 31, printre care înruditul *Putscherl* care ne duce mai departe, spre Carintia, deci o indicaţie interesantă dovedind şi ea continuităţi spre est ale acestui cuvînt păstoresc. Forma *Putscherl*, corespunzînd ca înţeles rtr. *betschla* amintit mai sus, reproduce în iniţială un fonetism care se regăseşte în formele eng. *puscha*, arb. *puš*, etc. relevate tot de Jud şi Rütimeyer (cf. *Studj romanzi*, IX, 206) şi însemnînd tot „viţel" ori fiind întrebuinţate cînd se chiamă viţeii. *Puš* nu poate fi de sigur despărţit de *buč*, *buš*, cum au recunoscut-o şi Jud şi Schuchardt. De ce însă iniţiala *b-* e schimbată în *p-*? Putem presupune că *buč*, *buš* introdus în dialectele germane din Elveţia a fost schimbat, prin unele ţinuturi în **puč*, *puš*, cu alternanţa *b—p* caracteristică fonetismului german, şi pe urmă acesta din urmă, prin contacturi păstoreşti, a revenit pe teritoriul romanic, propagîndu-se spre regiunile alpine retice şi italiene, unde s'a întîlnit cu *betsch* şi *buč* care de fapt erau acelaşi cuvînt. Schuchardt pare să admită o vagă înrîurire a lat. p u s u s, dar acesta n'a lăsat aproape de loc urme în romanică (v. Meyer-Lübke, *Rom. et. Wb.*, 6868), aşa că rămînem la prima explicaţie, care ni se pare cea mai naturală.

[2] Cele mai multe din ele au fost date de C. Nigra, *Arch. glott.*, XIV, 356 şi J. Jud, *Bull. de dial. rom.*, III, 13; am mai adăugat alte cîteva.

[3] In graiul din Bormio, *Studj romanzi*, IX, 26, *bar* e întrebuinţat numai vorbindu-se despre cineva „gras" ori „prost".

[4] *Archivum romanicum*, II, 243.

bar „berbece“ [1], berg. *bar* „berbece“, bresc. *berí* „miel“ [2], mil. *bera* „miel, oaie“, *berin, berot, berottel* „mieluşel“ [3], piem. *bero*, canav. *berǫ* „berbece“, Usseglio *berũ* „miel“ [4], Valsoana *berüa* „oaie“ [5], bol. *brek* „berbece“ [6], regg. *brik* „berbece“, romagn. *berĩ* „berbece“, march. *birĩ* „berbece“, Jesi *biro* „berbece“ [7]; prov. *ber(r)i, ber(r)o* „berbece“ (de unde, ca împrumut, în bască *barro* „miel“ [8]), *beral* „miel născut tîrziu“, *beridoun* „mieluşel“, *berouge* „miel slab, bolnăvicios, care nu poate merge după turmă“, *berou(n), berrou* „berbece care merge în fruntea turmei“, *berounet* „miel blînd care mănîncă din mînă“, *berrias* „berbece mare“, *beret* „ied“, *bereto* „capră“, vald. *beru* „berbece“; Valais *bera*, Val d'Illiez *beru* „berbece“, dim. *berolõ*, Vaud *beri*, Savoie *bare, bere, berio*, Haute-Savoie *bero, beru*, Jura *bera*, Vosges *bero, böre, bera*, Meuse *baro*, Meurthe-et-Moselle *beŕa, baro, bore*, val. *bero, beru, berö, bara, berõ*, peste tot în aceste dialecte francese cu înţelesul de „berbece“ [9]. — Alb. *berĩ* „oaie“ [10].

[1] C. Battisti, *Die Mundart von Valvestino*, 46 (în *Sitzungsber.* Acad. din Viena, CLXXIV).

[2] G. Rosa, *Dial., cost. e trad. delle prov. di Bergamo e di Brescia*, 17

[3] In milaneză *berit* înseamnă „amentele alunului“ şi „spuma albă pe care o fac valurile“ (comp. com. *barit)*; semnificaţia întîi se explică bine tot din aceea de „berbece, miel“ (pentru forme analoge din franceză v. Jud, *l. c.*, 15; şi în slavă găsim ceva identic, *Arch. f. slav. Phil.* XXVII, 519); tot aşa şi cea de a doua (comp. it. *pecorelle* şi cf. *Rend, Ist. lomb.*, LII, 850; *Wörter u. Sachen*, III, 188).

[4] *Arch. glott.*, XVII, 290, 325.

[5] *Ibid.*, III, 54, 60.

[6] Nu trebue, firește, confundat cu forma identică ce înseamnă „măgar“, şi corespunde it. *bricco* < * b u r r i c c u s. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 1413, 1416, pare înclinat să derive pe *brek* din b u r r u s, pe cînd Jud, *l. c.*, 13, o explică din *berr-* (**berik*), şi la această explicaţie cred că trebue să ne oprim.

[7] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXXIV, 692.

[8] Azkue, *Dicc. vasco-esp.-franc.*, I, 134.

[9] *Atlas linguistique*, 124; *Revue de dial. rom.*, III, 45; cf. E. Tappolet, în *Arch. f. d. Studium d. neueren Spr.*, CXXXI, 97; O. Bloch, *Lex. français-patois des Vosges méridionales*, Paris, 1911, 14.

[10] De acestea trebue despărţite formele din Valmaggia *bera* (*capra* ~) şi Valcolla *beráį* (*capra* ~) cu înţelesul de „capră cu părul lung la

Asupra originei acestei familii de cuvinte pe care o întîlnim, cum se vede, pe un teritoriu așa de întins s'au emis diferite păreri, dar nici una nu poate fi luată în samă, atît pentru considerațiuni fonetice, cît și de natură semantică [1]. Și de data aceasta ne găsim în fața unei forme pentru care singure limbile iranice ne dau ceva corespunzător, o întreagă serie de termeni din vocabularul păstoresc putînd fi puși alături de cei pe care i-am văzut circulînd din Albania pînă în regiunile alpine din Apus. Avem, astfel, în iranică: pers. *bar(r)a*, *ber(r)e* „miel", bel. *gvarak* „miel", curd *vark*, *garik*, *barx*, *barxik* „miel", māz. *vare*, sämn. *vară*, *varrōĭkă*, gabrī *vare*, kāš. *ver(r)á*, *veré*, nāy. *viré* „ miel ", gīl.

picioare" pe care G. Bertoni, *Archivum romanicum*, II, 243, le consideră de aceeași origine; deși la rigoare ne-am putea închipui că s'a zis despre o capră *bera*, *berắ* prin asemănare cu o oaie, un berbece (comp. Valle d'Aosta „*berrä*" lînos"), totuși aceste forme trebue alăturate la ven. *baro*, bol. *bär*, friul. *bar* „tufă, grămadă de păr" la care se referă, în alt sens și Bertoni și asupra cărora v. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 964; J. Brüch în *Wörter u. Sachen*, VII, 149.

[1] C. Nigra, *Arch. glott.*, XIV, 357, cf. XV, 490, credea că pot fi derivate din lat. verres; A. Neumann von Spallart, *Weit. Beitr. z. Charakt. des Dial. der Marche*, 58 (*Beihefte z. Zs. f. rom. Phil.*, XI) a propus etimologia germanică *widar*; o derivațiune germanică (din *bēr* = Eber) e înclinat să o admită și E. Tappolet, *Arch. f. das Studium d. neueren Sprachen*, CXXXI, 96; P. Marchot, *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XVIII, 432, s'a gîndit la numele de persoane *Beroldus*, *Berulfus*, invocînd casuri cînd denumiri de animale sînt derivate din onomastică; B. Terracini, *Arch. glott.*, XVII, 326, și A. Dauzat, *Essais de géographie linguistique: noms d'animaux*, Paris, 1921, 32, s'au oprit la explicația dată așa de ușor de multe ori, că *berr-* ar fi și el un cuvînt din limba copiilor; după G. Meyer, *Etym. Wb. d. alb. Spr.*, 33, H. Schuchardt, *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXXVI, 36, și Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 1049, am avea de a face cu un „altes Alpenwort", un „vorrömisches Wort"; tot așa de vag se exprimă A. Meillet, *Rocznik slawistyczny*, II, 69-70, cînd, referindu-se în special la formele slave corespunzătoare, de care ne vom ocupa mai departe, spune: „... il s'agit d'un vieux mot du centre de l'Europe, qui a été admis par le vocabulaire des langues indo-européennes substituées à l'ancien idiome local inconnu". Cît despre părerea lui J. Brüch, *Wörter u. Sachen*, VII, 171, că *berr-* ar fi iliric, rămîne și ea o simplă ipotesă.

barre „berbece", afg. *vrai* „miel", vakhī *var* „berbece", *vurk* „miel", šig. *varg* „miel", sar. *viern* „berbece", *barka* miel", oset d. *värig*, t. *värigk* „miel", pehlvi *varrak* „miel" [1].

Originea acestor forme iranice a fost de mult fixată; ele se înrudesc cu vind. *úranah*, care însemna „berbece, miel". Înţelesul lor corespunde deci exact celui pe care-l întîlnim în cuvintele înşirate mai sus [2]. Din punct de vedere fonetic asemănarea între o categorie de forme şi cealaltă reiese iarăşi dela prima vedere şi rămîne să o cercetăm mai de aproape, pentru a stabili raporturile dintre ele şi a aduce dovezile hotărîtoare, cred, pentru provenienţa iranică a acestui cuvînt păstoresc la popoarele romanice şi la Albanesi.

In iranică, alternanţa între *a* şi *e (var(r)-, bar(r)-: ver(r)-, ber(r)* e normală, deoarece şi în persană şi în alte graiuri din acceeaşi familie găsim un fonetism variind între

---

[1] P. Horn, *Grundriss der neupersischen Etymologie*, 49; *Grundriss der iranischen Philologie*, I[1], 25, 48, 54, 236, 260, 296, 304, 308, 348; W. Geiger, *Etym. u. Lautlehre des Afghānischen*, în *Abhandl. d. bayer. Akad.*, XX, 192; *Etym. des Balūčī*, *ibid.*, XIX. 126; H. Hübschmann, *Etym. u. Lautl. d. osset. Spr.*, 31; W. Miller, *Die Sprache der Osseten*, 24, 90; *Zeitschr. d. deutsch. morgenländ. Gesellsch.*, XXXVIII, 93; *Mém. Soc. lingu.*, XVI, 351; A. Cristensen, *Le dialecte de Sämnän*, Cpenhaga, 1915, 51.

G. Meyer, *l. c.*, deşi se referia la o formă din curdă, excludea orice legătură între alb. *bē* etc. şi cuvintele iranice. Fără să recunoască mai de aproape filiaţiunile, P. Vasmer, în *Rocznik slawistyczny*, III, 256, a văzut mai just în această problemă de filologie comparată cînd şi-a exprimat părerea că nu pot fi lăsate la o parte formele iranice.

[2] Dacă în Valtellina *barro* înseamnă „ţap" şi dacă prov. *bereto* e identic cu „capră", aceste schimbări de semnificaţie nu trebue să ne surprindă, deoarece acelaşi cuvînt e întrebuinţat destul de des pentru a numi berbecele şi ţapul sau oaia şi capra; comp. it. *becco* „ţap", piem. *beča* „oaie"; fr. dial. *bouc* „berbece", Valais *motyā*, *matyā* „berbece, ţap" (*Arch. f. das Stud. d. neueren Spr.*, CXXXI, 92, 96); sloven. *bak* „berbece" < ung. *bak* < germ. *Bock* (*Arch. f. slav. Phil.*, XXXIV, 20); polab. *jognā* „ied, miel" (E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 24); av. *būza* „ţap", arm. *buc* „miel"; arm. *nohaz* „ţap" < pers. *nuhāz* „berbece" (H. Hübschmann, *Arm. Gramm.*, 207).

aceste două vocale, prin fasa intermediară *ä*[1]. Aceeaşi alternanţă în limbile romanice se poate explica sau admiţînd coexistenţa, la origine, a lui *barr-* şi *berr-*, sau presupunînd că toate formele derivă numai din *berr-* care mai tîrziu în unele regiuni s'a schimbat în *barr-*, prin trecerea lui *e* la *a* dinaintea lui *rr*, fenomen cunoscut unor graiuri romanice[2]; părerea din urmă pare mai plausibilă, ţinînd samă de faptul că zona lui *berr-* este cu mult mai întinsă decît a lui *barr-* şi acolo unde apare acesta fonetismul lui poate fi explicat din acela al formei dintîi, prin trecerea romanică a lui *e* la *a* dinaintea lui *rr*.

Tot aşa de caracteristică este prezenţa într'o parte şi într'alta a lui *rr*, şi această particularitate trebue ţinută cu deosebire în samă, pentru că ea vine să ne dea cheia problemei. Cum arată forma dela care trebue să plecăm şi pe care am amintit-o, vind. *úranah*, în iranică *rr*, redus în unele graiuri la *r*, se explică din grupul mai vechi *rn*: **varna* < **var(a)na* < **wᵉrana*[3]. La basa tuturor cuvintelor romanice de care ne ocupăm trebue să punem tot o formă cu *rr*, cum ne arată mai multe din ele (unde găsim un singur *r* avem de a face cu reducerea grupului consonantic primitiv)[4]. O asemenea formă nu a putut însă fi decît de origine iranică, pentru că numai astfel ne putem explica particularitatea fonetică pe care o presintă. Intr'adevăr, ceva corespunzător fenomenului schimbărei lui *rn* în *rr*, caracteristic idiomelor iranice, nu găsim în nici o altă limbă care ar putea fi luată în samă în cercetarea elementelor vechi ale domeniului romanic. Să presupunem că Latinii ar fi cunoscut şi ei, fără să fie atestat, un cuvînt corespunzător

---

[1] *Grdr. d. iran. Phil.*, I[11], 19, 265, 335, 348.

[2] W. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, I, § 169; *Ital. Gramm.*, § 87; Th. Gartner, *Raetorom. Gramm.*, §§ 34, 39.

[3] Cf. H. Hübschmann, *Persische Studien*, 259.

[4] Asupra lui *r̄* foarte caracteristic in *be r̄u* dela Usseglio B. Terracini, *Arch. glott.*, XVII, 326, spune că e „costante" şi „è un caso unico".

vind. *úranah* [1], şi ca atare s'ar fi transmis limbilor romanice; un asemenea cuvînt însă ar fi trebuit să păstreze pe *rn*, pentru că latina nu cunoaşte prefacerea acestui grup consonantic în *rr*. Să admitem iarăşi aceeaşi ipotesă pentru celtică al cărei lexic, cît îl cunoaştem, nu ne ofere nici el nimic ce s'ar putea apropia de vind. *úranah*: şi în casul acesta forma presupusă că ar fi existat nu putea să presinte pe *rr*, pentru că nici în celtică *rn* nu era schimbat în *rr* [2]. Pe nici o altă cale prin urmare fonetismul romanicului *berr-* [3] nu poate fi explicat, şi cum acest fonetism, ca şi întregul cuvînt, ne duce spre un element din domeniul iranic de acolo trebue să presupunem că a pătruns în centrul Europei şi s'a transmis mai departe pînă în Galia. Despre răspîndirea pe care a avut-o cuvîntul iranic avem o dovadă şi în faptul că el se regăseşte în limbile slave [4],

---

[1] Lexicul latin nu ne dă nimic ce să poată fi apropiat de această formă; unii au crezut că *vervex* ar putea fi derivat din *úranah*, dar etimologia aceasta nu poate fi susţinută (J. Vendryes, *Mém. Soc. lingu.*, XII, 40; cf. O. Walde, *Lat. etym. Wb.*, 826).

[2] Cît priveşte formele dela Hesychiu βάριον şi βάριχοι, care s'ar părea că pot explica pînă la un punct pe cele de care ne ocupăm, vom arăta în altă parte (la *Insemnări şi rectificări*) că nu pot fi luate în consideraţie.

[3] In ce priveşte presenţa lui *b-* în locul mai vechiului *v-*, nu mai este nevoie să insistăm după cele spuse cînd ne-am ocupat de *betsch*.

[4] Rus. *baranъ*, sîrb. *baran*, ceh. *baran*, *beran* „berbece" etc. E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I 43, lasă nelămurită originea acestor forme slave; (v. mai în urmă şi L. Niederle, *Slovanské starožitnosti*, III [1], 150); constatînd asemănarea lor cu ce găsim în albaneză şi în limbile romanice, dînsul se mulţumeşte să observe că nu se poate hotărî dacă în slavă avem de a face cu un element aparţinînd fondului primitiv sau cu un împrumut. Cum nici formele slave nu pot fi despărţite de cele iranice, de care Berneker nu ţine samă, problema care se pune este dacă ele derivă din acelaşi prototip indoeuropeau pe care l-am amintit sau dacă trebue privite ca împrumuturi din iranică. Prima presupunere trebue înlăturată, deoarece *w³rana* nu putea da în slavă un cuvînt începător cu *b*, pe *baranъ*; acolo unde avem *b* în limbile slave el se explică din alte foneme indoeuropene (cf. W. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.*, I, 281 urm). Rămîne atunci să admitem că *baranъ* este luat din iranică, după cum şi alte

fino-ugrice [1], în turcă [2] şi chiar în semită [3], aşa că prin migraţiunile păstoreşti ne putem explica pătrunderea lui în regiuni aşa de depărtate de locul lui de origine.

Constatînd astfel marea expansiune pe care a avut-o iranicul *berr-*, o întrebare pe care e firesc să ne-o punem este dacă nu găsim urme ale lui şi în limba romînă. Dacă un asemenea cuvînt a pătruns prin păstorit în atîtea graiuri romanice şi se întîlneşte în albanesă, s'ar putea oare

---

cuvinte slave se ştie că au aceeaşi proveniență. Comparînd însă cuvîntul slavic cu cele iranice, un punct care rămîne nelămurit este dacă el reproduce în întregime sau numai în parte o formă iranică: *baranъ* poate representa într'adevăr fie pe un vechi iranic **baran(a)* (înainte de reducerea lui la **barn(a)*, fie pe *barr(a)* (sau poate mai curînd pe *berr(a)*, cum arată forma cehă *beran*, la care s'ar fi adăugat sufixul slav - *anъ*. Oricum considerațiunile pe care le-am expus cred că nu pot lăsa îndoială că *baranъ* este un împrumut iranic. La rîndul lui, de altfel, *baranъ* s'a întors, ca împrumut, în iranică: curd. *beran* „berbece" nu e decît rus. *baranъ*.

De *baranъ* nu trebue, fără îndoială, despărțite alte forme slave: *bira*, *birka*, *byrka*, *berka*, *birecka* „oaie cu lîna scurtă şi deasă" în slovacă, moravă, malorusă şi polonesă (*Časopis českého Museum*, 1848, 203; Fr. Bartoš, *Dialekticky' slovník moravsky'*, I, 17; cf. S. Wędkiewicz, în *Mitteil. des rum. Inst. an der Univers. Wien*, 277); cea dintîi dovedeşte pătrunderea acestui cuvînt păstoresc în slavă sub o formă apropiată de iranicul *berr-*, aşa că indirect avem o dovadă că *baranъ* a fost format în domeniul slavic, cum am spus mai sus, prin adăugarea sufixului *-anъ* (în *birka*, *berka* s'a adăugat sufixul - *ka*).

[1] B. Munkácsi, *Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben*, 165, 645; Munkácsi interpretează însă greşit pe ung. *bírka* a cărui origine slavă (din slovacul *birka*) este neîndoioasă; cf. Z. Gombocz és J. Melich, *Mag. etym. szótár*, 410; la rîndul lor Gombocz şi Melich, *ibid.*, 282, greşesc cînd ocupîndu-se de ung. *bárány* care se ştie că e un împrumut strein cred că forma care stă la basa tuturor cuvintelor ce se grupează cum am văzut poate fi o simplă interjecție.

Din ungureşte sau din slavă a fost împrumutat rom. dial. *bercă*, *bircă* (*Dicț. l. rom.*, I, 545; comp, tot acolo. *bărcar*, I, 497).

[2] *Berre* „miel", la care se referia Miklosich, *Ueber die Wanderungen d. Rum.*, 13, pentru a explica pe slav. *byrka*, e un împrumut din persană.

[3] In graiurile din Soqotri *erehon*, Mehri *hārōn*, Šhauri *erún*, ca pl. tant. „oi" (M. Bittner, *Vorstudien z. Gramm. u. zum Wörterbuch der Soqotri-Sprache*, I, 32, în *Sitzungsberichte* ale Acad. din Viena, CLXXIII).

să fi rămas necunoscut păstorilor dela noi ? Ceva absolut identic cu ce ne dau retoromana, italiana, francesa, provansala şi albanesa nu găsim, e adevărat, în limba romînă, dar, sub altă înfăţişare, se pare totuşi că cuvîntul iranic s'a păstrat şi la noi. Să ne gîndim la acea interjecţie *bîr* cu care ciobanii noştri mînă oile [1]. Apropierea pe care o facem s'ar putea zice că e forţată, pornită numai dintr'o vagă asemănare de formă a acestei monosilabe cu *berr-*. Să vedem totuşi dacă nu trebue privită altfel, dacă anumite consideraţiuni nu vin să vorbească în favoarea ei. Avînd de a face cu o interjecţie, să nu ne închipuim, cum greşit procedează de multe ori filologii, că ea s'ar reduce la o simplă asociaţiune de sunete, la ceva convenţional [2]. Sînt interjecţii care sub înfăţişarea lor, de alăturare a unor vocale şi consoane, cuprind totuşi un înţeles precis, ascund în ele cuvinte care aveau o semnificaţie concretă la origine. Aceasta o constatăm cu deosebire la interjecţiile întrebuinţate cînd ne adresăm animalelor. Asemenea interjecţii nu sînt de multe ori decît numele, întreg sau scurtat, al animalului căruia îi vorbim. Cîteva exemple numai — altele multe s'ar putea adăuga [3]: în romîneşte *cuţu* şi *cuţi* < *cuţ* „cîne, căţel“ [4]; *pui, pui; ţap, ţap* (în aromînă), interjecţia cu care se îndeamnă ţapii să meargă înainte; în dialecte italiene: montal. *ane, ane*, cînd se strigă la raţe [5]; borm.

[1] Hasdeu, *Etym. magn.*, 3233; *Dicţ. limbei nomine*, I, 487; v. încă *Şezătoarea*, I, 208; A. J. Jacimirskij, în *Etnogr. obozrĕnie*, VIII (1896), fasc. 28, pag. 69-71. Din *bîr* s'a derivat verbul *a bîrîi* „a striga la oi „bîr“, a le mîna“ (Hasdeu, *l. c.*, 3243; *Dicţ. l. rom.*, I., 489; v. şi *Tribuna*, Sibiu, 1887, 17 febr.).

[2] Hasdeu, *l. c.*, considera pe *bîr* ca o „onomatopee“ ; tot astfel e dat în *Dicţ. l. rom.*, unde e pus alături de *bîr*, exclamaţia de desgust şi de frig, o apropiere care se vede bine cît e de artificială, fără nici un temei.

[3] V. şi ce am spus cînd ne-am ocupat, mai sus, de *betsch*.

[4] Trebue să plecăm într'adevăr dela substantiv ca să explicăm interjecţia şi el se înrudeşte cu forme cunoscute în multe limbi, însemnînd „cîne“ ; vom studia mai de aproape acest cuvînt într'un număr viitor al revistei şi vom vedea că marea lui răspîndire stă în legătură cu păstoritul

[5] *Revue de dial. romane*, IV, 207-208.

boča, cuvînt cu care se mînă caprele < *boča* „capră“ [1]; în dialecte francese: Pas-de-Calais *kān*, *kān*, Charente-inférieure *pot*, *pot*, cînd se chiamă raţele [2]; în slavă: sîrb. *gus*, cum se strigă la gîşte < *guska* „gîscă“ (şi în romîneşte, din slavică, *gusu*, *gusu*, pentru a goni gîştele [3]); pol. *kucju*, *kuć*, cînd se chiamă cînele ; lit. *pùt*, interjecţie pentru a chema puii < *putytis* „pui“ [4]; alb. *kets*, strigăt la capre < *kets* „capră“ (şi în sîrbeşte *kec*, *keca*, ca interjecţie pentru a mîna caprele şi împrumutat din albanesă) [5]; est. *viššĭ*, interjecţie pentru a chema viţeii [6].

Asemenea forme ne arată că sîntem îndreptăţiţi să privim în acelaşi fel şi monosilaba păstorească dela noi, că

---

[1] *Studj romanzi*, IX, 30.

[2] J. Gilliéron et E. Edmont, *Atlas lingu.*, suppléments, I, 57 (comp. *poté* „gîscă, răţuşcă“ în *Atlas lingu.*, 936, 1486).

[3] Revista *Ion Creangă*, VIII, 168.

[4] Comp. germ. *put*, întrebuinţat la fel şi pe care A. Fick, *Vergleich. Wb. der indogerm. Spr.*, 483, îl derivă din slavă.

[5] G. Meyer, *Etym. Wb. d. alb. Spr.*, 185, admitea că substantivul ar putea fi explicat din interjecţie, pe cînd trebue să admitem contrarul : ca denumire a caprei această formă se înrudeşte cu altele, foarte răspîndite, şi asupra lor se poate vedea A. Trombetti, *Come si fa la critica di un libro*, Bologna, 1907, 56, unde însă originea cuvîntului se lasă nelămurită.

[6] Aparţine seriei de cuvinte pe care am studiat-o la *betsch*, aşa că nu ne putem gîndi la o proveniență a lui din germanică, cum pare să admită E. Setälä, *Festgabe für V. Thomsen*, II, 473 (*Finnisch-ugr. Forsch.* XIII). Asupra altor interjecţii derivate din nume de animale, v. E. Tylor, *La civilisation primitive*, I, 209. Tot din substantive derivă şi mare parte din formele din limba copiilor şi interjecţiile referindu-se la animale pe care le dă E. Tappolet în *Arch. f. das Studium d. neueren Spr.*, CXXXI, 12, deşi li se dă acolo altă interpretare.

Pentru slavică se poate vedea şi Fr. Bartoš, *Dial. moravská*, I, 323; cf. studiul lui D. Boranić, *Onomatopejske riječi za životinje u slavenskim jezicima*, în *Rad* al Academiei din Agram, LXXII (1909); pentru albaneză, Fr. Nopcsa, *Aus Šala und Klementi*, Sarajevo, 1910, 41-41. Exemple la fel din limbile orientale se pot găsi în monografia lui F. Schulthess, *Zurufe an Tiere im Arabischen*, Berlin, 1912; cf. *Zeitschr. d. deutsch morgenländ. Gesellsch.*, LXVIII, 270.

bîr, cu alte cuvinte, poate fi o interjecţie derivată dintr'un substantiv, şi anume din *berr-*. Dar mai mult decît aceste exemple depărtate ne ofere însuşi acest cuvînt în variantele lui din domeniul romanic. In dicţionarul lui Mistral, unde se vorbeşte de *beroun, berou*, care am văzut că înseamnă „berbece", cetim la sfîrşit: „*berou, berou!* ou *brou, brou!* mot que les bergers prononcent rapidement pour appeler les moutons"[1], deci o interjecţie păstorească ce nu e alt ceva decît cuvîntul întrebuinţat pentru a numi berbecele [2]. Identificarea lui *bîr* cu *berr-* capătă astfel şi mai mult sprijin. Plecînd dela tema iranică, putem într'adevăr lămuri pe romînescul *bîr:* foneticeşte, *berr-* trebuia să dea *băr* şi din acesta ne putem explica pe *bîr*, prin trecerea lui *ă* la *î* înaintea lui *r*, cum s'a întîmplat şi alteori cu *ă* aton dinaintea acestei consoane, pentru că **băr* fiind repetat ori pus pe lîngă alt cuvînt (**băr, băr...*) pierdea de fapt accentul. De altfel, e posibilă şi altă explicaţie, să admitem anume că **băr* s'a redus la *br* şi, după fonetismul romînesc, acesta a fost redat prin *bîr* [3]. Intr'un fel sau altul, derivarea lui *bîr* din *berr-*

---

[1] Cf. F. Arnaud et G. Morin, *Le langage de la Vallée de Barcelonnette*, 16.

[2] In dicţionarul lui Mistral mai e menţionată interjecţia identică *berit;* tot acolo e amintit *beret, bret*, despre care se spune însă că e întrebuinţat la capre; şi aceasta trebue pusă alături de celelalte, pentru că am văzut din seria romanică citată mai sus cum *berr-* se aplică şi la capre. De altfel, aceasta resultă şi din forma *biri* cu care ciobanii din Trient chiamă şi oile şi caprele (*Arch. glott.*, XVII, 398; aceeaşi interjecţie e cunoscută şi în provansală, cum se poate vedea la Arnaud şi G. Morin, *l. c.*, 17, care ne spun însă că se aude numai cînd se strigă caprele).

[3] In casul acesta interjecţia romînească s'ar apropia deplin de prov. *brr*, dat de Mistral („interjection dont les bergers se servent pour rappeler les moutons") şi care se regăseşte în bască: *brrrrra* (despre ea Azkue, *Dicc. vasco-esp.-franc.*, I, 182, spune: „c'est en répétant ce mot que les pâtres appellent affectueusement leurs brebis"; Azkue mai dă şi forma *bri* „terme usité pour appeler une brebis égarée", 181). Afară de provansală, *br* e cunoscut şi altor graiuri păstoreşti din Franţa; E. Rolland, *Faune populaire*, V, 128, ne spune că se aude în departamentul

nu întîmpină dificultăţi şi credem că nu poate fi pusă la îndoială. Ea îşi găseşte, de altfel, un echivalent în fr. dial. (Enre-et-Loir) *berb*, *berb* care e întrebuinţat pentru a chema oile şi nu e alt ceva decît prescurtarea lui *berbis (brebis)*[1].

In legătură cu interjecţia romînească trebue amintită aceea, *brī*, pe care o găsim în neogreacă, şi anume în dialectul zaconic[2]; ea e spusă de ciobani cînd se îndeamnă oile să intre în strungă şi probabil că a pătruns acolo prin ciobani de-ai noştri, aromîni, cum ştim că dialectele neogrece au împrumutat dela noi şi alte elemente păstoreşti[3]. S'ar putea însă aduce ca obiecţiune lipsa lui *bîr* în aromînă,

---

Seine-et-Marne; de asemenea în Elveţia franceză. Acest *br* din provansală etc. e de sigur resultat din formele substantivale amintite mai sus, *berou*, *bero*, etc., aşa că indirect am avea o dovadă pentru ce admiteam în urmă: * *b(ă)r* > *br* > *bîr*.

Dacă în iranică ar fi atestată aceeaşi interjecţie *br* — nu am întîlnit-o în materialele pe care le-am putut urmări —, atunci natural ar trebui să admitem că a trecut direct din iranică în limba păstorilor dela noi şi de aiurea, ca derivată din *berr-*. In lipsa acestei dovezi, rămîne să ne oprim la una din explicaţiile pe care le-am dat pentru romînescul *bîr*, în legătură cu celelalte forme romanice.

[1] W. von Wartburg, *Zur Benenn. des Schafes in den rom. Spr.*, Berlin, 1918, 31.

[2] M. Deffner, *Zakonische Grammatik*, Berlin, 1881, 89.

[3] Nu putem spune acelaşi lucru despre forme asemănătoare întru cîtva pe care le găsim în slavă, deşi dela păstorii noştri se ştie că Slavii au împrumutat relativ multe cuvinte. Astfel, malorus. *byr*, *byr* cu care se chiamă oile (la Želechowski şi *abyr*, iar la Miklosich, *Ueber die Wand. der Rum.*, 12, *ber*, *ber;* cf. W. Szuchiewicz, *Huculszczyzna*, I, 249; *Archiv f. slav. Phil.*, XXVII, 519), e de sigur mai curînd derivat din *byrka*, pe care l-am amintit mai sus, decît rom. *bîr* (în malorusă găsim şi forma verbală *byrkati* „a striga *byr* la oi", cum în romîneşte am văzut că din *bîr* s'a derivat *bîrîi)*; şi mai clar apare sîrb. *bar*, care se rosteşte de ciobani cînd vreau ca oile să stea liniştite la muls (*Rječnik hrvatsk. jez.*, I, 180): se vede bine că nu poate fi decît o prescurtare a lui *baran*.

Ca derivată din *bira*, *birka* trebue privită şi interjecţia val. mor. *bir*, *bir* care e dată într'un articol al lui A. Bayer din *Sborník musejní společnosti ve Val. Meziříčí*, n-rele 5-6, pag. 20. La Fr. Bartoš, *Dial. mor.*, I, 323, *Dial. slovník mor.*, II. 491, găsim însă şi forma *vŕ*, care pare să fie romînescul *bîr*, cu schimbarea consoanei iniţiale.

pentru că într'adevăr, după informaţiile pe care le am, ciobanii aromîni par să nu cunoască această interjecţie [1]. Lipsa ei în aromînă ne surprinde de sigur cînd ţinem samă că avem de a face cu o formă caracteristică din graiul nostru păstoresc şi cînd ne gîndim la comunitatea de vieaţă păstorească a Romînilor, înainte de despărţirea lor în grupul nord – şi cel sud-dunărean; totuşi, chiar dacă *bîr* e necunoscut azi ciobanilor aromîni, a putut să existe altădată şi ca atare să pătrundă în vorbirea păstorilor din Grecia [2].

Dacă istoria cuvîntului de care ne-am ocupat ne lasă astfel nelămuriţi în unele puncte de amănunt, confruntarea diferitelor aspecte ale lui şi urmărirea extensiunei lui geografice a putut totuşi arăta că avem de a face cu o formă ce trebue localisată la origine în regiunea iranică şi de acolo a radiat la depărtări mari, dusă din loc în loc de curentul vieţei păstoreşti.

Rom. *brînză*

Toate încercările de a explica acest cuvînt s'au oprit pînă acum la simple presupuneri, depărtate de identificări care pot face convingătoare o etimologie. Dacă originea tracă pe care i-o atribuia Hasdeu era de domeniul fantasiei [3], nici etimologiile la care s'au gîndit alţii [4] nu au ajuns să fixeze

---

[1] Aşa mă asigură Tache Papahagi. In textele publicate de P. Papahagi, *Din lit. pop. a Aromînilor*, 934, găsim totuşi pe *bîr* într'un cîntec păstoresc, dar e suspect: Tache Papahagi îmi spune că trebue să fie introdus acolo din dacoromînă.

[2] Pe altă cale se pare că putem găsi o dovadă de existenţa lui *bîr* şi în aromînă. Din bogatul material pe care l-a cules pentru păstorit I. A. Candrea îmi atrage atenţiunea asupra interjecţiei aromîne *rrrî* cu care ciobanii îndeamnă, chiamă oile (în meglenită se zice *rrr*; v. mai sus, pag. 32). Această interjecţie nu pare să fie streină de *bîr*, *br*: o putem considera ca o alterare a acesteia. Ea e cunoscută şi ciobanilor albanesi, cum îmi comunică tot I. A. Candrea, aşa că putem presupune că ei au împrumutat-o dela Aromîni.

[3] Cf. *Hist. de la l. roum.*, I, 36, 38.

[4] L. Diefenbach presupunea că avem de a face cu un element ger-

proveniența lui în limba noastră, ca unul din cuvintele cele mai caracteristice [1]. Insuficiența tuturor etimologiilor propuse pleacă dela neținerea în samă a înțelesului precis al acestui termen păstoresc: *brînza* e cașul sfărîmat și frămîntat — deci ceva special, cu toate că la noi cuvîntul a primit o accepțiune generală. Că acesta este înțelesul primitiv al lui ne arată indirect aromîna, unde *brînza* e necunoscută și ca termen obișnuit păstoresc apare *caș* [2]; chiar la nordul Dunărei, prin unele părți, cașul e mai cunoscut decît brînza [3], ceea ce dovedește iarăși că în oieritul dela noi fabricația „brînzei" nu a fost ceva general, cum am fi induși să credem. Spre aceeași constatare ne duce faptul că la Valahii din Moravia *brynza* nu se confundă cu *sy'r*, pentru că se înțelege prin ea cea frămîntată, e „brînza valahă" deosebită de altele [4].

Aceasta ne duce, cred, spre lămurirea orginei acestui mult discutat cuvînt [5]. In iranică găsim forma beluč. *prin-*

---

manic; G. Weigand, *Jahresb. d. rum. Inst.*, XVI, 220, a crezut că se poate pleca dela o formă lat. * b r a n c i a ; Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 1296, urmînd o părere exprimată mai de mult de H. Schuchardt, a admis derivarea din *Brienz*, etimologie reprodusă în *Dict. limbei române* publicat de Academie; cît despre părerea lui H. Barić, *Albanorumänische Studien*, Sarajevo, 1919, 87, că *brînză* ar fi „identic" cu *rînză*, nici ea nu ne duce mai departe, rămîne tot o chinuită explicație (cf. și St. Wędkiewicz, în *Mitteil. des rum. Inst. an der Universität Wien*, 289).

[1] Se știe că prin migrațiunile păstorilor noștri și prin comerț el a pătruns la Slavi, la Unguri ș. a. (v. St. Wędkiewicz, *l. c.*; E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 93; Z. Gombocz és J. Melich, *Mag. etym. szótár*, 538; B. Martiny, *Wb. der Milchwirtschaft*, ed. a 2-a, Leipzig, 1907, 15).

[2] Numai Megleniții mai cunosc *brǫnza*, alături de *caș* (v. mai sus articolul lui I. A. Candrea, 35), ceea ce arată, ca și în alte casuri, mai marea asemănare a graiului lor cu dacoromîna decît cu aromîna.

[3] In Transilvania, la Rodna-veche, țăranii îmi spuneau: „pe la noi se face și mîncăm mai mult caș, mai rar brînză."

[4] Despre *brynza* valahă v. Fr. Bayer, *Rožnov*, Praga, 1879, 100; *Sbornik mus. spol. ve Val. Meziříčí*, n-rele 5-6, pag. 21.

[5] Atît pentru formă, cît și pînă la un punct pentru înțeles, ne-am putea gîndi la alb. *breng-, brengos* pe care-l înregistrează G. Meyer, *Etym. Wb.*, 46, traducîndu-l după Mitkos, prin „drücke". In dicționarul lui Christophorides găsim *brengosurs* și în *Fialuer i rii i Shcype's* (publ. de Soc.

čag (<*pa - rinčag*) care înseamnă „a apăsa, a lăsa să se scurgă, a stoarce“ [1] și ea se alăturează la pers. *birēzan* „strecurătoare, ciur“, derivată din *rēxtan* (ind. pres. *rēzam*) „a vărsa, a goli“ (av. *irinaxti* „lasă“, vind. *rinákti*, cu același înțeles de „a lăsa, a da drumul, a goli“ [2]). Comparînd fonetismul acestora, vedem că se poate reconstrui o formă compusă din **renč-*, **renz-* și prefixul *be-* sau *bi-* [3] care să explice cuvîntul romînesc; un **be-* sau **bi-renza*, care a putut exista în vre-un grai iranic din cele vorbite altădată în răsăritul Europei, ar fi tocmai forma care să explice pe romînescul *brînză*, în sensul că ea a însemnat la origine „caşul apăsat, frămîntat“ (am putea, firește, pleca și dela semnificația de „a strecura, a stoarce“, dar, cum spuneam mai sus, înțelesul formei ro-

---

Bashkimi) *brengosun* „apăsat de durere, nenorocit“, deci cu un înțeles figurat al lui „apăsa“. Cuvîntul e obscur, negăsindu-și nici o înrudire, pentru că în indoeuropeană nu e atestată o temă *breng-* care să poată fi luată în samă. Falk-Torp, *Wortschatz d. germ. Spracheinh.*, 221, admit, e adevărat, o asemenea temă pentru a explica pe got. *praggan*, germ. *prangen* etc., dar explicația aceasta e ilusorie și originea cuvintelor în chestiune e încă nelămurită (cf. S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 31-32). Asemenea forme de sigur că nu pot servi la elucidări etimologice.

[1] W. Geiger, *Lautlehre des Balūčī*, în *Abhandl. der bayer. Akad.*, XIX, 401, 424.

[2] P. Horn, *Grundriss der neupers. Etym.*, 141; cf. *Grundriss der iran. Phil.*, I[11], 135; Chr. Bartholomae, *Altiran. Wb.*, 1480; R. Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, 85, 97, 118; A. Walde, *Lat. etym. Wb.*, s. *linquo*; S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 246; A. Meillet, *Introd. à l'étude comp. des langues indo-eur.*, ed. a 5-a, 60, 120, 162; *Mém. de la Soc. de lingu.*, XV, 254; XVII, 196. Mai în urmă A. Meillet, *Bull. de la Soc. de lingu.*, XXIII, 102, a exprimat părerea că pers. *birēzan*, *rēxtan* ar putea fi puse alături de irl. *fliuch* etc.; nu e însă nici un motiv de a separa pe *rēxtan* de av. *irinaxti* și vind. *rinákti*, cît timp și foneticește (comp. pers. *bēxtan* „a fierbe“ alături de vind. *vināktī*) și ca înțeles (din ideea de „a lăsa“ s'a putut desvolta ușor aceea de „a vărsa“) derivarea aceasta nu întîmpină dificultăți; cît despre *birēzan*, el se explică bine, prin morfologia persană, ca un derivat din *rēxtan*.

[3] In limbile iranice alături de *č* primitiv păstrat găsim diferite reflexe: *š*, *ž*, *z* etc., iar în ce privește prefixul care ne interesează el apare ca *pa-*, *pe-*, *be-*, *bi-* ș. a.

mîneşti ne îndreaptă mai curînd spre acela de „a apăsa, a frămînta").

Analogii care să confirme această derivaţie ne sînt oferite de terminologia păstorească din alte părţi; diferite denumiri ale brînzei pleacă adeseori dela o formă care înseamnă „a apăsa, a stoarce" ori „a frămînta"; astfel: din lat. p r e s s u s şi e x p r e s s u s [1] avem în Valais *pre* „fromage maigre" [2], valses. *spres* „caccio fresco" [3], giudic. *špreša* „caccio magro" (alături de *špreš* „latte coagulato mediante il caglio") [4]; norv. *krodda* „un fel de brînză", derivat din înţelesul de „a apăsa, a strînge" (anglo-sax. *crûdan* etc.) [5]; în albanesă un fel de brînză e numită *diaθ peşe* (< lat. p e n s a r e) [6]; o formă care corespunde şi mai bine celei romîneşti ne-o ofere sarda log., *freza*, care, derivată din lat. f r e s a, f r e n d e r e „a sfărîma", arată bine ce se înţelege prin ea, felul cum e fabricată [7]. Forma sardă ne îndreptăţeşte poate să presupunem că şi în latina dela noi f r e n d e r e a fost întrebuinţat de păstori şi, întîlnindu-se cu iranicul **b(i)renza*, care presenta oarecare asemănare fonetică,

---

[1] Pentru întrebuinţarea acestor forme la fabricarea brînzei v. *Thes. linguae latinae, s. caseus* (de amintit în special *caseum bibulum manu pressum*, la Suetoniu, *Aug.* LXXVI; cf. Daremberg-Saglio, *Dict. des antiquités*, I, 932).

[2] *Bulletin du Glossaire des patois de la Suisse romande*, VI, 17-18; *Revue de dialectologie romane*, II, 262.

[3] *Rendiconti Istit. lombardo*, LI, 400.

[4] Th. Gartner, *Die judicarische Mundart*, în *Sitzungsber.* ale Acad. din Viena, C, 874.

[5] Falk-Torp, *Wortschatz der germ. Spracheinh.*, 54; cf. W. Stokes, *Urkelt. Sprachschatz*, 119; H. Pedersen, *Vergleich. Gramm. d. kelt. Spr.* I, 494.

[6] G. Weigand, *Alb. Wb.*, 13, unde e tradus prin „Presskäse, grünlicher Fettkäse".

[7] M. L. Wagner, *Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, Heidelberg, 1921, 122, o descrie astfel: „după ce s'a închegat laptele se pune toată închegătura... într'o pînză, ca să se scurgă zărul; ce a rămas se scoate şi se apasă ca să i se dea o formă rotundă şi turtită..., se pune cîteva zile în saramură şi se lasă să se usuce la soare."

a înlesnit introducerea acestuia în graiul nostru păstoresc, cu alte cuvinte, *brînză* ar reflecta indirect o formă latină: deşi etimologiceşte ne duce spre un element strein.

Ov. Densusianu

O PROBLEMĂ DE ROMANITATE SUD-ILIRICĂ

Cel mai vechi document — şi acesta de natură etno-istoriografică — ce aminteşte de existenţa unui element romînesc în sudul Iliriei, şi anume în regiunea muntoasă a Pindului, este cunoscuta informaţie lapidară a cronicarului bizantin Kedrenos (Skylitzes), care ne relatează că pe la sfîrşitul secolului al x-lea o căpetenie a Bulgarilor, anume David „a fost omorît între Castoria şi Prespa, pe locul numit Stejarii-Frumoşi, de către nişte Vlahi călători"[1]. Altă informaţie documentară, de orice natură, privitoare la caracterul etnic al acestei regiuni şi în legătură cu romanisarea ei nu cunoaştem.

Din lipsa unor asemenea documente, la care se va fi adăugat poate şi caracterul eminamente muntos al regiunei pindene în care astăzi locueşte cea mai mare şi mai compactă masă de element aromînesc din întreaga peninsulă balcanică, etnografia acestui ţinut pînă la revărsarea şi aşezarea în masă a Slavilor în sudul Dunărei n'a prea preocupat pe cei anume indicaţi pentru astfel de probleme. De aci, consecvent unicului front de convingeri ce şi l-a formulat atît filologia cît şi etno-istoriografia, representanţii autorisaţi ai acestor studii, care se ocupă mai ales cu epoca şi teritoriul de formaţiune şi

[1] Δαβὶδ μὲν εὐθὺς ἀπεβίω ἀναιρεθεὶς μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας καὶ τὰς λεγομένας Καλὰς ὁρᾶς παρὰ τινων Βλαχῶν ὁδιτῶν.

Kedrenos, ed. Bonn, II, 435.

desvoltare ale neamului şi limbei romîneşti, s'au oprit la părerea că elementul aromînesc pe care astăzi îl găsim în creerii păduroşi ca şi pe versanturile Pindului, poate fi definitiv considerat ca o dislocare în spre sud din masa română, devenită romînească, ce locuia în Moesia superior — dislocare produsă de invasia Slavilor şi pe care unii o fixează în secolul al VII-lea, iar alţii în secolul al IX-lea.

Dacă astăzi s'a ajuns a se contura în trăsături generale epoca de formaţiune a limbei romîne, precum şi principalele fase succesive de evoluţie fonetică a fenomenelor care dovedesc transformarea romanei balcanice în limbă romînească, în ceea ce priveşte însă teritoriul naşterei neamului romînesc trebue să-i împingem graniţa sudică admisă pînă astăzi şi mai în spre miază-zi. Căci, a concentra întreaga vieaţă etnolingvistică a epocei romano-balcanice—vieaţă din care se naşte limba şi neamul romînesc — în nord-vestul tracic, avînd ca basă coasta dalmatină, cred că e ceva care nu poate fi menţinut întocmai, fără a i se aduce o modificare în sensul lărgirei acestui teritoriu şi anume că: la basa formaţiunei limbei romîne trebue să admitem din punct de vedere geografic şi o romanitate existentă în sudul Iliriei în directă continuitate teritorială cu Moesia superior. Prin acest „Sud iliric" vreau să înţeleg în special masivul muntos al Pindului, precum şi sudul Albaniei de astăzi.

Dar, pentru lărgirea mai în spre sud a traseului geografic admis astăzi, şi întru cît cel mai sudic punct al acestui traseu de abia atinge punctul cel mai de nord al Macedoniei propriu zise, prima întrebare care trebue să se pună este următoarea: care era etnografia acestui Sud iliric — sau să-i zicem traco-iliric — în jurul erei creştine?

Firește, această problemă a preocupat pînă într'atîta studiile etnografice greceşti încît, trecînd peste orice consideraţiuni, ele au pus adevărul şi realitatea istorică în funcţiune de sentiment şi politică naţională. Un singur exemplu — pentru a nu recurge la serii întregi de natură bibliografică — va fi suficient: una din cele mai recente publicaţiuni privitoare

la Balcani şi cu pronunţate pretenţii de ştiinţă, cu toată extinderea pe care o are (pag. 658+XXIII) şi cu tot aparatul critic cu care s'a înarmat, nu poate fi luată în consideraţiune de vreme ce, printre atîtea altele, vine să ne spună: „Avec les Grecs sont étroitement liés ces braves pasteurs du Pinde qu'on appelle Koutsovalaques, ou tout court Valaques ou Vlaques ou encore Aromounes — terme qui provient du nom *Aromîn* qu'ils se donnent eux-mêmes et qui ne signifie rien d'autre que Romains, c'est-à-dire Grecs. Leur origine est inconnue..." [1].

Fără a ne opri pe de o parte la caracteristicile sufleteşti ale poporului elen, iar pe de alta la geografia fisică a Pindului care este eminamente muntoasă şi în plin contrast cu condiţiunile de vieaţă ale acestui popor, raportîndu-ne numai la scriitorii eleni la care putem găsi informaţii cît de sumare privitoare la problema ce ne interesează, vom constata că toate triburile care locuiau în nordul Eladei şi anume începînd cu această regiune muntoasă, erau denumite cu epitetele de ἀλλόφυλοι şi βάρβαροι — ceea ce însemnează *strein* ca sînge şi limbă de neamul Elenilor, după cum iarăşi cercetările istorice ne arată că în aceste părţi trăiau triburi de neam „pelasgic", cu nuanţe traco-ilirice.

Informaţiuni precise şi amănunţite asupra acestor triburi lipsesc cu desăvîrşire, atît în legătură cu limba lor, cît şi cu felul lor de vieaţă. Nu ştim de pildă dacă ocupaţiunea lor era păstoritul, singurul factor ce ar fi putut determina o entitate să locuească întregul masiv al Pindului măcar în timpul verei — ceea ce este imperios exclus pentru poporul elen —, sau dacă vorbiau un grai apropiat de limba Ilirilor. Ceea ce însă rămîne sigur e că graniţa etnică elenă se termina la poalele sudice ale Pindului.

Acest punct admis, mergem mai departe: raportînd aspectul fisic al acestor părţi la condiţiunile de trai din acele epoci, în plină concordanţă cu caracteristicile vremurilor, pu-

---

[1] V. Colocotronis, *La Macédoine et l'hellénisme (étude historique et ethnologique)*, Paris, 1919, 457.

tem deduce că autohtonii ce vor fi locuit aici nu vor fi fost în număr mare, întru cît cerinţele traiului le puteau fi cu uşurinţă îndestulite chiar pe versanturile Pindului, oricare ar fi fost ocupaţiunea ce vor fi avut.

Acesta fiind în trăsături generale aspectul etnografic al acestui Sud iliric, pe ce anume ne putem basa că şi aci trebue admisă existenţa unei romanităţi?

Se ştie că centrul sudic al Iliriei, şi anume regiunea Apolloniei, precum şi cea cuprinsă între gurile rîului Aous (Voiusa de astăzi) sau golful Oricon (Valona) şi între Dyrrachium (Durazzo) a început să fie încă din secolul al II-lea în. de Cr. o puternică basă de operaţiuni militare pentru Romani, aşa cum pe ţărmul nordic al aceleiaşi Ilirii şi anume pe coasta dalmatină, ceva mai tîrziu, se instalează o altă basă, romanisatoare, avînd ca puncte de atingere teritoriul dacic, etc. După ce mai cunoaştem şi tactica politico-militară romană, e firesc lucru să ne închipuim că întreaga această regiune nu mai presenta pentru întreprinderile armatelor romane nici un pericol din partea autohtonilor; după cum iarăşi trebue să ne închipuim că, în faţa acestei invincibile puteri militare, autohtonii ori s'au retras *cu toţii* în regiunile muntoase, continuînd să trăească pînă astăzi în descendenţii lor Albanesi — ceea ce ar fi mai greu de presupus —, ori că un cît de mic număr a trebuit să cedeze faţă de puterea şi civilisaţia cuceritorilor, romanisîndu-se — ceea ce ar cadra pînă la un punct cu entitatea Romînilor Fărşeroţi din Albania. Oricum ar fi însă, centrul Albaniei de astăzi devine un focar militar, precum şi un punct cultural, avînd ca basă iniţială Apollonia pe care Cicero o numeşte „oraş mare şi important" *(Apolloniam, magnam urbem et gravem...)* [1]. Aici vine C. Antonius care ţine în eşec pe M. Brutus [2]. Aici Caesar, după luptele cu Pompei, e silit „să-şi aducă răniţii săi, să plătească trupele, să

[1] *Phil.*, XI, 26 (11).
[2] Cicero, *Ibidem.*

întărească pe aliaţii săi şi să pună garnisoane în oraşe“ [1]. Aici a stat August patru luni de zile pentru completarea studiilor sale militare. Din Oricum şi din Apollonia — în afară de alte centre — vieaţa romană a putut să-şi întindă în siguranţă antenele colonisatoare şi romanisatoare în întreaga Ilirie, mai ales în cea sudică, ale cărei regiuni sînt „renumite prin cele mai mari operaţiuni militare ale Romanilor, începînd cu luptele lui Flaminius şi Paulus Aemilius pînă la cea a lui Caesar şi Pompei“ [2]. De aci, în fine, porneşte Caesar cu armata lui pentru ca, urmînd şerpuitul rîului Voiusa, să treacă prin defileurile Pindului, făcînd „des marches et des campements“ [3], pînă ce ajunge în Tesalia, la Pharsala, unde nimiceşte armatele lui Pompei.

In urma unor asemenea dovezi istorice — fără a recurge la altele, cum ar fi bunăoară facerea drumului *Via Egnatia*, etc. —, e firesc lucru să admitem că şi în aceste provincii vieaţa militară romană ca şi — *facto ipso* — cea de coloni a trebuit să fie intensă şi că, prin urmare, aici au continuat să trăească încă din timpurile acelea enclave romane, mai mari sau mai mici, care şi-au păstrat timp de veacuri de-a-rîndul întreaga lor individualitate etno-lingvistică pînă la consolidarea lor în mase mai compacte — consolidare produsă în urma revărsărei sau a dislocărei populaţiei romîneşti din Moesia în lungul Pindului, cînd legăturile de continuitate teritorială cu Romînii din stînga Dunărei slăbesc, pentru ca să dispară definitiv odată cu secolul al XIII-lea. Căci într'adevăr, o dislocare, aşa cum e admisă astăzi, nu poate fi întru nimic contestată. Dar, a admite această dislocare ca fiind punctul iniţial şi unic ca genesă generală a întregului element aromînesc din sudul Dunărei, cu alte cuvinte că întregul acest element s'a stabilit acolo unde îl găsim astăzi începînd cel mai de vreme cu secolul al VII-lea şi coborînd

[1] Caesar, *De bello civico*, III, 78.

[2] L. Heuzey et Daumet, *Mission archéologique de Macédoine*, VIII.

[3] *Ibidem*.

spre sud din spre „munţii romîneşti" din Serbia veche, şi anume din aşa zisa *Vlasina Planina:* — a admite aceasta însemnează a nu ne opri la lipsa de concordanţă dintre o astfel de conclusie şi diferitele realităţi etno-lingvistice aromîneşti.

Vom încerca să relevăm aceste realităţi care vor dovedi, credem, existenţa unei romanităţi şi continuitatea ei în timp în Sudul nostru iliric.

Dacă întregul element aromînesc din Pind, Tesalia, Albania, etc. s'ar fi coborît din spre *Vlasina Planina,* evident că el nu putea fi isolat de complexul vieţei restului elementului romînesc pînă în momentul în care se produce dislocarea sa — moment care trebue admis ca începînd cel mai de vreme odată cu secolul al VIII-lea. In casul acesta, fiind unul şi acelaşi popor, trebuia să trăească aceeaşi vieaţă intimă şi socială, manifestîndu-şi-o sub aceeaşi formă. De ce atunci între elementul daco-romîn şi între Aromînii pindeni şi Fărşeroţi există o deosebire fundamentală în ceea ce priveşte *musica, dansul* şi *portul?* Căci, pînă în secolul al VIII-lea, date fiind condiţiile de continuitate teritorială, vieaţa întregului element romînesc trebuia să presinte o omogenitate mai mult sau mai puţin evidenţiată şi în nici un cas n'ar fi putut exista atunci aceleaşi deosebiri pe care le constatăm astăzi. Şi, întru cît musica, dansul şi portul nu puteau suferi — şi nici n'aveau de ce — vre-o metamorfosare ca aceea pe care a suferit-o limba romană devenind limbă romînească, şi întru cît aceste trei elemente trebuiau să fie deci cu mult mai vechi decît naşterea recentă a limbei romîne, cum se face totuşi că, odată dislocat şi isolat de Daco-romîni, elementul aromînesc a menţinut pînă astăzi un grai identic în structura lui cu cel nord-danubian, în timp ce musica, dansul şi portul contrastează atît de pronunţat? Sau: dacă şi acestea au fost comune întregului element romînesc, ce anume a intervenit pentru diferenţierea lor şi cînd?

Iată deci cîteva întrebări care nu pot fi trecute cu vederea.

Dar, să luăm fiecare element în parte şi să-l urmărim mai de aproape.

Musica. — In această privinţă lăsăm la o parte musica instrumentală a lăutarilor, întru cît ea nu ne poate dovedi decît lucruri împrumutate, altoite, etc. Raportîndu-ne însă la musica populară daco-romînă, vom constata că tipul ei reprezentativ e *doina,* ale cărei caracteristici le găsim îmbinate atît în doina de caval sau de orice alt instrument ciobănesc, cît şi în cea spusă din gură; şi, în trăsături generale, această doină o găsim pe întregul cuprins daco-romîn, exceptînd întru cîtva mici regiuni, cum ar fi bunăoară Maramureşul, unde musica e slab representată şi unde, totuşi, găsim un tip oarecum special în aşa numita melodie *A oilor,* cîntată din *trîmbiţă.*

Nu voi încerca să caracterisez această doină, întru cît ea e în de ajuns cunoscută în esenţa ei — ceea ce ne-o dovedesc cu prisosinţă şi culegerile de musică populară ale unui Brediceanu, Bartók, Dima, Elinescu, Kiriac, Vidu, Vulpian, etc. Ca să se vadă însă cîtă deosebire există între musica daco-romînă şi cea pe care o găsim la Aromînii din Sudul iliric, reproduc aci un cîntec bătrînesc [1] :

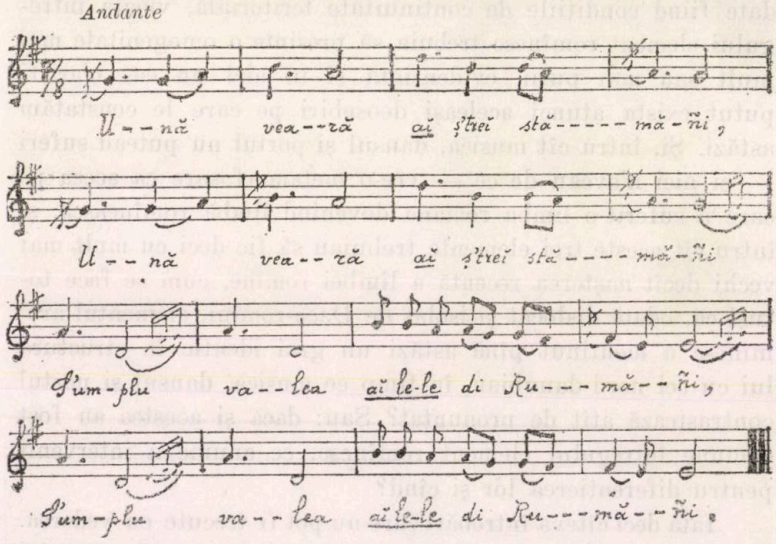

[1] Auzit dela D. Iorgu Steriu (Bucureşti), Romîn Fărşerot.

In aromînă	Transpus în dacoromînă
Unã vearã ş trei stămăńi	[Intr']o vară şi trei săptămîni
S'umplu valea di Rumăńi;	Se umple valea de Romîni;
Ş'unã veară di trei meşi	Şi [într']o vară de trei luni
S'umplu valea di-Arbineşi.	Se umple valea de Albanesi.
Dusiră s'calcă Linutoph'ia,	Se duseră să prade Linutopea,
Linutoph'ia ş Niculiţa.	Linutopea şi Niculiţa.
Horilę-aeste nu si calcă,	Satele acestea nu pot fi prădate
Că sun ğiońil'i tuţ alepţî,	Căci sînt vitejii toţi aleşi,
Tuţ alepţî, tuţ ğiunaţi,	Toţi aleşi şi toţi bravi,
Şi 'nsuraţ şi ninsuraţ, etc.	Şi 'nsuraţi şi nensuraţi, etc.

Trecînd cu vederea cuprinsul acestei poesii şi fără a mai recurge şi la alte arii sau cîntece — pentru care cetitorul ar putea controla cele publicate în *Antologia aromănească* a mea, 357-375—, caracteristicile ce se desprind din această bucată sînt următoarele:

a. O măsură specială, aproape cu totul neobişnuită, şi anume $^{7}/_{8}$, măsura pe care o găsim în cele mai multe bucăţi musicale ale Aromînilor. Ea se bate în trei timpi, ca şi măsura de $^{3}/_{4}$, cu singura deosebire că primul timp e compus din trei optimi şi are, deci, durata unui timp şi jumătate din măsura $^{3}/_{4}$, iar ceilalţi doi timpi au durata obişnuită a timpilor 2 şi 3 din măsura $^{3}/_{4}$. Ritmul melodic al acestei bucăţi are, prin urmare, ceva propriu, sentimentul fiind oarecum spontan şi liber în formă, întru cît primul timp al acestei măsuri e cu jumătate mai lung în durată decît fiecare din ceilalţi doi timpi.

b. Modulaţiunea acestui cîntec are iarăşi o caracteristică specială, la care se adaugă şi aceea că majoritatea cîntecelor de felul acesta nu au o fixitate bine stabilită în fluctuaţiunea lor melodică, astfel că libertatea în ceea ce priveşte adăugarea aşa ziselor note de plăcere şi înfloriturí sînt în funcţie de calităţile organului vocal şi acustic ale cîntătorului. Ceva mai mult: din causa aceasta — şi la multe melodii se constată şi mai pronunţat — măsura acestor cîntece e adesea *a piacere*, ceea ce presintă o enormă dificultate cînd e vorba să fie culese şi notate, avînd aşa zisul *tempo rubato*.

c. Spre deosebire de doina adevărată care se cîntă de obicei de o singură persoană în timp ce celelalte ascultă, musica vocală populară a Aromînilor, cum e cîntecul de față, se cîntă de un grup mai mare sau mai mic — după cum vor fi cîntători sau nu.

In privința acestui fel de musică iată ce zice L. A. Bourgault-Ducoudray:

> Les mélodies que nous avons recueillies [en Grèce et en Orient] se distinguent par la souplesse de leurs contours mélodiques et l'indépendance de leur allure. Elles sont non moins frappantes au point de vue des rythmes qu'au point de vue des modes. Très souvent, pour traduire ces rythmes par l'écriture, nous avons dû, dans le même air, entremêler des mesures différentes. Ces rythmes, quoique irréguliers, sont naturels; ils tirent, de leur irrégularité même, quelque chose de plus expressif et de plus saisissant. Leur existence est si intimement liée à celle de la pensée musicale, que celle-ci perdrait tout son caractère et tout son charme, si on tentait de les ramener à l'unité de mesure consacrée dans l'art européen [1].

Intr'adevăr, acestea sînt caracteristicile ce se desprind din acest fel de melodii.

In casul acesta naște întrebarea: admițînd dislocarea pentru întregul element aromînesc de astăzi, era firesc lucru ca, pînă în momentul dislocărei acea masă romînească să fi avut o musică a ei proprie, care nu putea fi decît comună cu musica elementului romînesc nord-dunărean cu care conviețuia ; și acea musică va fi fost ori una din care va fi evoluat cea actuală daco-romînă, ori una din care se va fi născut cea aromînească. E de presupus însă mai de grabă că va fi fost una asemănătoare sau identică cu *doina*. Ar resulta de aci că elementul dislocat și-a înstreinat în decursul secolelor o parte din sufletul său etnic, adoptînd o musică eterogenă și anume a unui popor care, în epoca aceasta — sec. VIII-IX — nu putea fi decît de origine grecească.

Diferitele considerațiuni însă nu pledează pentru o astfel de ipotesă. In primul rînd trebue să domine convingerea că

---

[1] *Trente mélodies populaires de Grèce et d'Orient*, Paris, 1885, 8.

ocupaţiunea de căpetenie a acestei mase dislocate nu putea fi decît păstoritul, întru cît numai păstori puteau fi aceia al căror suflet sau vieaţă îi putea determina să părăsească, în faţa unei invasii copleşitoare, locurile natale şi să se stabilească în altele, asemănătoare şi proprii nomadismului şi traiului lor. In al doilea rînd: dacă ar fi adoptat în locul celei strămoşeşti o musică nouă, primul lucru ce s'ar fi petrecut în graiul lor ar fi fost dispariţia formei *cîntec* cu întreaga ei familie de cuvinte şi înlocuirea ei cu noţiunea respectivă a musicei adoptate — ceea ce nu e casul. In al treilea rînd: ocupaţiunea lor fiind păstoritul, de care se leagă şi nomadismul, prin însuşi faptul acesta un contact pronunţat cu un element etnic eterogen — să-i zicem grecesc — era înlăturat din următoarele motive. Păstorul, ca şi nomadul, poate fi cel mult tangentat de vieaţa tihnită, mai ales a oraşelor, iar elementul grecesc nu-l putem căuta niciodată în creerii munţilor, ci în şesuri, în oraşe şi pe coastele maritime. Nomadismul păstoresc al Fărşeroţilor nici pînă astăzi nu cunoaşte un contact real alături de ce e vieaţă sedentară şi comercială, deci grecească. Şi apoi, ar fi surprinzător lucru ca un suflet de păstor, al cărui unic şi nedespărţit stăpîn şi frate îi este natura, să-şi înstreineze o latură atît de caracteristică. E adevărat că astăzi o mică parte din vieaţa păstorească a Pindului şi-a însuşit în musica sa şi cîntece (poesii) greceşti, dar aceasta e de dată recentă şi se datoreşte înfrăţirei de arme creştine aromîno-greceşti dela 1820 încoace în contra păgînismului mahomedan. In fine, în al patrulea rînd, însuşi L. A. Bourgault-Ducoudray ne spune că aceste cîntece aşa zise *fureşti* (cîntate de *furi*, de haiduci) şi care se găsesc în special în masivul muntos al Pindului — deci în plină vieaţă aromînească — „ont un caractère différent de celles de l'Attique et ne ressemblent pas à celles du Péloponèse“ [1] — ceea ce iarăşi denotă că Sudul iliric nu avea omogenitate etnică cu restul Eladei [2].

[1] *Souvenirs d'une mission musicale en Grèce et en Orient*, 10-11.

[2] Vezi şi Giulio Ferrario, *Il costume antico e moderno di tutti i popoli (Europa)*, I, partea II, 799-887.

Ar mai fi de relevat în această privinţă şi un alt gen de muzică vocală aromînească, al aşa numitelor *cîntece fărşeroteşti* [1], care represintă alte caracteristici; dar, pentru a nu mă extinde prea mult, şi întru cît îl găsim şi la Albanesi, îl trecem cu vederea.

Dansul. — In directă legătură cu musica trebue relevată *hora*, dansul.

Admiţînd ipotesa dislocărei, cum s'ar putea explica iarăşi fundamentala deosebire ce există între hora elementului romînesc nord-danubian şi cea a Aromînilor? Caracteristicile dansului la un element etnic omogen nu pot fi decît aceleaşi, şi e cel puţin tot atît de greu ca un popor să-şi înstreineze atari patrimonii sufleteşti, cum sînt *musica* şi *dansul*, ca şi înstreinarea şi înlocuirea limbei materne printr'alta. Şi totuşi, structura întregului grai romînesc, nord şi sud-dunărean, e aproape complet unitară, cu toată distanţarea de veacuri a acelor două ramuri, ca şi în ciuda atîtor vicisitudini.

E cunoscută hora ţăranului romîn — una şi aceeaşi în întreaga Daco-Romanie: un grup de persoane, formînd un cerc închis, prinse fiind de mîni, şi dansînd în ritmul unei măsuri de $^2/_4$ — ca să nu amintesc de *bătută* sau de *învîrtită*. Din toate aceste feluri de horă se desprind mişcări sprintene, repezi şi sacadate. Ceva mai mult: orice fel de horă nu poate fi jucată decît numai cu ajutorul musicei instrumentale, deci cu lăutari.

Să trecem la Aromînii din Sudul iliric. Aci, adevăratele hori bătrîneşti şi de sat se ţin de obicei în zile de sărbători mari. Pe un loc lin şi deschis, care de obicei se găseşte lîngă biserica în care s'a oficiat slujba religioasă a acelei zile, se prind în horă sute de persoane: bătrîni, bărbaţi, tineri şi copii, de amîndouă sexele. Hora are un „cap" şi o „coadă", iar cînd ea e numeroasă, atunci se învîrteşte în spirale sau, dacă nu încape, în interiorul primului lanţ al horei se formează un al doilea, compus din elemente mai tinere şi care să meargă

[1] Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, 373-5.

paralel cu primul lanţ. In fruntea horei se prind bătrînii satului, după vîrstă şi rang, unul din ei trebuind să învîrtească hora; vin apoi bărbaţii însuraţi şi pe urmă cei neînsuraţi. Urmează apoi, iarăşi după vîrstă şi rang, bătrînele, nevestele, fetele şi la coadă fetiţele. Hora nu e cîntată de lăutari, ci de echipe de bărbaţi şi femei în felul următor: 10-20 bărbaţi din fruntea horei încep să cînte din gură o primă parte din arie, în care timp întregul lanţ începe să se mişte, mergînd mereu înainte, adică spre dreapta şi urmînd cadenţa acelei arii; în timp ce hora se învîrteşte mereu, aceeaşi parte a cînteculuí e reluată de altă echipă de bărbaţi sau de tineri şi e repetată apoi şi de echipele formate din femeile prinse în horă.

Ritmul acestui fel de hore e cam acesta: întreaga masă de sute de capete începe o mişcare uniformă şi înceată, ca suprafaţa unei ape în valuri liniştite şi cadenţate; vezi cum cu o lină regularitate clasică în executarea mişcărilor se succedează val după val — suflul vîntului fiind acelaşi. Aria horei schimbîndu-şi cadenţa, un vînt contrar vine să turbure parcă pentru moment regularitatea ritmică a valurilor şi o nouă mişcare, tot aşa de cadenţată, lină şi uniformă, o vedem executată de aceeaşi mare de capete. Măreţia calmă ce se desprinde din întreaga horă — dans şi musică — e tot ce poate fi mai înălţător şi mai plin de pitoresc [1] (vezi planşa 1).

Mai sînt şi alte feluri de dansuri la Aromîni, caracteristice şi ele în felul lor; dar acestea, fiind însoţite de arii instrumentale, nu pot fi luate deocamdată în consideraţiune. De amintit numai că Aromînii nu cunosc nici un fel de horă în formă de cerc închis.

După cum vedem deci, deosebirea e mare. Care să fie causa? La unele grupuri sudice de Slavi constatăm o horă identică. Atunci, să fie oare hora Aromînilor de origine slavă? Intr'un asemenea cas, de ce adevărata masă slavă, cum sînt Sîrbii şi Bulgarii, nu cunoaşte acest fel de dans şi are în schimb o horă în formă de cerc închis, cu aceleaşi particu-

[1] T. Papahagi, *l. c.*, 366-380.

laritățĭ ca și ale horei daco-romîne? Resultă deci că acei Slavi la care găsim aceeași horă ca și la Aromîni sînt de fapt Aromîni slavisați în decursul vremurilor. In privința aceasta n'avem decît să citäm, dintre atîtea altele, un singur exemplu:

Parmi les Mijaci, c'est en général à Galičnik qu'on rencontre le plus de bruns-foncés, aux yeux brillants, rappelant beaucoup les types aromounes . . . Ces Aromounes [corect: *Aroumains*] ont dû s'assimiler à une population sédentaire slave . . . La fusion a dû s'opérer de la manière suivante: Dans les temps reculés, la région [între lacul Ohrida și Prizren] était peuplée de pasteurs aromounes, vivant dans des installations provisoires d'été. Les Slaves y ont pénétré au moyen âge et se sont mélangés à ces indigènes, tout en fondant probablement leurs propres villages. Par suite de ce mélange, les Aromounes ont commencé à se slaviser. Les Slaves leur ont emprunté le nomadisme transhumant, le type de leurs villages, la *pečalba*, en même temps que certaines parties du costume féminin . . . [1].

Albanesii nu cunosc acest fel de horă. Să fie oare de origine grecească? Iată ce ne relatează Bourgault-Ducoudray:

[En Grèce, à Mégara] la danse principale s'appelle la *trata*. Les femmes seules y prennent part. Elles se tiennent toutes par la main sur la même ligne. Chacune a les bras étendus, de manière que les mains de ses deux voisines reposent en s'unissant sur sa poitrine. On dirait un réseau vivant dont les bras enlacés forment les mailles. — La longue chaîne des danseuses avance obliquement de cinq pas en avant et recule de trois pas en arrière. Il y a dans ce mouvement une imitation du geste que font les pêcheurs quand ils retirent leurs filets de la mer.— Cette danse doit être fort ancienne, comme toutes les danses *chorales*. Peut-être figurait-elle comme un divertissement pittoresque dans les fêtes de Neptune.

Une autre danse, appelée *piδikto*, a un caractère différent. Les danseuses, au lieu d'une longue chaîne, forment un cercle fermé. A l'intérieur du premier cercle que composent les femmes, s'inscrit un cercle plus petit formé par des enfants. A certains moments, la danse prend un caractère *haletant* (comme le nom l'indique) et procède par bonds rapides et saccadés. Puis elle se calme. C'est une ronde qui se meut avec une alternative de mouvements tranquilles et animés.—Aucune de ces danses ne s'exécute au son des instruments. Les danseuses s'accompagnent elles-mêmes en chantant.—Les airs de ces chansons de danse sont fort courts; quelques-uns consistent dans de simples formules rythmiques qui se répètent indéfiniment.—Quant à la danse, elle est d'une extrême simplicité. Tout l'effet en est dû à l'ensemble qui préside à l'exécution [2].

[1] Iovan Cvijić, *La péninsule balkanique*, Paris, 1918, 458 și 459.

[2] L. A. Bourgault-Ducoudray, *l. c.*, 28-9.

Horă comunală („cor di hoară“) la Aromînii din Pind.

Alăturînd descrierea acestor hore greceşti la cea aromînească, vedem că sînt şi deosebiri, dar şi asemănări. Atunci, hora Aromînilor să fie oare un fel de variantă a horei greceşti împrumutată? Ori avem de a face cu un element grecesc romanisat sau, la rigoare, romînisat care să-şi fi păstrat hora strămoşească în calitate de Aromîni, aşa cum am văzut că s'a petrecut cu Aromînii slavisaţi?

Dacă ar fi să ne oprim la vre-una din aceste două ipotese, ne-am putea gîndi mai de grabă la prima, întru cît a doua este o imposibilitate. Prima ipotesă s'ar putea susţinea pînă la un punct, pentru motivul că hora descrisă mai sus Aromînii o numesc *cor (cor di hoară* = horă comunală, de sat), iar acest *cor* reproduce forma grecească χορός care înseamnează „choeur, ballet, danse exécutée par plusieurs personnages et ordinairement accompagnée de chant, *principalement dans les fêtes*".

Să fie oare acest *cor* un vechi element grecesc pătruns direct în aromînă? Admiţînd ipotesa dislocărei, acest χορός nu putea pătrunde în graiul elementului romînesc aşezat în Pind mai de vreme ca secolul al IX-lea. In acest cas însă iată că χορός se întîlneşte cu o altă formă grecească intrată în aromînă, anume cu χώρα „place, lieu, contrée etc.", care a dat *hoară* = sat, comună. Şi atunci: care e cea mai veche formă pătrunsă în aromînă? χορός sau χώρα? Pentru χορός constatăm trecerea lui χ la *c*, iar în *hoară* χ s'a menţinut. E de admis că χορός e mai vechi, deci împrumutat înainte de secolul al IX-lea şi iată de ce. Dacă ar fi să limităm romanitatea care stă la basa limbei vechi romîneşti (daco-romîna şi aromîna), fixîndu-i teritoriul dacic şi al Moesiei, elementul roman sau cel romînesc nu putea avea contact cu cel grecesc, pentru că în această regiune nord-vestică a peninsulei balcanice element grecesc nu exista. De altfel, într'un asemenea cas, forma *cor*, dimpreună cu modul cum se practică noţiunea acestui cuvînt, ar fi trebuit să lase urme şi în daco-romînă. Pe de altă parte, Aromînii nu puteau împrumuta gr. χορός prin intermediul vre-unui alt neam, cum

ar fi Albanesii, deoarece aceştia nu cunosc nici forma şi nici dansul respectiv. Rămîne deci dovedit, cred, că χορός e unul dintre cele mai vechi elemente greceşti transmise romanei din Sudul iliric, dat fiind contactul uşor de înţeles ce putea exista geograficeşte între Eleni şi Romani.

Iată deci cum şi pe această cale trebue să admitem existenţa unei romanităţi şi în această parte.

Portul. — Nu mai puţin trebue luat în consideraţie acest al treilea element.

Portul daco-romîn, şi anume cel bărbătesc, în general se compune din două bucăţi principale: cioarecii sau pantalonii şi cămaşa peste care se încinge brîul. E cu totul deosebit şi complicat portul bărbătesc al Aromînilor: avem *ţioariţi* care, îmbrăcaţi, iau exact forma piciorului şi nu trec deasupra genunchiului cu mai mult de doi laţi de mînă; *cămeaşea*, cu mînecile largi şi lungă pînă pe la genunchi, în faţă, dela brîu în jos, căzînd în falduri; peste cămaşe se pune *ţipunea*, o haină de lînă, fără mîneci, cel puţin tot atît de lungă ca şi cămaşa, deschisă înainte şi în falduri la spate; peste ea vine *cunduşlu*, o haină tot de lînă acoperind numai bustul, deschisă la piept, cu mînecile deschise între umăr şi cot pe unde ies mînecile de cămaşe, dar închise în partea care acopere antebraţul. Pentru vreme mai rece sau ploioasă, peste *cunduşu* se îmbracă o altă haină, tot de lînă, deschisă înainte, cu mînecile la fel ca ale *cunduşului* şi lungă aproape cît *ţipunea* şi care, după forma şi calitatea ei, se numeşte *tîlgan* sau *mal'ţot*. Cei mai bătrîni, în loc de *tîlgan* sau *mal'ţot* poartă *sarica*[1] (vezi planşa II, n-rul 1).

Asemenea şi portul femeiesc se deosebeşte.

Şi aci se pun aceleaşi întrebări: oare portul comun pe care îl va fi avut întregul element romînesc locuind din coasta dalmatină pînă în Dacia să fi fost cel pe care îl au astăzi Aromînii? Ar resulta în casul acesta că: 1. Daco-romînii şi-au înstreinat portul şi au împrumutat pe cel actual dela Slavi, şi

[1] T. Papahagi, *l. c.*, p. 6, 57, 97, 124, etc.

2. că elementul dislocat, evitînd prin însăşi această dislocare contactul mai des şi mai puternic cu Slavii năvălitori, şi-a păstrat pe cel strămoşesc.

Dar punctul 2 cel puţin al acestei ipotese ar fi ceva ce nu se poate susţinea. Şi iată de ce. După năvălirea slavă, majoritatea elementului romînesc a continuat să trăească în Dacia, ca şi în apropierea Dunărei şi numai o parte, firește mai redusă, s'a dislocat în spre sud. A trebuit apoi să urmeze o epocă a bilingvităţei romîno-slave în nordul Dunărei, în care convieţuire masa slavă s'a asimilat cu cea romînească. Din acest proces etno-lingvistic, deşi victoria a rămas de partea elementului romînesc, totuşi Slavii şi-au menţinut portul lor, impunîndu-l chiar masei romîneşti — ceea ce se poate constata şi în următoarele casuri: 1. se ştie că Slavii au ajuns în scurgerea lor pînă în inima Greciei în număr destul de mare. O parte din ei s'a aşezat în imediata vecinătate a Pindului, şi anume în aşa zisa regiune Zagore. Astăzi nu există nici urmă de Slav, întregul acest element romînisîndu-se, grecisîndu-se sau albanisîndu-se. Ca dovadă însă că au fost Slavi, printre altele e şi portul femeiesc din acest ţinut, ale cărui caracteristici sînt slave: o fotă (zaghie), şi sub ea cămaşa albă (vezi planşa II, n-rul 2). Al doilea cas în care un element desnaţionalisat îşi păstrează totuşi portul său strămoşesc ni-l ofere aprofundatul studiu de geografie umană balcanică al lui Jovan Cvijić, care ne relatează următoarele:

Le costume des Mijaci fournit une preuve des liens qui existent entre ceux-ci et les pasteurs aromounes; les noms mêmes des différentes parties du vêtement sont d'origine aroumaine...[1]

Astfel fiind, care ar fi explicaţia originei portului Aromînilor? Căci acest port al lor nu-l cunoaşte nici un alt popor balcanic, exceptînd pe Aromînii slavisaţi sau grecisaţi în decursul secolelor. Să fi fost numai tracic? In tot casul de origine elenă nu poate fi. Deci, în ipotesa dislocărei, din ce fel de consideraţiuni (climaterice, sociale, etc.) îşi va fi părăsit stră-

[1] *L. c.*, 452.

moşescul lor port şi dela ce fel de autohtoni locuind Pindul vor fi primit noul port pe care îl au şi astăzi? Sau: dacă odată cu dislocarea şi-a menţinut acelaşi port, de ce în tot cuprinsul Daciei Traiane nu găsim nici urmă de un asemenea port sau vre-un punct de înrudire măcar?

Iată atîtea întrebări care, în ipotesa dislocărei, rămîn un mare semn de întrebare.

*

In urmărirea aceleiaşi probleme, în afară de musică, dans şi port, ar mai fi de relevat tipul casei şi al satului, precum şi fisicul, ca şi psihicul etnic al locuitorilor. Dar, pentru a nu depăşi cu mult cadrul unui articol, trecem deocamdată peste ele; vom urmări însă alte consideraţiuni, pentru ca să vedem dacă şi ele ne pot servi ca dovezi întru susţinerea părerei că şi în Sudul iliric trebue admisă existenţa unei romanităţi care să stea la basa etnografiei aromîne. Vom recurge anume la *toponimie.*

In drumul pe care l-a parcurs Caesar cu armata sa cînd, după terminarea luptei cu Pompei în centrul vestic al Albaniei, s'a îndreptat spre cîmpia Tesaliei ca şi la Pharsala să întîlnească armatele acestuia, a trebuit să treacă şi prin defileurile Pindului, în jurul cărora se găsesc comune pur aromîneşti ca *Furca, Sămărina, Avdela, Perivole, Băiasa,* etc., şi pe unde şi altădată vor fi poposit armate romane, cum va fi poposit şi Caesar. „Je pense que *Fourca* est le lieu que les géographes appellent „le camp de Pyrrhus", où les Romains établirent une de leurs stations militaires lorsqu'ils eurent réduit l'Epire et la Macédoine en provinces tributaires de l'Empire" [1]. Documente istorice în privinţa aceasta nu avem, după cum nici studiile arheologice nu ne pot veni în ajutor. Dar alte consideraţiuni, cum ar fi bunăoară cîte un nume toponimic sau chiar tradiţiile populare, vor arunca cred şi ele o rază de lumină asupra problemei ce ne interesează.

[1] Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, I, 204.

In hotarul uneia din comunele aromîneşti din Pind ce sînt aşezate în direcţia drumului făcut de Caesar, şi anume în ţinutul oraşelului aromînesc *Aminčiu (Meţova)*, există o localitate ce poartă numele de *Cîmpul al Késarĭ* şi în apropierea căreia e şi *Caļea al Késarĭ*. In legătură cu acest nume *Késarĭ* se aude şi formuleta:

Stăĭ, ploaie, stăĭ,	Incetează, ploaie, încetează,
S'mi duc Késarĭ,	Să mă duc [la] Kesari,
S'l'iaŭ sare,	Să iau sare,
Şi-adar pită,	Să fac plăcintă,
S'daŭ şi-a ţia.	Să [-ţi] dau şi ţie.

Evident că acest *Késarĭ* nu poate reproduce alt ceva decît numele marelui împărat Caius Julius Caesar. Dar, ne întrebăm: cînd, cum şi prin cine s'a putut perpetua acest nume într'o formă toponimică?

După fonetismul ei, cineva s'ar putea gîndi la o provenienţă grecească, şi de aci ar face deducţia că această formă toponimică a fost transmisă Aromînilor localnici de Greci şi că, prin urmare, Grecii vor fi locuit încă de pe timpul lui Caesar în această regiune. Nu vedem însă cu ce dovezi s'ar putea susţinea această presupunere. Căci, dacă ar fi să admitem că această parte a Pindului a fost locuită pînă în secolul al VII-lea sau al IX-lea de Greci — dată la care, în casul dislocărei, Aromînii s'au coborît din Moesia —, în mod firesc am ajunge la următoarele deducţii: 1. Grecii ce vor fi locuit aci trebuiau să aibă negreşit un direct contact teritorial cu cei din Elada; 2. că vor fi fost apoi asimilaţi de Aromînii veniţi şi stabiliţi aci, menţinînd astfel şi sus-numita formă toponimică. Dar, o astfel de presupunere ar fi prin excelenţă ciudată: să admitem, cu alte cuvinte, că o frîntură de neam de păstori — Aromînii — a desnaţionalisat pe nişte purtători ai culturei şi civilisaţiei clasice din Sud-Estul Europei, cînd ştim că nici învingătorii şi puternicii Romani n'au reuşit la o astfel de încercare faţă de Greci, ci din contra, ei au suferit asimilări. Ar mai fi încă ceva: în afară de cele expuse mai înainte, chiar dacă n'am putea constata urme ar-

heologice, ar fi trebuit ca graiul acelor Greci asimilaţi să lase vechi, pronunţate şi numeroase urme lingvistice, mai ales elemente lexicale de cultură şi civilisaţie în graiul noilor veniţi, al Aromînilor — ceea ce nu e casul.

O altă presupunere: nu cumva acest nume e de dată recentă şi atunci e de provenienţă şi pronunţare grecească, transmis astfel Aromînilor din Aminciu? Sau: nu cumva Aromînii *naţionalişti* ce vor fi cunoscînd acest episod istoric al lui Caesar să fi creat acest nume?

Nu e absolut nici un motiv care să pledeze în favoarea primei întrebări, întru cît nici astăzi nu se găsesc Greci în această regiune. Cît priveşte a doua presupunere, de amintit că mişcarea *naţionalistă* aromînească conştientă începe în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe cînd elementul toponimic în graiul poporului e vechi şi bine înrădăcinat în cunoştinţele sale toponimice. Nu putem deci considera acest nume toponimic ca fiind savant sau de dată recentă, mai ales că aceeaşi formă o regăsim într'o altă comună, pur aromînească şi tot din Pind, anume *Furca*, unde o localitate apare sub forma de *Késar*. Aşa că toate acestea ar concorda de minune cu mărturiile sau deducţiile istorice de detaliu. Astfel Pouqueville, mergînd spre comuna pur aromînească *Avdela* „en suivant une voie antique", zice:

Cette partie délabrée d'un chemin de construction romaine appartient à la voie indiquée dans les tables théodosiennes qui, d'Apollonie et de Byllis, comme le porte l'inscription citée dans ce voyage, remontait la vallée de l'Aous par *Fourca*, *Conitza* et *Avdéla*, d'où elle descendait à travers la Stymphalide, vers Tricala dans l'Estiotie [1].

In acelaşi sens vin să coroboreze şi tradiţiile populare aromîneşti. Căci iată ce ne relatează acelaşi Pouqueville, acest mare şi erudit consul al lui Napoleon pe lîngă Ali-Paşa din Tepeleni, izvor nepreţuit de informaţiuni etnografice:

Les Mégalovlachites, qui habitent de nos jours les hautes montagnes du Pinde, que Nicétas appelle les Météores de la Thessalie, tels que ceux

[1] Pouqueville, *l. c.*, II, 436.

des cantons de Malacassis et d'Aspropotamos, se prétendent, sans fournir aucune preuve historique, descendants des débris de l'armée de Pompée, qui se refugièrent dans les montagnes après la bataille de Pharsale. D'autres d'entre eux croient être la postérité d'une colonie sortie des Abruzzes, et donnent pour raison de cette tradition que les Valaques Aspropotamites se qualifient encore de *Bruzzi-Vlachi*. Enfin la même opinion est commune aux Valaques Perrhébiens qui habitent Mezzovo et une partie du canton de Zagori [1].

Sau :

Comme tous les Aspropotamites, les Valaques de Haliki se prétendent d'origine romaine et s'appellent *Bruzzi-Vlachi*, nom qui, dans leur langue, signifie *pasteurs Brutiens*. On m'a assuré que ces pâtres portaient encore pour coiffure, il n'y a guères qu'un demi-siècle, un chapeau en feutre, et pour vêtement l'habit des bergers du Latium. [2].

In faţa unor astfel de tradiţii, inexplicabile în alt sens decît aşa cum ele ni se înfăţişează şi care au fost culese în jurul lui 1800, etnograful frances se întreabă cu drept cuvînt:

Je ne sais à quelle époque précise les Valaques se sont établis dans le Pinde, ni pourquoi les Grecs les ont surnommés *Mégalovlachites* [Valaques de la Grande Valachie]. Cependant la première partie de ce problème se résoudrait, si on pouvait admettre en preuve leurs versions populaires; et ils y seraient à ce titre depuis une haute antiquité. [3].

Fără a ne opri în acest articol asupra diferitelor forme relevate pînă acum, ca: terminologia îmbrăcămintei, numele de *Bruzzo-Vlahi*, etc. — ne vom ocupa de acestea cu altă ocasie, cînd vom relua toate punctele atinse aci, ca: elemente vechi greceşti, musică, dans, tip, psihic, sat, probleme fonetice şi etnice, etc. —, va trebui să menţionăm că şi ultima ipotesă în legătură cu *Késarí* nu poate rămînea în picioare. Din toate cele expuse însă reiese un lucru sigur: existenţa unei romanităţi în Pind formată fie dintr'un element autohton altul decît grecesc, dar romanisat, sau din coloni romani.

---

[1] *Ibidem*, II, 151-2.
[2] *Ibidem*, II, 191; cf. şi III, 225, etc.
[3] *Ibidem*, II, 153.

Dar, să urmărim forma *Késarĭ* şi din punct de vedere fonologic şi să vedem dacă şi în această privinţă ne putem opri la ce am admis pînă aci.

Raportată evoluţiei fonetice normale, nominativul Caesar trebuia să presinte pe *e (ae)* diftongat (cfr. mensa> *męasă),* pe *c*+*e* trecut la *ţ* (cfr. cera > *ţeară)* şi pe *a* aton trecut la *ă*. Deci, ar fi trebuit să avem *Ţeasăr*, formă care ar fi fost consecventă în evoluţia ei fonetică cu atîtea alte nume proprii ca: *Nicoară, Sîn-Ğiorz, Ziană, Sărună* < Salona, etc. Dar forma Caesar ar fi unul din acele exemple care vin să dovedească cum că „les noms propres résistent souvent mieux que les autres aux altérations phonétiques qui résultent de changements combinatoires“ [1], şi iată de ce: oraşul Salona, bunăoară, a dăinuit vreme îndelungată, cel puţin pînă în epoca în care *l* intervocalic din graiul curent ca şi *ó*+*n* au devenit *r* şi *un* — ceea ce explică trecerea acestei forme la *Sărună;* la fel trebuesc interpretate şi *Nicoară, Sîn-K'etru*, etc., mai ales că acestea sînt încă nume vii, ca să zicem aşa. Cu Caesar însă casul se schimbă: el a fost un nume de împărat care nu s'a mai perpetuat la descendenţii Latinilor ca nume obişnuit, cum e casul cu *Sîn-Ğiorz*, de pildă, ci s'a oprit în vieaţa lui odată cu moartea celui ce-l purta; ar mai fi de luat în samă că cunoaşterea acestui nume a aparţinut unei regiuni cu totul restrînse, a unei comune numai. Aşa că, dată fiind pronunţarea fără „asibilare“ a lui *c*+*e, i* din acea epocă şi întru cît vocala *e* nu apucase încă vremea diftongării în această poziţie, era firesc ca numele unui atît de strălucit general să fie pronunţat ca atare şi să fie încredinţat şi generaţiilor ce au urmat.

Deşi sînt casuri cînd o singură formă poate decide de soarta sau deslegarea unor probleme de o reală însemnătate, totuşi s'ar putea obiecta că o singură formă toponimică nu poate dovedi în mod convingător romanitatea acestei regiuni

---

[1] J. Vendryes, *Le langage*, 73.

încă din epoca lui Caesar. Socotind însă că chiar acest singur nume toponimic în nici un cas nu va putea fi neluat în samă, în directă legătură cu el şi cu caracterul conservativ al numelor proprii sub raportul fonetic, vom recurge la alt nume toponimic din teritoriul acestui orăşel.

Există tot la Aminciu o altă localitate, numită *Fagu-scriptu*. Astăzi, participiul lui s c r i b e r e în aromînă fiind *scriat,-ă, am scriată* = „am scris", şi nici de cum *scriptu,-ă*, oare nu poate fi şi ea o mărturie alături de *Cîmpul al Késarĭ* ca aparţinînd romanităţei toponimice vechi? Căci, în ipotesa dislocărei, graiul aromîn, ca şi cel dacoromîn, era mai mult sau mai puţin închegat şi, dacă în această epocă de despărţire s'ar fi întrebuinţat adj. *scriptu* el s'ar fi putut menţinea cel puţin în aromînă, întru cît şi-ar fi putut găsi punct de razim în atîtea alte forme cu grupul *pt* : *adaptu* = adaus, *faptu* = făcut, *traptu* = tras, etc., cu toate că *pt* din aceste forme reproduce un *ct* latin. In afară de aceasta trebue să avem în vedere că astăzi sb. *fag* articulat apare ca *faglu*, pe cînd numele toponimic e *Fagu-scriptu*, şi aşa rămîne chiar în construcţii sintactice ca: *mi duşu la Fagu-scriptu*. Şi apoi însăşi noţiunea acestui nume toponimic ne evocă ceva de natură istorică, ceva ce se va fi petrecut în legătură cu trecerea şi popasurile armatelor romane prin părţile locului [1].

Am putea adăuga la aceste două nume pe *Impiratoarea*, formă toponimică din hotarul aceluiaşi orăşel Aminciu. In *Almanahul macedo-romîn* din 1902 (pag. 83), forma e înregistrată ca *Imperatoarea*. Din cercetările mele personale am constatat că Amincenii o dau ca *Mpiritoare* şi ca *n Piritoare*.

Două ar fi formele ce ar putea sta la basa acestor forme înrudite ca fonetism. Pentru prima ar fi i m p e r a t o r e m [2] — şi în casul acesta pe de o parte forma ar cadra perfect în cadrul etnic-geografic al evenimentelor istorice cu cele spuse

---

[1] Vezi detalii descriptive la A. J. B. Wace and M. S. Thompson *The Nomads of the Balkans*, 189-190.

[2] „*Beratoria* aus I m p e r a t o r i a entstanden" — G. Weigand, *Die Aromunen*, I, 148.

mai sus, iar pe de altă parte am putea considera forma *Mpiritoare* ca resultată prin armonie sau asimilaţie vocalică din *Impiratoare*, sub influenţa vb. perire > *k'irire*, mai ales că în decursul secolelor noţiunea şi forma de *împărat* a dispărut din grai —; pentru a doua formă ar fi un derivat adjectival din vb. perire, şi atunci, consecvent cu cele spuse mai sus că toponimia e uneori mai conservatoare în evoluţia fonetică, vb. perire, care în aromînă a dat *k'irire* a putut rămînea cristalisat în derivatul său cu labiala nepalatalisată: *Mpiritoare* = dr. *peritoare*

In lexicul toponimic aromîn avem într'adevăr localităţi al căror nume au la bază pe lat. perire, dar toate apar sub forma de *K'ţare*, adică regiuni pe care nu le vede soarele, spre deosebire de altele care se numesc *Surin, -uri*, adică regiuni expuse la soare. In dialect însă un derivat din perire cu sufixul *-tor*, cum e dr. *peritor (de foame)*, nu există. De relevat iarăşi că sufixul *-tor* nu are aceeaşi vieaţă lingvistică pe care o are în dacoromînă. Sînt într'adevăr adj. în *-tor,-toare*, dar numai foarte puţine la număr; astfel *avigl'itor,-e* = veghetor, *căsător,-e* = care se căsătoreşte, *mărtător* = băiat ajuns la însurătoare dar cam prostuţ, şi *mărtătoare* = fată mare de măritat, etc. In afară de acest motiv, localitatea ce poartă acest nume nu e ferită de soare, din contra e un loc deschis cu livezi şi care nu ofere privirilor nimic ce ar putea sta în legătură cu noţiunea lui perire.

Dar, chiar dacă ar fi să ne oprim la un derivat al acestui verb, totuşi, faptul că se păstrează intactă labiala *p* ar fi încă o dovadă de aceeaşi romanitate toponimică în acest Sud iliric.

Iată deci cum toate faptele relevate pînă aci ne determină să admitem că Aromînii din masivul muntos al Pindului, inclusiv Fărşeroţii, sînt, în parte cel puţin, descendenţii direcţi ai Latinilor aşezaţi în aceste regiuni.

*

Dar, să urmărim problema şi din alte puncte de vedere
In ipotesa dislocărei ar fi de presupus că masa împinsă

spre sud trebue să fi fost destul de numeroasă pentru ca, după ce mare parte din ea s'a topit în decursul secolelor în masa slavă sau grecească, să rămînă totuşi şi pînă astăzi numărul pe care îl are elementul aromînesc. In casul acesta, şi întru cît ocupaţiunea fundamentală îi era păstoritul, stabilirea ei într'o regiune nouă şi streină rasei latine trebuia să aducă în sînul autohtonilor perturbări de care tradiţia sau simpla cronografie a vremurilor acelora le-ar fi înregistrat; căci nu ne putem închipui că elementul dislocat s'a stabilit într'o regiune pustie, nelocuită de nimeni, şi că cerinţele vieţei păstoreşti, mai ales peregrinările de toamnă şi primăvară după păşunat, să nu fi produs turburări printre vechii locuitori, mai ales în sînul elementului grecesc. Că asemenea perturbări trebue să se fi produs, aceasta ne-o dovedeşte revoluţionara mişcare a Aromînilor pindeni pe la sfîrşitul secolului al X-lea, mişcare pornită din motive de vieaţă păstorească.

In legătură cu acest eveniment istoric, cineva ar putea observa că mişcarea aceasta ar putea fi pusă în directă legătură cu revărsarea populaţiei romîneşti în Pind — deci, în favoarea dislocărei. Dar, dacă am recurge la psihologia etnoistorică a vremurilor, cred că şi de aci putem deduce existenţa în Sudul iliric a unei romanităţi, la care s'a alăturat ulterior masa dislocată din Moesia. Căci, în cas contrar, ar fi surprinzător ca o populaţie dislocată şi aşezată aci în jurul secolului al IX-lea, şi în mijlocul unor neamuri streine, să se fi gîndit, ba chiar să fi şi realisat în contra imperiului bizantin prima manifestare şi formaţiune de stat politic independent din istoria întregului neam romînesc; şi aceasta cu atît mai mult, cu cît această populaţie s'a aşezat nu în calitate de năvălitori-cuceritori, ci ca nişte năpăstuiţi ai soartei; dar, în casul unei romanităţi vechi în Pind, *Marea* şi *Mica Vlahie* (Μεγάλη Βλαχία şi Μικρὰ Βλαχία, sau Ἄνω Βλαχία) şi-ar găsi explicaţia psihologică în însăşi această romanitate.

Admiţînd însă acest punct de vedere, obiecţiuni serioase par a-l clătina. Intr'adevăr, în casul unei romanităţi în Sudul iliric, cum se face că „la toponymie de l'Epire et de la Thes-

salie est en grande partie grecque et slave, — ce qui montre que les Macédo-roumains y sont venus plus tard" ? [1] Căci, n'ar trebui scăpat din vedere că „la majorité des Macédo-roumains apparaît aujourd'hui dans une région où la langue latine ne pouvait s'implanter à cause de la concurrence que lui faisait le grec" [1], şi că „si, dès l'époque la plus ancienne, ils avaient vécu dans ces contrées, il est évident que leur dialecte devrait montrer quelques traces d'influence grecque ancienne" [2].

In ceea ce priveşte toponimia, acest punct nu mai poate fi considerat ca o dovadă contrară romanităţei admise, întru cît, în afară de cele relatate mai sus, regiunea comunelor pindene care, în casul nostru, ar fi directe continuatoare ale acestei romanităţi, nu e înnecată în toponimia slavă sau grecească. Şi apoi, în această privinţă, de amintit că istoria etno-lingvistică a neamului romînesc în genere ne arată că strămoşii noştri, deşi vor fi avut pînă în secolul VIII-lea o toponimie a lor mai mult sau mai puţin de origine latină, totuşi, acolo unde elementul slav s'a suprapus sau a venit să conviețuească, s'a impus şi a rămas toponimia slavă, chiar dacă elementul slav s'a topit etniceşte în cel romînesc. Nu e locul să ne oprim asupra acestui interesant proces de supraviețuire toponimică slavă în raport cu stingerea etnică a elementului ce a impus-o: casuri numeroase ni le ofere atît teritoriul daco-romanic, cît şi atîtea alte regiuni din sudul peninsulei balcanice; amintim numai atîta că această caracteristică a Slavilor o găsim şi la Turci: deşi veniţi în Europa pe la sfîrşitul evului mediu, totuşi o mare parte din vechea toponimie balcanică a devenit turcească.

Cum se explică însă că, pe de o parte, romanitatea s'a putut menţinea în apropierea geografică a elementului grecesc

[1] Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, 322. — Subsumez prin aceste citate toate părerile exprimate în acest sens de istorici, etnografi şi filologi.

[2] *Ibidem*, I, 321.

1. Cărvănar din Pind în port de toate zilele.

2. Rămășițe de port femeiesc slav în Sudul ilirie.

şi că, pe de alta, în graiul Aromînilor de astăzi nu găsim „oarecari urme de influenţă grecească veche" ?

Romanisarea acestei părţi a peninsulei balcanice, avînd ca bază coasta Adriaticei, s'a putut întinde, după cum am văzut, pînă la cea mai de miază-zi linie muntoasă a Pindului, la sudul căruia trăia în şesuri şi cîmpii elementul grecesc. Această linie deci trebue să fie considerată ca traseu de demarcaţiune etnică între Greci şi romanitate.

Deşi vecină cu Grecia, totuşi romanitatea s'a putut menţinea, întru cît *viaţa ei era întoarsă cu faţa spre nordul şi nord-vestul peninsulei* cu care era în continuu şi direct contact din punct de vedere etno-lingvistic, ca şi din punct de vedere social ; şi acestea, graţie păstoritului şi cărvănăritului, — ocupaţiuni care se simţiau îndestulite: pe de o parte păstoritul cu ţărmurile adriatice, iar pe de alta cărvănăritul mergînd şi mai sus, pînă pe coasta dalmatină, pînă la oraşul Salona, al cărui nume, datorită unor împrejurări speciale, a fost atribuit în urmă Saloniculuí, care azi e cunoscut şi sub numele de *Sărună*. In felul acesta, contactul cu viaţa grecească era evitat, ca fiind, în afară de alte motive, şi streină entităţei romane.

Că aşa au trebuit să se petreacă lucrurile în aceste 7, 8 secole, găsim o dovadă peremptorie în faptul că, în decursul unei epoci mult mai lungi — din secolul al IX-lea pînă în al XX-lea — şi sub vicisitudinile unor împrejurări etno-geografice şi social-politice extrem de vitrege, acelaşi element, în vecinătatea imediată a Grecilor şi a Slavilor şi sub influenţa culturei greceşti, s'a menţinut pînă astăzi în condiţiuni cu totul surprinzătoare pe alocurea. Astfel: triburi nomade de Fărşeroţi de pe versanturile Pindului, care în timpul iernei coboară în cîmpiile Tesaliei, nu numai că nu cunosc de loc limba greacă, ci chiar vorbesc şi astăzi un grai mult mai curat şi mult mai ferit de influenţe lingvistice greceşti decît cel al altor Aromîni ce sînt şi mai îndepărtaţi de inima Greciei.

Ceva mai mult: că Adriatica şi ţinutul iliro-trac a fost teritoriul în care această romanitate îşi putea trăi viaţa ei ne-o

dovedeşte, în afară de elementele lingvistice slave, dar mai ales cele iliro-albanese pătrunse în aromînă, şi faptul că din cele mai vechi timpuri cuvîntul *Valah* nu însemnează pentru Albanesi ceea ce însemnează în graiul slav sau grecesc; în albanesă *Vla'* are înţelesul de „frate", şi aceasta e forma cea mai veche cu care Albanesul se adresează Aromînului — ceea ce nu se constată în raport cu Grecii. Faţă de Aromîn Grecul a avut pururi o neputincioasă atitudine dispreţuitoare şi duşmănoasă, atitudine pe care Aromînul, în înălţimile pitoreşti ale sufletului şi inteligenţei sale, a dominat-o din înaltul munţilor lui.

Iată deci cum credem că trebue să ne representăm şi această latură a problemei.

Şi acum, aruncînd o privire generală asupra îmbinărei celor două soluţii admise: pe de o parte existenţa unei romanităţi şi în Sudul iliric, iar pe de alta dislocarea de masă romînească din Moesia determinată de năvălirea Slavilor, ne vom opri la următoarele constatări.

Dacă n'am admite o romanitate aşa cum am arătat pînă acum, atunci, în legătură cu dislocarea masei romîneşti din Moesia, ne întrebăm: puhoiul slav a venit din nord-estul Europei; elementul romînesc din această regiune dunăreană avea la basa lui romanitatea coastei dalmatine cuprinzînd o parte şi din nordul Albaniei, deci avea cunoştinţă de existenţa unei omogenităţi etnice şi în Alpii dinarici, cu prelungiri spre Alpii propriu zişi ; de ce dar, odată cu năvălirea slavă, acea masă romînească, în dislocarea ei, n'a apucat spre coasta dalmatină sau Alpii dinarici, mai ales că această regiune mai avea şi avantajul de a fi cea mai apropiată geograficeşte? De ce să rişte apucînd direcţia spre un ţinut necunoscut, strein graiului şi neamului ei, coborînd spre Pind? Direcţia firească a acestei dislocări trebuia să fie nordul Adriaticei, ca un fel de retragere, sau, în parte, şi spre munţii Haemului — cum, de altfel, credem că s'a şi făcut. Dar dislocarea în spre sud, părăsind cu totul direcţia dalmatină, nu ne-o putem explica

decît admiţînd că acea populaţie romînească a trecut şi s'a stabilit în regiuni în care avea cunoştinţă de existenţa unor consîngeni ai ei care erau şi ὁμόγλωττοι τῶν Δακῶν (vorbitori ai aceluiaşi grai ca al Dacilor), deci şi ca al ei. Cu alte cuvinte: din sudul Moesiei pînă în Pind au trebuit să existe încă de pe timpul Romei imperiale *măcar* jaloane etno-lingvistice romane care au înlesnit peregrinări păstoreşti între aceste două puncte, peregrinări cărora, laolaltă cu cele ale cărvănăritului, se datoreşte şi acea surprinzătoare unitate lingvistică dintre aromînă şi dacoromînă. De altfel şi citatul reprodus mai sus (pag. 84) din Cvijić — ca să nu recurgem şi la altele — dovedeşte clar acest lucru.

In conclusie, trebue să admitem, deci, nu numai existenţa unei romanităţi în Sudul iliric încă dela începutul erei creştine, ci chiar un contact teritorial etno-lingvistic între această romanitate şi restul domeniului romanic din Iliria şi Dacia, cu ramificaţiuni şi în spre munţii Haemului.

Tache Papahagi

LEXICUL *APOSTOLULUI* LUI CORESI COMPARAT CU AL *CODICELUI VORONEȚEAN*

Afară de observațiile făcute de I. A. Candrea asupra lexicului *Psaltirei* lui Coresi comparat cu al *Psaltirei Scheiene*[1], alte cercetări privitoare la vocabularul nord-estului comparat cu al sudului Transilvaniei ne lipsesc.

Știm că limba textelor rotacisante e caracterisată prin puternice particularități dialectale. Printre cele fonetice, rotacismul este cea mai caracteristică. Ar fi însă interesant de studiat comparativ și lexicul acestor texte, particularitățile de vocabular constituind trăsătura caracteristică a limbilor literare.

Voi căuta să arăt, în paginile următoare, ce conclusiuni putem trage dintr'o astfel de cercetare.

Fără a ne aventura prea mult în domeniul ipoteselor, avem cuvinte să credem că traducerile rotacisante, efectuate în nord-estul Ardealului și în Maramureșul vecin, au avut o răspîndire restrînsă. N'a fost vorba, prin urmare, de cărți adresate unor „frați" îndepărtați.

Intreprinderea lui Coresi, patronată de oficialitatea reformată și ortodoxă[2], pornită scurt timp în urma acestei

---

[1] In *Noua revistă romînă*, IV (1901), 20, și *Psaltirea Scheiană*, I, LXII-LXIII.

[2] Cf. *Romania*, XLVIII (1922), 329 și n. 3.

prime încercări de a da Romînilor cărţi de cult în limba lor, a căutat să dea acestei mişcări un caracter mult mai general. In adevăr, diaconul, care se afla la Braşov încă din 1557 [1], publică traducerile rotacisante modificîndu-le şi substituind cuvintele proprii graiului său—regiunea Tîrgovişte-Braşov—formelor dialectale din nord-est. Prin această muncă a lui Coresi şi a ucenicilor săi, şi prin posibilitatea de a le împrăştia, mulţumită tiparului, cărţile rotacisante deveniau accesibile unui public mult mai larg.

In urmă, împrejurări de ordine politică şi culturală au ridicat limba comună din regiunea indicată la rangul de limbă literară, şi am putea compara ceea ce s'a petrecut în dacoromînă la această epocă cu ceea ce s'a observat în alte ţări, unde nevoia de a face proseliţi a creat limbi literare [2]. Cu drept cuvînt s'a spus, prin urmare, că basele romînei literare au fost puse de şcoala lui Coresi [3].

Imi propun să examinez cîteva cuvinte scoase din *Apostolul* tipărit de Coresi în 1563, care înlocuesc forme din nord-est, acolo unde această substituire nu se poate explica într'alt chip (traducere mai corectă, influenţa termenului slav, etc..., care pot fi înregistrate foarte des) [4].

Consider demonstrată, pentru moment, părerea susţinută de N. Iorga [5], că *Apostolul* lui Coresi şi *Codicele Voroneţean* ar fi două copii care derivă dintr'o aceeaşi traducere originală, nădăjduind să am prilejul a o proba în curînd.

Citaţiunile noastre trimit la *Cod. Voroneţean*, ed. Sbiera, şi la al doilea exemplar al *Apostolului* Coresi, achisiţionat de Bibl. Academiei romîne în 1914, care e aproape complet. Textul romînesc e conţinut în 37 de caiete, din care

---

[1] *Analele Acad. rom.*, XXXIII (1913), desbateri, 17-18.

[2] Cf. A. Meillet, *Aperçu d'une hist. de la langue grecque*, ed. a 2-a, Paris, 1920, 87.

[3] Ov. Densusianu, *Hist. de la langue roum.*, II, 11-14.

[4] V. I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, *l. c.*, şi LXX-LXXIV.

[5] *Ist. lit. religioase*, 25-26, 74.

lipsesc numai caietul 1 şi părţi din caietele 2 şi 5. Citez caietul (quaternione de 8 foi) şi fol. respectiv (de ex.: 7, 8 *b* = caietul 7, fol. 8 verso)[1].

Inainte de a trece la examinarea exemplelor, rămîne să ne mai punem o întrebare: poate fi vorba de un vocabular al nord-estului pe care l-am putea opune vocabularului lui Coresi? Avem motive s'o credem.

In adevăr, formele purtînd acì mai jos n-le 4, 7, 12, 22, 24, 27, 32, 33, 37, 43, 44 şi 46 nu apar în textele rotacisante. Ele ar face parte, prin urmare, din vocabularul lui Coresi.

Trebuesc, totuşi, formulate unele reserve:

Insemnăm cu o steluţă formele înlocuite de Coresi, dar care se regăsesc în Psaltirile rotacisante, fie că ele traduc acelaşi cuvînt slav, fie că ele corespund altuia.

Această determinare e posibilă mulţumită glosarelor publicate de Candrea[2]. Dar pentru a determina întru cît lexicul lui Coresi era diferit de al nord-estului, va trebui să aşteptăm ca toate ediţiile diaconului să fie reeditate şi glosarele lor alcătuite. Pînă la constituirea *Atlasului lingvistic* al dacoromînei, nu vom putea trage concluzii valabile pentru trecut din starea presentă. Numai atunci se vor putea delimita ariile unor cuvinte şi indica drumurile ce le-au percurs.

Apostol Coresi	Cod. Voronețean	Versiunea slavă	Vulgata
aiave, v. n-l. 18			
1. adăʌcatul* (9, 6*b*) v. n-le 40 și 43	geʌrurea, (90/11)	Act. 27²⁸: глоу- кинноу	in aspera loca
2. aprinde*, aprinzîndu-se (10, 7 *a*)	pălkște, pălitu (124/1, 2)	Iac. 3,6: палѧ, ѡпалѩѥмо	inflammare

[1] Pentru comparaţiune m'am folosit de *Faptele Apostolilor*, ed. B. Tenora, în *Mitteilungen d. rumän. Instituts an d. Univers. Wien*, I, Heidelberg, 1914, 209-221, completate prin ed. F. Miklosich, *Apostolus e codice monasterii Šišatovač*, Vindobonae, 1853, şi de Новыи завѣтъ, ed. Sf. Sinod, Petersburg, 1905.

[2] *Psaltirea Scheiană*, II, 338-512, 513-546.

Apostol Coresi	Cod. Voroneţean	Versiunea slavă	Vulgata
3. besѣrecă* (7, 7 *b*; 9, 3 *b*)	sf(ă) ntutoare (32/8; 79/7)	Act. 21 [27]: вь црькви Act. 26 [21]: вь црькви	in templo
4. bolnăvѣşte (11, 2 *a*)	lăngedzѣşte (134/7-8)	Iac. 5 [14]: болить	infirmatur
bolnavul (ibid.)	lă.ꙟgedul (ibid./13)	Id., 5 [15]: болещаго	infirmum
5. čartă* (11, 8 *b*); cf. strigare* (8, 3 *b*)	murguire (159/5) ceartă (48/5-6)	Petr., I, 4 [9]: рьпьта Act., 23 [9]: кличь	murmuratione clamor magnus
6. căutaţi* (10, 4 *b*-5 *a*)	prăvindu (116/6)	Iac. 2 [1]: зрещє	nolite
cineş, v. n-l 12, III.			
7. (până la) destulъ (7, 3 *a*): „şi frămse păine şi-i înbucă, până *la destulъ* besedui până la zori“	de biu (16/14): „frănse pă.ꙟre şi gustă şi băsădui *de biu* pă.ꙟră la zori“	Act. 20 [11]: доволно	satis
8. drъjilor (11, 6 *a*)	clănţănogiloru (149/2-3)	Petr., I, 2 [18]: смотрьливымь	discolis
9. du-te* (10, 1 *b*; 10, 6 *a*)	pasă (104/2), păsaţi (120/1)	Act. 28 [26]: иди Iac. 2 [16]: идѣта	vade ite
10. face rău (voao) (11, 7 *b*)	r̄eoniiască (voi) (154/8)	Petr. I, 3 [13]: ѡзлобить (вы)	(vobis) noceat
11. fečor* (8, 4 *a*)	giurelu (51/8)	Act. 23 [17]: юношꙋ	adulescentem
12. I fieşcarele (7, 4 *b*)	(urul) ci.ꙟrescu-şi (22/7-8)	Act., 20 [31]: (ѥдиного) когождо (васъ)	umumquemque
II (căte vreunul) fieşcui (de ei) (7, 7 *a*)	(urul) ci.ꙟrescu (de ei) (32/5)	Act., 21 [26]: ѥдиномь кожьждо (ихъ)	unoquoque eorum
III cineş (ce cineş ispitѣşte) (10, 3 *b*) v. n-l 46	ci.ꙟrescu [1] (ce~ ispitѣşte) (112/9-10)	Iac., 1 [14]: кіиждо	unusquisque
13. funile* (8, 2 *b*)	c̄ajde (44/2)	Act., 22 [25]: вьрвьмі	loris
14. grazde (11, 8 *b*)	măniiciile (157/13)	Petr. I, 4 [3]: скотожитии	luxuriis
15. hicleşug* (11, 6 *b*; 11, 7 *a*)	mi.ꙟciuri (150/1); menciuri (154/1)	Petr., I, 2 [22]: льсть Petr., I, 3 [10]: льсти	dolus dolum
16. iară* (9, 6 *b*; 11, 2 *b*; 12, 2 *b*)	r̄utesu (90/14; 135/9; 165/10	Act., 27 [28]; Iac., 5 [18]: пакьи Petr. II, *(în sumar)*	inde, rursum

[1] Asupra lui *ci.ꙟrescu*, v. Candrea, *Psalt. Scheiană*, I, ccxxxv. Regăsim acest pronume în fragmentele din Faptele Apostolilor slavo-rom., ed. Iorga (în *Analele Ac. Rom.*, XXVIII, liter.), pl. IV, r. 21 şi 25, sub forma *cinescu* = Galat. 6_{4-5}: кьждо, unus quisque.

Apostol Coresi	Cod. Voroneţean	Versiunea slavă	Vulgata
17. iute (9,3 *a*); iute (văntu) (10,6 *b*)	izѣcleanu (77/3); (~văntu)(123/3)	Act., 26[14]: жестокь (Iac., 3[4]: ѡть ~ вѣтрь)	durum a venitis validis eruditus *juxta*
18. întru (vestit ~ lѣgea) (7, 8 *b*); cf.: „nu putea înţelege *aiave* de voroavâ (7, 8 *a*)	aiave (învăţatu ~ lѣgia) (37/9) nu putea înţelѣge *alesu* dereptu vorova (34/14)	Act, 22[3]: извѣстнѡ Act., 21[34]: изъвѣстное	veritatem paternae legis non posset cognoscere *certum* prae tumultu
19. înzăcutu-ne (9,6 *a*)	cădzu (88/6)	Act., 27[20]: належеши	inminente
20. jale * (10, 8 *b*)	milcuire (129/6)	Iac., 4,[9]: (вь) оумилѥниѥ	(in) maerorem
21. kin * (de ~) (12, 2 *a*)	pă.ꙟrătari [1] (dintru~) (164/2)	Petr., I,5[9]: (таа істаа) моукамь	passionem
22. laţure (12,5 *b*): „ce cu *laţure* de untunѣrecŭ legă-i“	pletiturile (169/7): „ce cu~de negură legă-i“	Petr., II, 2[4]: (нь) плѣницами	sed rudentibus inferni
23. I legatul*, legat, legaţii (8, 4 *b*; 9, 2 *a*; 10, 1 *a*; 9, 7 *b*, 10, 1 *a*)	fuglul, fuglii (51/11-12; 73/1; 101/3; 94/12; 100/6)	Act., 23[18]; 25[27]; 28[17]; 27[42]; 28[16]: оужникь, свезань	vinctus custodiis
II (în) legătură (8, 8 *b*)	fuglu (68/11)	Act., 25[14]: оужникь	vinctus
III legători (9, 4 *b*)	fugli (83/2)	Act., 27[1]: оужьникы	custodiis
24. mereit (părete~) (8, 3 *a*)	văruitu (părete~) (46/10	Act., 23[3]: (стѣно) повапьнѥна	(paries) dealbate
25. moşilor * (lѣgea~) (7, 8 *b*)	tătă.ꙟrească (lѣğia~) (37/10)	Act., 22[3]: отьчьскомꙋ	paternæ (legis)
26. mult * (9, 5 *b*)	amănatu (86/13)	Act., 27[14]: (не по) мнозѣ	(non post) multum
27. năsip (9,7 *a*)	ariră (93/12)	Act., 27[39]: краи	litus
28. neputinčoşii (7, 5 *a*)	netarii (23/7)	Act., 20[35]: немощьныѥ	infirmos
29. pămînturile* (11, 1 *a*)	agrele (132/1)	Iac., 5[4]: ники	regiones
cf. pămînt (11, 1 *b*)	pămîntu (132/5)	Iac., 5[5]: земли	terram
30. părinţi *, părinţii, părinţilor (11,4 *b*; 10, 1 *b*; 10, 1 *a*)	tătă.ꙟri, tătă.ꙟrii, tătăreşti (142/13, 104/1-2, 101/2-3)	Petr., I,1[18]: Act. 28[25]; 28[17]: ѡтьцы, ѡтьцемь	paternæ, Patres, paternum.

[1] Lectura lui Sbiera: *vă.ꙟrătari* (v. p. 247) e greşită. V. reproducerea fotografică a *Cod. Voroneţean* (Bibl. Academiei rom., msse.).

Apostol Coresi	Cod. Voroneţean	Versiunea slavă	Vulgata
31. pestind* (în multe|zile~nota) (9,5 *a*)	căteli.ꙗru (nutăndu) (84/10)	Act., 27[7]: (вь многы же дьни) вьсно (ꙗдоуще)	(et cum multis diebus) tarde (navigaremus)
II pestit (10, 4 *a*, de două ori)	amănatu (113/14; 114/1)	Iac., 1[19]: вьсьнь	tardus
32. pituli (să te~) (11, 7 *a*)	ferească-se (154/1-2)	Petr., I, 3[11]: оуклонить се	declinet
33 prag (7, 8 *a*; 7, 8 *b*)	spiţă (35/3; 36/9)	Act., 21[35]: (на) степенехъ	gradus, gradibus
34. putѣre* (9, 3 *a*, de două ori)	despus (75/13; 76/6)	Act., 26[10]; 26[12]: власть, ѡбластию	potestate
35. răpeascâ* (să-l~) (8, 3 *b*)	rapă (49/3)	Act. 23[10]: вьсхытити	rapere
36. I răspuns* (7, 8 *b* 8, 6 *a*)	feleliatiu, feleluescu (37/1; 59/12-13)	Act. 22[11]; 24[10]: ѡтьвѣть, ѡтьвѣщаю	reddo (rationem), respondit
II răspuns (loc de~) (9,1 *a*)	feleleatu (locu de ~) (69/7)	Act. 25[16]: (вьпрошень же) ѡтьвѣть.	locumque defendendi
cf. răspunş (8, 8 *b*-9,1 *a*)	răspu.ꙗnşu (69/2)	Act.; 25[16]: ѡтьвещахь	respondi
37. rudâ (11, 5 *b*)	sămănţă (146/11)	Petr., I, 2[9]: родь	genus
cf. semenţe (10, 3 *a*)	neamu'rele (109/9)	Iac., 1[1]: (десете) колѣнома	(duodecim) tribubus
38. I să* (~e împăratъ) (11, 5 *b*)	seva ' (~lu împăratu) (148/1)	Petr., I, 2[13]: аще (же цароу)	sive (regi)
II să (e~e boiarinъ) (11, 5 *b*)	seva (~giudѣţelor) (148/2)	Petr, I, 2,[14]: аще (же кнезоу)	sive (ducibus)
III săva (8, 7 *a*, de două ori) semenţe, v. n-l. 37	sau (62/3, 6)	Act., 24[20-21]: или	aut
39. spămîntâse* (10, 6 *a*)	înglodzescu (se ~) (120/13-14)	Iac., 2[19]; исьчезають	contremescunt
40. undele* (9,5 *a*) v. n-le 1 şi 43	gerurea (84/3)	Act., 27[5]: (вь) мирѣхь	pelagus
41. urîţi (-vâ) (10, 8 *a*)	gilăluiţi (127/5-6)	Iac., 4[2]: завидите	zelatis
42. urmuirâ (7,2 *b*)	mѣrseră (pre urma lui) (14/10)	Act., 20[4]: послѣдѡвашѧ	comitatus est
43. valure (9,6 *b*) v. n-le 1 şi 40	ger̄ure (90/7)	Act., 27[27]: (вь) поучинѣ	
44. vamâ (8,7 *b*)	mită (64/3)	Act., 24[26]; мьзда	pecunia
45. (mai) vrъtos* (8, 6 *a*)	(mai) r̄utes (57/14)	Act., 24[4]: множае	autem

---

[1] Cf. Candrea, *Psalt. Scheiană*, I, CXCVI. *Săva* în textele „măhăcene", *Cuvente*, II, 53[18-19].

Apostol Coresi	Cod. Voroneţean	Versiunea slavă	Vulgata
46. vre unul (căte ~ de ei) (7,6 *b*); v.n-l 12	urulu ci.ꙗres-cu-şi (şi spu-rea căte~de ei) (29/6	Act., 21[19]: по единомꙋ коеждо	narrabat per singula[1]

Resultatul acestei cercetări este dublu: pe de o parte, ne face să presupunem că deosebiri în vocabular, pe lîngă cele fonetice, diferenţiau graiul nord-estului de al sudului Ardealului; pe de altă parte, studiul comparativ al celor două versiuni romîneşti ale *Apostolului* luminează o lature din activitatea de editori a lui Coresi şi a ucenicilor săi.

Al. Rosetti

---

[1] Iată lista alfabetică a formelor din *Cod. Voroneţean*, citate în exemplele noastre (cifrele trimit la n-rele de ordine):

agru 29
aiave 18
alesu 18
amănatu 26 şi 31
ariră 27
(de) biu 7
cădea (a) 19
căteli.ꙗru 31
ceartă 5
ci.ꙗrescu 12 şi 46
clănţănog 8
despus 34
felelui (a) 36
feri (a se) 32
fuglu 23
geřure 1,40 şi 43
gilălui (a) 41
giurel 11
izѣclean 17
înglodzi (a se) 39
lîngedzi (a) 4
măniecie 14
merge (a) 42
milcuire 20
minciură 15
mită 44
muřguire 5
neam 37
netare 28
oajde 18
pălăi (a se) 2
păsa (a) 9
pă.ꙗrătare 21
pletitură 22
prăvi (a) 6
răpi (a) 35
răspunde (a) 36
řeoni (a) 10
řutes 16 şi 45
sămănţă 37
sau, seva 38
sfăntutoare 3
spiţă 33
tătărească (legea) 25 şi 30
văruit 24

GRAIUL DIN ŢARA OLTULUI [1]

Ţara Oltului e — prin poziţia sa — unul dintre cele mai frumoase ţinuturi. Şes neted — ca o placă —, se sprijine la miază-noapte pe lanţul munţilor Făgăraş, care se înalţă brusc deasupra cîmpului, avînd drept legătură numai nişte scurte predealuri; la răsărit cîmpia e întreruptă de munţii Perşani; spre miază-zi şi apus, e încinsă de apele Oltului. Alte nenumărate şuviţe de apă o brăzdează înăuntru.

Oamenii au întocmit aici numeroase aşezări. Satele împestriţează ţinutul şi numărul lor trece de 40. Se găsesc frumos înşirate mai ales pe „drumul de ţară" care duce din Sibiu la Braşov — dînd impresia mărgelelor pe un fir.

Din marele lor număr am ales Drăguşul, încercînd a-i cerceta graiul; pentru întregirea cercetărilor am călătorit şi în cîteva împrejurimi: Rucărul, Viştea, Beşimbac, Sîmbăta, Voila. Cu vre-o cîţiva ani în urmă Sextil Puşcariu, călătorind pe linia de nord a acestui ţinut, cercetase graiul cîtorva comune, cuprinse între Cuciulata şi Perşani [2]

---

[1] [Cercetarea aceasta dialectologică a fost făcută de T. Dinu pe vremea cînd era student (1910); la moartea sa, manuscrisul mi-a fost transmis ca să dispun de el spre publicare. Cîteva note răzleţe le-am putut încorpora în textul pe care dînsul îl redactase definitiv. — O. D.].

[2] *Der Dialekt des oberen Oltthales*, în *Jahresb. des rum. Inst.*, Leipzig, V, 158 urm..

Despre locuitorii acestor comune nu se pot spune lucruri nouă. Puțin instruiți, sceptici și scumpi la vorbă — ca mulți dintre țăranii noștri. Altminteri, de bunăcuviință și iubitori de armonie.

In numărul lor n'am aflat streini. Drăgușul e locuit numai de Romîni, în grai dovedesc totuși oarecare împrumuturi germane și ungare *(ța, glăží, covač, iștoală)*.

Pămîntul le-a hotărît și ocupația: fac agricultură; cînepa o cultivă pe o scară întinsă.

E însă în viața lor o notă ce trebue ținută în samă. Sînt oamenii drumului. Altădată treceau dincoace; județul Ialomița a primit mulți Drăgușani; din acest motiv unii vorbesc foarte apropiat de țăranii din părțile dunărene. Astăzi Drăgușanii pleacă în America. Pleacă flăcăii și bărbații tineri; adunîndu-și banii pentru care se duc, se întorc după un an ori doi; în povestirile lor se cuprind multe amintiri despre timpul petrecut în fabricile Americei. Pe motivul acestor îndepărtate călătorii au creat și cîntece.

Fonetica

Accentul

In cîteva cuvinte accentul apare altfel decît în limba generală; astfel sînt accentuate pe ultimă: *acoló, ibovníc, preót*; pe penultimă: *čéva, fabrícă, g'ivolíță, oftícă*.

Vocale

A accentuat trecut la *î* dinaintea lui *n* nu se aude schimbat în *îi* cînd în silaba următoare se găsește *e* sau *i*; se zice astfel *pîne, cîni*, iar nu *pîine, ciini*. In legătură cu morfologia e de relevat trecerea lui *a* la *ă* în forma *căși, căse*, pl. lui *casă*.

In elementele streine avem *a* > *ă* în *plăpămă (plapumă)*, refăcut după pl. *plăpămi*.

A aton latin apare ca *ă*, netrecut la *e*, în *blăstăma* (de unde *blăstăm*), *fămeie*, *fărmeca* (însă *fiermec*), *păreke*, *spăria*; normal întîlnim *a* > *ă* în *băžocură*; alături de *mai*, ca aton în frasă, se aude des *măi* (~ *frumos*, ~ *o săptămînă*).

Printre formele de proveniență streină de relevat: *făsoi* (= *fasole*), *învăli*, *lăleа*, *năcaz*, *năcovalmă* (= *nicovală*), *năroi*, *năsîp*, *păpuči*, *părale*, *răkiu*.

In numele proprii *a* apare de obicei ca *ă*: *Brășov*, *Măria*, *Smăranda*, *Văsile*. In loc de *ă* avem *e* în *peun* (= *păun*).

Ung. *határ* e redat prin *hătar* (= *hotar*).

Ę latin nu e trecut la *ă* în *reu*, *rei*. Nu *i*, ci *î* avem în *tîmp*. După *ș*, *z* se rostește *ie* în loc de *e*: *șied*, *zieče* (de aceea și diftongul *ia* în *țiară*).

Ę latin după *s* e redat prin *ă*: *săc*, *sămn*. Diftongul *ea* resultat din *e...a* (*ă*) e redus la *a* după *s*, *z*: *sară* (*asară*, *desară*), *zamă*. Normal apare *î* în forma *întru* (nu *intru*). După labiale și dentale se remarcă pronunțarea cu *ie* în loc de *e*: *aviem*, *pieră* (*pere*), *piește*, *vierze* (de aceea și *viază*, alături de *vează*); *siečere*, *lieže*, *crieđe*, *duriere*.

Printre elementele streine de amintit *oțăl* și *arîndă*.

Ę slav apare ca *în* și *in* în forma *rînd*, *rind*.

E aton nu e schimbat în *ă* în formele: *beșică*, *beut*. *beutor'*, *peta*, *crepa* (ind. pr. *crepă*). In schimb, avem *e*>*ă* în *dător'*, *săcară* (și *sicară*), *săcure*. S'a păstrat nedisimilat în forma *prečepe*.

Ļ latin > *î* după *ț*, *z* (mai rar după *s*): *cuțît*, *puțîn* (tot așa în forma streină *țiglă*); *tîrziu*, *urzîcă*, *zîua* (*șizuua*). Pentru *i* aton de relevat *direpț* (alături de *drept*).

O latin inițial se aude de obicei ca *uo*: *uom*, *uopt*. Pentru forma de plural a lui *picior* e de amintit că se aude și *pk'ičere*.

O aton apare, neinfluențat de analogie, trecut la *u* în *adurńi*, *purcar'*.

In cuvinte de proveniență streină avem iarăși des *o* > *u* (*mușie*, *hurez* (= *orez*), *curcudușe*). In schimb, se zice *bosiiog* (= *busuioc*). De relevat *o* > *ă* în *ocăli* (= *ocoli*).

Pentru *u* aton de relevat trecerea lui la *î* dinaintea lui *m* + cons. în *frîmseţe* (şi *frîmţeţe*). *U*, iar nu *ă*, avem în *plumîn*. Surprinzătoare e prezenţa lui *a* în loc de *o* < sl. *u* în *amorî* = *omorî*. La sfîrşitul cuvintelor *u* se aude des încă, cu pronunţarea slăbită, unde în limba generală a dispărut: *văzutŭ*, *golŭ* etc. Uneori se rosteşte întreg, cum e casul pentru *alt* în legături sintactice: *altu lucru*, *la altu loc*.

Diftongi: *ie* slav e redus la *e* în *preten;* nefiind accentuaţi la origine sau prin fonetică sintactică, se explică *ău*>*o*: *cota* (= *căuta*); *ia* > *ie; k'er* (alături de *k'ar*); *iu* > *i*: *airia* (= *aiurea*); *ui* > *u*: *ute* (= *uite*).

Vocale în hiat. Corespunzător latinului nubĭlus avem *noor*, cu păstrarea vocalelor în hiat. In *ştinţă* hiatul *ii* a fost redus la *i*. Hiatul sintactic *de ăci* arată reducerea lui *ea* aton la *e*: *de ci* („tu să te duci de ci“).

Asimilaţie. — Sub influenţa consoanelor labiale între care se găsia, *ă* a trecut la *o* în forma *fomeie* (alături de *fămeie*).

Epentesă şi aferesă. — In loc de *hrean*, *hrişcă* se zice *herean*, *hirişcă*. Căderea lui *i* iniţial se observă în *sprăyi*.

Consoane

Alterarea labialelor dinaintea lui *i*, *ie*, *ia* e un fenomen caracteristic al graiului din Ţara Oltului.

P apare ca *pk'* şi *k'*: *copk'il* — *cok'il*, *opk'inci* — *ok'inci*, *pk'icior* — *k'icior; pk'ele*—*k'ele*, *pk'ept* — *k'ept*, *pk'ert* — *k'ert* (şi *k'erpt*), part. tr. al lui *pierde; pk'atră* — *k'atră*, *scupk'at* — *scuk'at* (= *scuipat*). Isolat este *cioraki* (deci cu *bk'* în loc de *pk'*), alături de *cioarapk'i*. Alterarea e obişnuită şi în numele proprii: *K'etru*, *Procopk'e*, *K'erşani*. Din încrucişarea fonetismului cu *p* şi *pk'*, *k'* se explică, printr'o falsă reconstituire, forma *pk'ar*, *piar* ce se aude alături de *k'ar* (< lat. clarus).

B > *bg'*, *g'*: *bg'ine* — *g'ine*, *corbg'i* — *corg'i*, *bg'et* — *g'et*, *obg'ele* — *og'ele*. Tot aşa în numele proprii: *Sibg'iu*.

B e înlocuit cu *v* în pers. a 3-a sing. a lui *avea; să ai̯vă.*

F > *h'*: *să hiu̯, hirăstrău̯; h'er, h'erb.*

F intervocalic apare înlocuit cu *h* în *cuhunda* (v. mai departe textul XV).

V > *y, g'*: *yin — g'in, yiu̯ — g'iu̯.* Apar numai cu *y*: *îmbolnăyi, isprăyi, potriyi, tiyitură (= tivitură), yinete;* numai cu *g'*: *g'is (= vis), g'iță̯l (=viț̯el), ig'i (= ivi), îng'ia.*

M > *mń, ń*: *lumńină — luńină, mńic — ńic; mńez — ńez; amńi̯ază — ańi̯ază.* Numai *mń* apare în: *durmńi, glumńi, mńel;* se rostesc numai cu *ń*: *ńilă, ńișcă.*

Cu privire la alterarea aceasta a labialelor e de relevat că nu am constatat deosebirea pe care Hasdeu [1] o stabilia și pentru Țara Oltului: bărbații și femeile pronunță palatalisat în aceeași măsură.

T e reflectat prin *č* în *počŭ* (= *pot*).

S e înlocuit cu *ș* în *șk'imba, ștrimt, deșk'ide* (ca forme streine de amintit *liștă* și *verș*, acesta din ung. *vers*, nu din lat. versus păstrat aiurea ca *vi̯ers*).

Z apare, surprinzător, înlocuit cu *ɢ* în *ɢestre* (= *zestre*), de unde derivatul *înɢestra.*

R inițial se aude foarte des ca *r̄* în *r̄i̯eče.*

C e înlocuit cu *ț* în forma *surțele (= surcele)*, de sigur sub influența diminutivelor cu terminațiunea *-țele.* In loc de *c* apare *g* în slavicul *bosii̯og.*

G + *e* e schimbat în *ș* în *deșt* (=*deget*).

H e păstrat în *hicle̯an;* corespunzător vsl. *prachъ* se zice *prav* (de unde *prăvuit).*

Grupuri consonantice. In cuvintele întrebuințate ca atone în frasă, grupurile consonantice presentînd un *r* ca al doilea element apar adeseori reduse prin pierderea acestuia: *cătă (= cătră), înt'un, înt'o, pin (=prin), pintu (= pentru);* la acestea se pot alătura *nost, no̯astă (=nostru, noastră), vost, vo̯astă,* deși căderea lui *r* în casul acesta trebue ex-

---

[1] *Etym. magnum*, III, 2239.

plicată altfel[1]. Dispariţia lui *r* se observă destul de des şi în formele verbului *merge: mieg, mies* etc. Grupul *nd* e redus la *n* în forma *unie*, ce se aude des alături de *unde*; tot aşa se aude *ginie̯sc* = *gîndesc*. *T'*, dacă într'adevăr e originar, nu se aude în *băžocuri, băžocură*. Printre elementele streine e de amintit fonetismul particular pe care îl presintă: *bîrčŭ* (pentru *bîlci*), *cîşmă, cîžmă* (= *cîrciumă*), *Vivlaim* (= *Vifleim*), *titor* (= *ctitor*).

Asimilaţie şi disimilaţie. — In forma *genunke* constatăm schimbarea lui *ğ* în *ģ* prin asimilaţie cu *k*. Alături de *frîmseţe* se zice *frîmţeţe*, cu asimilarea lui *s* la *ţ*. Tot unei asimilaţii e datorit *ustunoi* în loc de *usturoi*, adică *r* a trecut la *n* în timpul cînd se zicea **usturońŭ*. Ca formă disimilată de amintit *tulbure, tulbura*, pentru *turbure, turbura*.

Protesă, epentesă, aferesă, metatesă etc. — *H* e prepus la pron. demonstrative: *hăsta, hăla, hăstălalt, hălălalt*; de asemenea, în cuvîntul *hurez* (= *orez*). Un *r* epentetic găsim în prep. *înaintre*, care se aude în acelaşi timp cu *înainte*; această epentesă e însă probabil datorită influenţei lui *între* care înseamnă tot „înainte“ şi derivă din lat. ante[2]. Casuri de aferesă sînt *otar* (= *hotar*), *ţtie* (= *hîrtie*), *feşnic* (= *sfeşnec*). Pentru metatesă avem de citat: *mńilžoc* (= *mijloc*), *drumńi* (= *durmi*), *dics* (= *disc*), *potrocol* (= *protocol*), *rînvesc*, care se aude pe lîngă *rîvnese*. Apocopa se întîmplă în forma *fost* care în frasă e redusă des la *fo*; de asemenea, în *cînd*, redus de obicei la *cîn*, şi în *pus* care lîngă alte cuvinte pierde pe *s*: „l-am pu pă roată“.

Morfologie

Substantivul

Articolul *-l* e căzut: *calu, yiţălu;* la formele de genitiv-dativ articolul *-lui* apare destul de des redus la *-li: omuli*

[1] Cf. *Buletinul Soc. fil.* I, 13.

[2] Candrea-Densusianu, *Dicţ. etim.*, 890.

badili (= badelui); -le apare ca *-li: cînili, ńirili.* La formele de plural *-ị* e căzut după *ț: dinț, fraț.* Pluralul lui *țăran* e *țărenị.*

Cu privire la feminine de relevat: *salče, večerne,* nu *salčịe, večerniịe.* Pl. lui *casă* e *căse, căși.* Articolul de plural *-le* e schimbat în *-li: fetili, prunili.*

Adjectivul

De menționat numai formarea superlativului eu *tare*: *tare bogat, tare bolnav.*

Pronumele

Cele personale sună astfel:

sg.	*ịo*	*tu*	*ịel, ịa*
	mńie, mńi, (î)m	*ținie, (î)ț*	*luị, (î)ị, ịeị*
	min(e), mă	*tin(e), tịe*	*(î)l, o*
pl.	*noị*	*voị*	*ịeị, ịele*
	nouă, nă, ni	*vouă, vă, vi*	*le, li*
	noị, ne	*voị, vă*	*ịeị, ịele, (î)ị, le*

Cele posesive:

mńeu, mịa	*tău, ta*	*său, sa*
mńeị, mịele	*tăi, tăle*	*săi, sale*
nostŭ, noastă	*vostŭ, voastă*	*lor*
nosți, noaste	*vosți, voaste*	

Demonstrativele:

(h)ăla, (h)aịa *(hă)sta, (h)asta.*
(h)ăịa, (h)elịa, ịelịa *(h)ăștịa, ieștịa, (h)ieștịa*
(h)ălălalt, (h)alaltă
(h)ăstălalt, (h)ast(ă)laltă.

La pronumele relative găsim, ca în vechea romînească, sg. *carele*, pl. *carii.*

Pentru pronumele nedefinite de amintit: *nime* și *nimeni*, gen.-dat. *nimuruị*; *careși*, cu înțelesul de „fiecare".

Numerale

Pentru *trei̯* se aude mai ales *trii̯;* pentru *opt u̯opt; unspriče = unsprezece; șai̯spriče = șaisprezece.*

Verbul

La indicativul present de relevat formele destul de dese fără *-esc: bănui̯ŭ, kinui̯ŭ, prăfui̯ŭ.* Pers. a 3-a pl. a lui *pleca* este: *i̯ei̯ plecŭ.* Terminaţiunea *-ez,* şi nu *-esc,* apare în forma *împărtășez.* Ca neologisme de amintit: *falșifikez, falșifikęază.*

Imperfectul lui *a fi* sună: *ări̯am, ări̯ai̯* etc.

Perfectul compus se construeşte cu *am, ai̯, o, am* (şi *om), ăț, ou̯.*

Mai-mult-ca-perfectul apare todeauna sub forma perifrastică: *i̯el o fost porunčit, n'o fost mîncat d'asară.*

Viitorul se construeşte cu: *oi̯, (i)i̯ (ăi̯), o, om, ăț, or.* Interesante sînt formele de viitor al II-lea interogativ: *g'int o hi? = o fi venit?*

La imperativ de relevat forme ca *duče-vă-ț, sculați-vă-ț.*

Participiul trecut presintă de multe ori forme sincopate (cu suprimarea lui *u* sau *i* din terminaţiune): *căst, k'ert (=pierdut), șest, văst, găst, slobost, yint (=venit).*

De amintit cîteva forme speciale: *cat* (şi *cau̯t), cota; cură* (şi *curge); mă 'c = mă duc; mînc, mînči̯; poči̯ŭ; usc.*

Nu sînt întrebuinţate ca reflexive: *îmbolnăyi* („p'ormă o'mbolnăyitŭ"); *întuneca* („întunecă afară"); *căzni* („căznescŭ plugari şi mîncă domni"); în schimb apare ca reflexiv *a să greși.*

Adverbe

Ba (totdeauna pentru „nu"); *ǧi̯aba; i̯a* (obişnuit în loc de *da); înaintre; îndărăpt; dini̯auri̯, dini̯ori̯; măcar cum =* oricum; *minteni̯, minton, mintenași̯* = îndată; *pestetindeni̯a, petutindeni̯a, petitinderi̯a, o țîr, un țîr, oțîrică; tomnai̯=tocmai.*

Preposiţii

Cătă (= cătră), dîla (= dela), pin (= prin), pîngă (= pe lîngă), pintu (= pentru).

Conjuncţii

Că ce = fiind că, *da (= dar), măcară, o.... o* = ori.... ori („o îl dau la meşteşug o la işcoală").

Interjecţii

De relevat, *vîi̯le̯o, văi̯, vui̯ (de mine)* = vai !

Derivaţia

Substantivul: derivaţiuni diminuivale cu sufixul *-uț, -uță: grăžduț, furcuță, limbuță, trebuță, trocuță;* cu *-uș: băi̯etuș, lemnuș* = chibrit ; cu *-ică: căličică, lelică, părțică;* cu *-ar'ŭ: păpucar'ŭ* = cizmar, *tălpar'ŭ* = care face opinci, *tabacar'ŭ* care fumează; cu *-tură : cîntătură* = *cîntec, cocături̯* = fripturi, *păi̯eturi̯* = paie.

Adjectivul: diminutive cu *-uț: beteguț, bunuț ;* masculinului *beti̯ag* îi corespunde fem. *betego̯asă.*

Verbul: de relevat derivatele cu prefixe: *îmbg'irui* = birui, *a să răculca* = a se culca din nou, *răntoarče* = a se întoarce, a veni îndărăt.

Sintaxă

Pentru exprimarea genitivului sînt întrebuinţate uneori legăturile cu prep. *la: îs la un bogătan mare* = sînt ale „unui bogătan mare"; *sora la žudeț* = sora judelui.

Articolul de genitiv dispare dinaintea unui substantiv exprimînd înrudirea şi urmat de *său : casa tat-său, muşia unchiu-său.*

Pronumele personal aton e aşezat în urma verbului în formele interogative: *ducu-mă ? duci-te înapoi ?*

Şi mai caracteristice sînt casurile în care pronumele personal aton e intercalat în forma verbală: *duce-vă-ţ cu ieş ? duce-ne-ţ ? aduce-le-ţ ?*

Pronumele posesiv apare fără *al* etc. în răspunsuri: „— Ale cui sînt? — Noaste".

Pronumele nehotărît *alt* apare nearticulat în expresii ca: „te prinzi cu alte acuma"; „credem alte".

La verb, se întrebuinţează persoana a 3-a sing. în răspunsuri în locul celei dintîi: — „Nefto! — Aude". Infinitivul se întrebuinţează încă destul de des acolo unde în alte părţi e pus subjunctivul: *nu ştim da o vorbă la un om; să ştie îmbrăca; ştie înşela.*

Texte [1]

I

Ţara Oltului,
Para focului:
Ţară de ocară,
Pk'ită de săcară,
Săculeţ de pînză
Fără pk'ic de brînză.

Drăguş — Ion Hanăş, de 48 ani.

II

Oameni muncitori cum sîntem noi pă Ţara Oltului nu găseşti pă toată Ungaria. Da toamna prea ne stoarce dările.

Drăguş — Gioarge Hanăş, 56.

---

[1] [Mai multe din textele de aici se regăsesc în culegerea publicată de V. Haneş, *Din Ţara Oltului*, 1921. Călătoria prin Ţara Oltului a fost făcută de T. Dinu împreună cu V. Haneş, şi se vede că amîndoi au notat aceleaşi texte, dar transcrierea lui Dinu ţine samă de normele filologice — O. D.].

III

Viiață de plugar', nepoate..... Cînu-i soare nu-i g'ine, că te 'ncălzești — cînu-i ploaie nu-i g'ine că trebuie să fugi. Nicîodată nu-i g'ine.....

Drăguș— Același.

IV

Nepoate, zîce popa: „cîn mînci cu dulce 'n post ie păcat". Da cîn mînci cu post în dulce, di ce nu-i păcat?

Drăguș — Același.

V

Cîntec de îmormmîntare

Tot ce răsare și crește
În pămînt se putrezește;
Toate se 'ntorc în pămînt,
De unde au fost și sînt.
A murit și n'am ce face,
Că Domnului așa-i place.
Mare jale și 'ntristare
Este-ačiastă întîmplare:
Ieri ieram fiiul vieții,
Iară astăzi sînt dat morții;
Ieri ieram la toț în brațe,
Astăzi mă puse pă laiță;
Ieri ieram la toț iubg'it,
Astăzi sînt gropk'ii gătit;
Ieri ieram io sănătos,
Astăzi din casă m'au scos,
Lăsînd ačiastă viiață,
Privind veșnica dulčeață
Cătă locu feričit
Če ie prunčilor gătit.
O, iubg'iților părinț
Če sînteț foarte mîhniț,
O, surorilor iubg'ite,
Nu fiț pentru mini mîhnite,
Că nu moarțea m'a răpit,
Či Dumnezău m'a iubg'it,
Precum grădinar'u face
Că-ș ia floarțea care-i place

Şi în sîn că mi-o bagă,
Pentru că i foarte dragă.
Drept ačeia de odată
Ačiasta adunată čiată
La Domnul să ne rugăm
Toţ cu-o gură să strîgăm,
Să aflu loc cu verdiaţă,
Să văz a Domnului faţă
Şi de-acum pîn' în večie
Tot creştinu 'n rai să hie.

Drăguş — Acelaşi.

VI

Alisandru Vaida Voivodŭ o g'intŭ pe iči, o ţînutŭ vorg'ire frumoasă. I-am făcut un foişorŭ la biserică. Preoţî s'o interesatŭ multŭ pentru iel. O spus că dacă -l ajutămŭ ne va face dreptu universalŭ, ne va mai scădia dîn dare.

Iei o fi socotitŭ că o să puie la vedere la Cameră acolo, dar îs puţîni. Aşa să zîče că li-o datŭ voie dacă vor să hie douăzieči de dipotaţi. Iei nu s'o mulţămnitŭ şi atunči s'o pusŭ contra. O fost un cadindatŭ, tot Rumînŭ, dar din partea statului, numai ca să strîče pe naţionişti....

Drăguş — Spiridon Hanăş, 48.

VII

Mă dusei cu coasa'n lazŭ,
Cosei iarbă şi năcazŭ,
Cosei două trei priloage,
Foamia la pămîntŭ mă trage.
Mă uitai în žosŭ pe cale,
Văzui toanta cu mîncare,
C'o cîrpuţă niagră'n capŭ,
C'un bubonŭ deştrăbălatŭ.
— Du-te, toanto, c'am mîncatŭ,
Cîn ti-am văstŭ m'am săturatŭ.

Drăguş — Acelaşi.

VIII

Foaie verde alunică,
Am avut o mîndră mnică
Şi-am lăsat-o să mai criască,
Mintia'n cap să-i dobîndiască,
Iar dacă o am lăsatŭ

O crescutŭ, s'o măritatŭ.
Nu mńi-e ćiudă, nići bănatŭ
Dacă s'ar hi măritatŭ
Dela noi a treia satŭ,
Dar ia s'o făcutŭ mńirjasă
Dela noi a treia casă.
Ieș afară, o zărescŭ
Și de zile mă sfîrșiescŭ;
Giu în casă, o audŭ
Și m'apucă doru crudŭ.
Vai, mămucă, iubg'itoare,
Și tu nu-mńi dai vindecare,
Făr tot zići că lumia-i mare
Și că'n lumie-s fiete multe,
Carę-o vria să mă asculte
Și să facă tot ce vriau
Ca s'aline doru mńieu.
Vai, mămucă, draga ńia.
Nu precepi tu če aș vria.
Ieș bătrînă și nu crezi,
Lumia-i largă și nu viezi,
Căći din sută și din mńie
Numai una-mńi plače mńie.
Că pe cerju-s stele multe,
Și mai mari și mai mărunte.
Dar cîtu-s de lumńinoase
Nu-s ca mîndra de frumoase.

Drăguș — Ana Hanăș, 18.

IX

Frunză verde iederă.
Arz'o focu-Americă,
Cu čini-o descoperitŭ,
Mulți copk'ii o sărăćitŭ
Și nevestę-o văduvitŭ.
Copk'ii șade pe vatră
Și tot strigă: „tată, tată".
Tači, dragă, nu mai striga,
Tată-tău-i l'America.
Tot am zîs mă ducŭ, mă ducŭ
Și maica nu m'a crezutŭ;
Dar acuma doar ar crede,
Mă ducŭ de nu mă mai vede,
Și mă ducŭ în țări străine,

Une nu cunoscŭ pe nime,
Numai frunza şi iarba,
Rogozu şi papura,
Că dę-aia-i şi pę-aicia.

Drăguş — Aceeaşi.

X

Am avut şi io'n drăguţ,
N'am ştiut cum să mńi-l cruţ;
Da de l-aş avia acum
L-aş griži ca pi-un peun:
La peun retez codiţa,
La drăguţ îi dai guriţa;
La peun cǫada i-o tai,
La drăguţ gura i-o dai.

Drăguş — Săftica Hanăş, 19.

XI

Tǫată nǫaptia-am tręmurat
Colia lîngă ung'iŭ de gard,
Pint'un pk'ic dę sărutat;
Cîni pę gǫană m'o luat,
Io-am fugit şi-am dat în brînci
Înt'o grǫapă cu urzîci,
Cu-o mînă m'am rîdicat,
C'una m'am scîrpinat
P'unde m'am urzîcat.

Drăguş — Aceeaşi.

XII

M'aş culca, m'aş hodini,
Numa badia dę n'ar hi,
Da badia-i frunză uşǫară,
Io mă culc şi iel mă scǫală.

Drăguş — Aceeaşi

XIII

I'auz, vere, i'auz, dragă,
I-auz če zîče lumia:
Că mă ţîi cu dumniata,
Da io, vere, počiŭ žura

C'am trecut dịalu cu tine
Și n'ai pus mîna pę mine.
Niče ịo n'am așteptat
Dęla văru sărutat.

Drăguș — Aceeași.

XIV

Mîndra cu mulț ibovńiči
I ca ịepurili 'n hiği,
Prindę-aici, prindę-acolịa.
Lîngă ịa nu-ị nimenịa.

Drăguș — Aceeași.

XV

Mă uịtaị p'o căličică,
Vedịam pị-a mịa ibovnićă
Cu plăčinte cu uljejŭ —
Na, mîncă drăguțu mńjeu,
Hi-ți-ar trăznit Dumnịezău
Și să te hi cuhundat
Dę cîn la toant'-aị plecat.
Las' așa, c'așa-mị trębuịe,
Să mă satur dę moșiịe.

Drăguș — Aceeași.

XVI

Čică-ți pk'erzị vederęa dacă ịei oule sara din cuịbar'ŭ.

Drăguș — Aceeași.

XVII

Badịu, pălărie nịagră,
Șade 'n portiță, mă 'ntrịabă:
Fostu-ị-am v'odată dragă?
Ịo ị-am spus bădiți-așa:
Și ị-am spus de roșmarin,
Că ị-am fost un an deplin;
Și ị-am spus de tămăiță,
Că ị-am fost un an mîndruță.

Drăguș — Sęana Hanăș, 17.

XVIII

Așa mi-o trimes badiu
Cu voie bună săracu,
Voie bună ca să-mi facu
Și pe altu să nu placu,
Că și iel cîn va g'ini,
Pe alta nu va iubg'i,
— Măi, bădiță, bade măi,
Șapte ani dac'ai mai sta,
Pe altu nu voi plăcia
Pîn ăi g'ini dumniata.
Di-ai hi galben ca lutu,
Te iubg'esc ca sufletu;
Di-ai hi negru ca tina,
Te iubg'esc ca inima.

Drăguș—Aceeași.

XIX

Du-te, bade, 'n codru des
Și-ț ia mîndră pe ales,
Că și io, bade, m'oi duce
În codru gălbinițios
Și mĭi-oi lua bădiț frumos.

Drăguș — Aceeași.

XX

Ardie-ți-ar focu de trinu,
Cum îi duci și ocălești,
Verde frunză,
Pînă-i bagi în București,
Verde frunză,
București, oraș frumosŭ,
Mierĭ pe trin și g'ii pe žosŭ.

Drăguș — Hiruca Hanăș, 19.

XXI

Pîn' ăriam la maica mia
Ăriam pui de rîndunia,
Dragă la toată lumia.
De cîn sîn la maica lui
Nu-s nici pasăre, nici pui,
Niče dragă nimurui.

Drăguș — Aceeași.

XXII

Cătăniri-aș, cătăni
În cumpania mîndrii,
Cătăniri-aș pîn la moarte
Cu mîndruța di-astă noapte.

Drăguș — Aceeași.

XXIII

Vui de mine: ce-ai ažunsŭ?
Să iubești pe supt ascunsŭ.

Drăguș — Aceeași.

XXIV

Cine dracu-a mai văzutŭ
Iepure trecîn pe punte,
Fată mare tunsă'n frunte?

Drăguș — Aceeași.

XXV

Pîn' ăria veri pe ici
Îm păria zîlili mici,
Da de cîn s'o dus în țară
S'o mărit zîlili iară,
De nu să mai facă sară.

Drăguș — Aceeași.

XXVI

— Vine badiu de din žosŭ
Ca ș'un trandafirŭ frumosŭ.
Mă, bădiță trandafirŭ,
Lasă-mă să rup un firŭ,
— Tu mi-l rupe, iel va crește;
Mai șezi, mîndro, mai fetește;
L-ii rupe, să va usca,
Și tu nu t'ii mărita.

Drăguș — Aceeași.

XXVII

Munte ca al nost frumosŭ nu ie și așezatŭ. Ute, dasupra-i Golul. Poiana, dedesupt ie La stege, măi la vale îi zîce La comandă; cîn o fos măi de multŭ răzbel, acoló o comăndatŭ čę-o comăndatŭ.

Măi ie, îi zîce a lu Miclăușŭ, și-apăi măi ie unu,-i zîce La al Conșitii pîn dedesuptŭ; măi ie una,-i zîce La al Huplii: ala-i de pe urmă.

Drăguș — Eva Hușea, 62.

XXVIII

Tu maică cîn m'ai făcutŭ,
Mai g'ini de m'ai hi făcutŭ
Două fintîneli rieĉi
Între două dialuri sieĉi;
Și dint'ăști doi okișori
Să hi făcutŭ prunișori,
Dint'estea două pk'iĉere
Să hi făcutŭ scăunele;
Din mîna mia cia direaptă
Păhărelŭ de beut apă.
Pe-acoló cine trecia,
Pe scaune hodinia
La prunișorŭ se umbria,
Cu păharu apă bia,
Frumosŭ, maico,-ți mulțămńia.

Drăguș — Aceeași.

XXIX

Cîn îi zî de lucrătoare
Toate helea mă doare,
Cîn îi zî de sărbătoare
Nimic nu mă mai doare.

Drăguș — Aceeași.

XXX

Descîntec

Fuĝi deoki dintre oki,
Te du ca gîndu și te-așiază
Ca pămîntu.
Dę-o hi de voinicŭ,
Să-i plezniască bŏașili;
Dę-o hi de mujere,
Să-i plezniască țîțili;
Dę-o hi de strigoiŭ,

} de trii ori.

Să să ducă dela noi;
Să să moaie,
Ljac să-i hie.
Că Dumnjezău o zîs.

Și pe urmă îi faci cruce cu cuțitul de trii ori.

Drăguș — Aceeași.

XXXI

M'o mînat maica la žocŭ,
Să žocŭ fata čia frumoasă,
Čja urîtă șiaz' acasă
Să 'ngrižjască de găini,
Să nu ouă pin vječini.

Drăguș — Uișca Hușea, 19.

XXXII

Mîndra mja de mîndră mare
Nički o ije bună n'are.
Numa-odat'am fostŭ la ja
Și-a mai bună și-o cîrk'ja
Ca s'o ja dumńinica.
Mîndra mja de mîndră če-i
A datŭ vačile'n purčei,
Nici atunči n'o știutŭ ce-i

Drăguș — Aceeași.

XXXIII

Dacă v'eț duče pę la Arpașŭ, afli, pi-acolo-i cu totu alfelju vorbjele, mai șkimbate. Pin Učja și pin Arpașŭ, apoi cîn strîgă Gjorge zîče: „măi Gjo...“; vorba totu pe žumătate: „Tu Mărju....“ Și zîče la tată: „măi te.. tu mu....“, așa de poznatŭ grăjescŭ. G'ine una cu nožîțe, apoi cîn povestește sara, apoi să tot rîzi de ja. În locŭ să zîcă *ja săraca*, zîče: *de hiutu*; și cîn vręa să zîcă că *di ce*, zîče: *ja focata*.

Drăguș — Asinefta Iosif Dîgă, 29.

XXXIV

Sivu o vrutŭ să să bată odată cu notar'u. S'o dusŭ la jel să bağe cîrți să ne cunune și jel o zîsŭ să poftim o țîr afară. Atunči om jeșitŭ și-om vint acasă. Ni-am dusŭ la o săptămînă jară și zîče: „poftiț afară, n'am timpŭ de voi“. Și Sivu zîče: „pînă cîn mă pofteșți afară, Domnule notar'ŭ, poftește-mă înuntru, că jeu vrjau să mă cununŭ cu nevasta, că nu vrja să mai șază cu mńine ne-

cununată". — „Şi poftește numai, poftește, n'oi hi vrînd să te cerț cu mńine". — „Nu mă čertŭ, Domnule notar'ŭ, da fă-mi cum se čere leğea; ia-mă de mă bagă'n matricolă, că mai multŭ nu mă certŭ cu dumnjata şi mai multŭ nu-ț mai g'iŭ la uşe".

Nu nę-o lŭatŭ. Şi Sivu s'o dusŭ la crîşmă şi s'o 'mbătatŭ şi s'o 'ntorsŭ sara pę la patru în cănțălarie.

Cîn o văz că-i amițiosŭ nę-o kemat a doŭa zî să ne cununе. „No, aşa, ia-mă, că şi ieu-s moştenjan de-aičja, nu trebuie să mă băžocorești."

Drăguş — Aceeaşi.

XXXV

— Du-mă, badjo, şi pę mńine
La America cu tine.
— Bucurosŭ, mîndro, ți-aş duče;
Vaporu merğe pę apă
Şi mńi-i frică că ție'njacă
— Du-mă calja žumătate,
Nu mă lăs'aşa departe.
— Mîndro, mîndrulița mja
America-i apă rja
Şi nu vii putja-o bja.
— Hie, badjo, tot năsîpŭ,
Făr de tine mńi-i urîtŭ;
Hie, badjo, tot năмolŭ,
Nu mă lăsa să ducŭ dorŭ.
America-i apă rječe,
Dar'ar Dumnjezău să sječe,
Să trecŭ şi jeŭ cu pk'ičjoru
Şi să-i ducŭ badili doru.

Drăguş—Aceeaşi.

XXXVI

Cum o vintŭ Sivu şi m'o lŭatŭ? L-o k'ematŭ pe tăjcuțu la jel în casă şi-o zîsŭ: „Bade Ğiorğe, nu-ńi daj pe Nefta mńie?" Tăjcuțu zîče: „Ințjeleğeți-vă amîndoi, pentru mńine nu-i hibă".

O vintŭ sara tot aşa pă la čină. Şi'ntrebă pe tăjcuțu: „Ce zîči, bade Ğiorğe, cu trjaba aja, faceț orj ba?" Tăjcuțu zîče: „Da cu Nefta grăit-aj?" Zîče: „N'am grăitŭ, putjemŭ să grăimŭ acuma." Şi jel m'o 'ntrebatŭ: „Če, vrej să g'ii la mńine?" Io atunčja n'am răspunsŭ nimńica. Iel m'o maj întrebatŭ înc'odată. Tăjcuțu zîče: „Vorg'eşte, dacă vrej să te duči, te duči, dacă nu, nu maj ținemŭ

fičioru ăsta opăčitŭ". Io am zîsŭ: „Dacă mă dai, mă ducŭ, dacă zîči să nu mă ducŭ, nu mă ducŭ." Tăicuțu zîče: „Copk'ii mńei tot așa o făcutŭ". Și-apoi i-o spusŭ ceɕestre-mi dă. S'o mulțumńitŭ și m'o luatŭ; m'o făcutŭ nevastă.

Drăguș — Aceeași.

XXXVII

America, apă rieče,
Darę-ar Dumniezău să sieče
Să rămîie vaporu,
Să trec io cu pk'ičioru;
Să rămîie hiareli,
Să trecŭ cu pk'ičioareli.

Drăguș — Aceeași.

XXXVIII

De ici pîn' în G'iști nu-i departe; tot o altă vorbă. Acolo zîče: *vačele; fîsoi; mînca-ti-ar fenia; mînca-ti-ar sfranțu; mîndrucule.*

Drăguș — Aceeași.

XXXIX

Cîn plecŭ dę-aci băieți la America să 'mbracă nemțęște. Dacă nu să 'mbracă svîrle copk'ii de Angleži cu čę-ažunğe.

Drăguș — Dise Stoia, 28.

XL

Să-ț spuiŭ patima męa.

Cîn am mies io întîi 'n America am întrat într'o fabrică și lucram acoló pe zî zieče čęasuri. Acumŭ, io am întrat acoló în fabrică și o trebuitŭ să mă ducŭ la un omŭ care o mai lucratŭ, ărian friș (care întri de curînd în lucru). M'o datŭ la un omŭ rău să lucru. Iel îm porunčia ca și cum am fos sluga lui. Am lucratŭ cu iel cu amarŭ șasă luni de zîle. Iel după o vreme, după če m'o tot certatŭ iel pe mine că nu i-am făčutŭ cum i-o plăcutŭ lui, io am fos plătitŭ cu zîua de companiști pe tot čiasu șaispriče ținți. Da iel îș lua plata pe altă parte, după cît lucru lucra. Așa, numa odată într'o diminęață nę-am apucatŭ de lucru la șasă oare. Lucramŭ tot așa, pe susŭ; întărjamŭ niște stîlpk'i, pe unie umbla căruța de ălectrică, iel purta poverile. Am lucratŭ ca o žumătate

de čjasŭ. Ieł m'o mînatŭ să aducŭ altu alaşŭ (unje te suį susŭ şi-ţ făcį un aşezămîntŭ să lucri); şi io m'am datŭ žosŭ pe scărį, am kematŭ criner'u şi am luatŭ un alaşŭ să ne făcemŭ locŭ înainte şi lucram înainte. Pe ieł l-am lăsatŭ tăin la un hierŭ cît o sută de kilo greutatea; maį 'nainte io trebuja să ljegŭ aşa cu hurduzău ca să lucreze ieł, ca să nu-l primeždijască. Atunčja cîn io-l ţînęamŭ şi ieł îl tăja şi io dam drumu încetŭ, rîndŭ pe rîndŭ, pînă g'inja žosŭ, dar atunčį ieł în graba luį, hiindŭ lacomŭ de lucru, pe mine m'o mînatŭ ca să poată tot maį multŭ să lucre. Aşa cîn am mjesŭ zječe paş departe de locu unje am lucratŭ, pe stăpîn-mju l-am văstŭ că g'ine žosŭ cu hjeru la care o lucratŭ. Aşa o fos de sus ca de noŭă stînžinį şi cîn o k'icatŭ s'o răsučitŭ, aşa ca de trij orį şi cîn o vintŭ, o vintŭ drept cu capu'n žosŭ pe niște druģį de hjerŭ şi s'o ridicatŭ drept în sus şi o zg'erat odat, aşa ca o g'ită. Atunčį į-o ieşitŭ pe gură sînge şi creierį. Io dac' am văstŭ că mį-o căstŭ tovarăşu dę-acolo şi-o căstŭ dę-o vrutŭ să moară m'am dus în ofičį şi-am spusŭ că mį-o căstŭ tovarăşu dę-acolo şi moare; domni ăja din ofičį m'o luatŭ şi mį-o maį căpătatŭ înc'un omŭ şi mį-o zîsŭ să-l dučjem în ofičį. După če l-am dusŭ s'o adunatŭ domni şi o 'nceput a strîga în limba anglezască că: «Auzi? auzi?» (la urjekęa luį). Şi ieł numa cîtă odată sufla. La činčį minute o şi muritŭ. Domni hăja şi-o făcutŭ socotęala că io am avutŭ mînie pe ieł şi că l-am svîrlitŭ žosŭ dę-acoló. Pe mine m'o mînatŭ s'adun unjeltele cu care am lucratŭ cu ieł acoló si iej o datŭ tilifon undę-o adunatŭ pe ăį dela poliție şi o vint acolo la mine. O 'nceputŭ să mă 'ntrebe să le spuį cum o căstŭ şi de undę-o căstŭ. Mį-o čerut mie martorį acolo şi un tălmačjŭ ca să ne descurče. Şi o rămasŭ să daų martorį, atunčja sîn libăr. Aşa o fos niște Talienį în apropjere care o văstŭ că io n'am fostŭ lîngă ieł cîn o căstŭ. Eja o ştiutŭ numa talienește, io numa rumînește, domnij numa anglezește. O trebuit un tălmačį să ştie trij limbį acolęa. Am găst un Njamţŭ, care ştia (s'o log'itŭ dę-o ştiutŭ). Atunčį om scăpatŭ, că Talieni o spusŭ după cum o văstŭ.

Drăguş — Acelaşi.

XLI

D'apăį o 'ntîmplare rja. Noŭă nį-e mńilă de amîndoį. Įete cum o fo. O fo doi večinį şi o avutŭ doį băjeţį tot din un an; unu o fo plugar'ŭ, altu o fo la lucru, la fîn. Şi aşa dară numa unu o avutŭ un frate maį mńicŭ care o păzîtŭ vačili. Astălalt o bătutŭ pe ăl mai mńicŭ. Aşa ieł o vintŭ să-į bănuje că de če o bătutŭ pe frate-săŭ, că ieł fį mare şi de čę-o trăbuitŭ să-şi puje mintja cu ăl mńicŭ. Aşa, ăsta n'o răbdatŭ să maį vorbg'jască multe

helța, helța; iel s'o pusŭ și l-o pălitŭ. Așa, ăsta pălitŭ o căstŭ žosŭ; după ačia o vintŭ pîn' acasă ameţîtŭ și diminiața pî la optŭ oare și o fo mortŭ.

Drăguș — Același.

XLII

Pîn' ăriam la maica fată
Nu țesiam, nu puniam pînză,
Numai tot zičiam în frunză;
Da de cîn m'am măritat
Și țiesiam și puniam pînză
Și-o lăsam foculi frunză.

Drăguș — Rafira Bunierului, 45.

Fetili? Nu li-am făcut să le iubg'esc — să le robg'esc. Las acolo să lucre!

Drăguș — Aceeași.

XLIII

M'ai lăsat, bade, de rja
Și-ai iubg'it în čjuda mja:
Ai iubg'it o săptămînă,
Ai gîndit să-ț iei mai bună
Și-ai vint și mai loat de mînă:
— Hai, mîndruțo, că ieșți bună
— Du-te la dracu, tîndală,
Nu-ț mai face cu mńine fală,
Dăstul fală ți-ai făcutŭ
Zîua noaptia cîn ai vrutŭ,
Tu cuminte n'ai șăzutŭ,
C'am fos proastă n'am știutŭ
Și nińică n'am pričeputŭ
Dar acu-s mare și văzŭ
Și cu tine nu mai șiezŭ.

Drăguș — Sofia Bunierului, 17.

XLIV

După Dumnięzău ie popa: dacă tie spovedești lui pę pămînt și te împărtășezi, tie iartă Dumnięzău în čier.

Drăguș — Eva Aldęa, 62.

XLV

Rușînia a dj-aicia și a din Țara rumînească nu să potrivește

Drăguș — Aceeași.

XLVI

Așa-m plăcia acoló 'n țară, tot să hi trăit: če măi vorbe... n'auziai un Ungur.

Drăguș — Aceeași

XLVII

Nepoate, am avut și io odată o noră. Și s'o dus în tîrg la. G'iști. Și i-am spus: „cumpără și tu če-i vedia mai frumos". Ia o. fos tinără și proastă. Și s'o dus să cumpere și o vint cu trii lingure de cositor'ŭ. Apoi după asta am văst io că-i proastă.

Drăguș — Maria Rogozia, 42.

XLVIII

Unde žoacă un bătrînŭ
Parcă žoac'un car de fînŭ,
Unde žoacă un Țîganŭ
Parcă žoac'un căpitanŭ
Uiu, iu, iu....

Drăguș — Aceeași.

XLIX

— Fluturașŭ drăgălașŭ,
Hai cu mńine la orașŭ,
Că-ț voiŭ face colivie
Argintie aurie,
Să nu sîmț ploi, nici ninsoarie,
Niči căldură dela soarie.
— Puișorŭ drăgulășorŭ,
Maičii tale scumpŭ odorŭ,
Nu rîvnescŭ niči dorescŭ
Viața cia dela čietate,
A mia scumpă libiertate
N'o schimbŭ pe comori bogate.

Drăguș — Măriuța Rogozia, 11.

L

Fetili dint'al mńeu satŭ
Toate ńi s'au adunatŭ
Înt'o gură dę părău,
Toate mă grăjescŭ dę rău.
Grăjască, săca-lį-ar gura
Că ca mńine nu-į nicį una.

Drăguș — Aceeași.

LI

Di če scrii de toate helęa, că și-acolo or hi vorg'ind oameni. Or nu vorg'esc? Vorg'esc? Cum vorg'ește?..... Mai domniește!

Drăguș — Aceeași.

LII

Bate vîntu, doru-aduče
Dęla al mńeu bădiț dulce,
Măcară că-į măniosŭ,
Tot aduče vînt frumosŭ.

Drăguș — Aceeași.

LIII

Nǫ hăi, scrie:

Bădișorŭ ca bădița
Nu-į cît ține ulița,
Bădișorŭ ca bade-mieu
Nu-i cît ține Dumnięzău.

Drăguș — Aceeași.

LIV

Iu, iu, iu pę dialu golŭ,
Că mńirjasa n'are țolŭ,
Îį va face mńirili
Cin o tunde cinili.

Drăguș — Aceeași.

LV

Su poale dę codru verde
Micșorŭ focușorŭ sę viede,
Micșorelŭ și potolitŭ,
Că-į dę haiducį ocălitŭ;
Nu știu-s zięče ori doispreče,

Vătavi o sută şi zieče,
Că mi-o friğe un berbeče,
Şi nu-l friğe cum sę friğe,
Făr l- întoarče pin cîrliğe
Şi-l sučeşte pin belčiuğe,
Ca să hie carnia dulče.

Drăguş — Ioan al Uikiosului, 48.

LVI

Cum am învăţat io? A, be, ve, ge, de, e, že, ze, i, ke, ilţilon, zet.
Be-a, ba; be-e, be; be-i, bi; be-u, bu, şi mai nu ştiu cum.
Ve-a, va; ve-i, vi; ve-u, vu; ge-a, ga; ge-e ge; ge-i, gi.
Ţe-a, ţa; ţe-i, ţi; ţe-u, ţu; şi-apoi g'iniam la:
Es-a, sa; če-i, či, sau: ge-u, gu; ţe-i, ţi-guţi; eilo, lor, če-i, či, lor; euviči, vei, viči, euviči.

Drăguş — Acelaşi.

LVII

O fo un omŭ la noi gluńeţu aşa şi-o văst un omŭ mńicŭ.
— Măi, frate Giorge, dę cîţ ani ieşti ?
— Dę şaizeči....
— Mă, da puţîn ai crescut în şaizeči dę ani.
Şi s'o supărat.....

Drăguş — Giorge Uikiu, 59.

LVIII

La dumniavoastă, la toate helea-i şkimbată vorba, da la nuči tot aşa trębuie să-i zică. Altu nume nu-i mai pune. Tot nuči.

Drăguş — Eva Voinia, 62.

LIX

Doi fičiori trecŭ Dunărea, mă,
Tot cîntîn şi blăstemîndŭ:
Firę-ai maică, blăstemată,
Di če nu m'ai făcutŭ fată,
Să şiezŭ cu tine pę vatră?
M'ai făcutŭ, maică, fičiorŭ,
Să-i hiu taicăi dę-ažutorŭ.
Cîn să-i hiu dę-ažutorie
M'a luatŭ Niamţu'n cătănie.
Cătănirę-aş, cătăni, mă,

Numai pușca de n'ar hi.
Cătănia cui ie dată?
La fiĉioru făr dę tată.
Pușca și oțelele, mă,
Alęa-m mîncă zilele.
Dę-ar hi pușca dę tocană,
M'aș duče și ieu cătană;
Dę-ar hi pușca dę cocută,
M'aș duce și ieu răglută.

Voila — Moise Pop, 29.

LX

Năcăžîtu-i omu, doamne,
Cîn să culcă și n'adoarme,
Da-i mai năcăžît atunĉi
Cîn îș dă boi pă žunĉi
Și vačile pă žoninĉi
Și čizmiele pă opk'inĉi,
Dă fetele după sluği.

Voila — Același.

Năcăžîtŭ ca mńine nu-i
Numa puiu cucului
Cîn îl lasă mama lui
La mńilžocu codrului,
Fără aripi, fără piene,
Ar zbura n'are putiere.

Voila — Același.

LXI

S'o 'mulțît oameni și pămîntu tot ăla-i.

Voila — Același.

LXII

La America čine poate apuca..... Și ieu am vrutŭ să mă ducŭ..
Da ce-ńi trębuie mńie America? Facŭ și ieu negoțŭ dę vačĭ....

Voila — Același.

LXIII

Dę trei zîle biau la vinŭ,
Las să biau că sîntŭ străinŭ;
Dę trei zîle biau la biere,
Las să biau că n'am mujere.

Voila — Același.

LXIV

Dę cîn bjaų şi nu mă 'mbătŭ
S'aų făcutŭ vinu oţătŭ
Şi răkiu lapte hiertŭ.

Voila — Acelaşi.

LXV

Ljagă calu dę zăbale,
Florį şi viorele,
La cručja fereştii mńele,
Florį şi viorele,
Întră 'n casă, nu te teme,
Florį şi viorele,
Că dę čine tę-aį temut,
Foaje dę lăutŭ,
Dę multŭ mńi l-am otrăyitŭ,
Foaje dę lăutŭ,
Cu otrava din dumbravă,
Floričja dę nalbă.

Voila — Acelaşi.

LXVI

Atunčį o fo răų. Am služîtŭ trijį anį, da am fo maį tot în bătaje. În şęapte bătăį am fo. Cîn s'o bătutŭ atunčį armatja împăratuluį.....

Apoį nę-o prinsŭ la Corlęa. Nę-o adusŭ la Făgăraşŭ şi nę-o slobost acasă.

În primăvară nę-o loatŭ Unguru cătană. Apoį s'o sculatŭ Muscalu şi o bătutŭ pe Ungurį Acoló s'o isprăyitŭ. Įeram numa de v'o doųăzečį de anį. Acuma-s mare. Mare, mare, dar acum nu maį potŭ, mă dor oasele.

Beşimbac — Vasile Mateį Grapă, 82.

LXVII

Copk'iį ca mine n'are nimenį în G'iştį; cu care l-oįŭ face acum îs şaįspreče.

Ca povestja:

Doį fičjorį însuraţ,
Fată măritată,
Copk'il mńic pę lîngă vatră
Şi borjasă 'mpovărată.

Įeŭ cîn am fo de opspreče anį am fo însurat.

Gistęa-de-žos — Vasile Mateişanu, 52

LXVIII

Cîn oi hi sănatos mînci o țîr de pk'ită și bei o țîr de apă și te duci ca vîntu....

Gistea-de-žos — Același.

Lèxic

acupatŭ, *ocupat.*
adriasă, *adresă.*
alașŭ XL, *schele.*
amărîtŭ: „— cum mieğe ovăzu, cumietre? — amărîtŭ"; *înseamnă deci „slab, fără preț".*
amițiosŭ XXXIV, *ambițios.*
arăta, *a denunța, a reclama:* „de lași gunoiu în uliță ți-arată; de lași un lemn pe uliță ți-arată".
arătare, *petiție.*
arvocat, *avocat.*
aștieptare: „ni-o dă în ~", *ne-o dă pe credit.*

bădic, *unchi.*
bărăta, *a certa, a ocărî:* „Nefta știe să mă bărăteze".
bărbată, *harnică.*
bărg'i (a să), *a se rade.*
bistoș, *inspector domenial.*
blehiar, *tinichigiu.*
boane, *boabe:* „nu liagă boane pămîntu".
bobleți, *nepricepuți.*
bogătan, *om bogat.*
bogătate, *bogăție.*
borîasă, *femeie, nevastă.*
botă, *coșă.*
boțăit, *mototolit:* cîrpă boțăită.
brăčeni, *cingătoare, brîu (la femei).*
brudar'ŭ, *luntraș.*
buboŭ, *sarică.*
bunğetŭ, *pădure.*
buș, *roșcat.*

cadindatŭ VI, *candidat.*
cărăuși, *a merge din loc în loc cu meseria de cărăuș.*
cătrăniță, *chibrit.*

čelar'ŭ, *odăiță pentru ținut provisii.*
černi, *a înnegri:* „iia dalbă s'o černiască".
cînta (a să), *a se boci.*
cîntare, *poesie, versuri:* „i-i rușine de tăicuțu să spuie cîntări".
čioasă, *frumoasă:* „az ie măi čioasă".
čiopli: „nu mă ciopli cu vorbe", *nu-ți bate joc de mine.*
čiuturugă, *buturugă.*
clanaretŭ, *clarinet.*
clocă, *cloșcă.*
cóbat, *haină bărbătească cumpărată din tîrg.*
contra, *a nega, a tăgădui:* „čineo contrat că nu ..?".
copîrșeu, *sicriu.*
corfă, *coș mare.*
crumpene, *cartofi.*
curažă, coražă, *e întrebuințat cu un înțeles curios în felul lui: dela semnificația de „curaj" s'a ajuns la aceea de „prilej de petrecere, băutură"; „cîn iau răkiu mai fac și iele cîteo coražă"; „di če nu tie sloboz la coražă?"*

desoși, *a înjosi.*
diplă, *vioară.*
diplașŭ, *lău ar.*
dîrg: „cu care tragi žăratecu afară din cuptor'ŭ".
drugană, *bivoliță.*

fanterie, *infanterie.*
fărtal, *sfert.*
fenie, *se aude în expresia de mustrare, de blestem:* „mînca-ți-ar fenia".
feșter, *păzitor peste pădure.*
feștilă, *cînepă proastă, ce rămîne la urmă din caier.*
fleșarŭ, *măcelar.*
fleșeri, *a tăia carne.*
fleșerie, *măcelărie.*
fudul, *frumos:* port ~.
furičiosŭ, *care are obiceiul să fure.*

gestre, *zestre.*
gionoiŭ, *tîrnăcop.*
glava capului, *țeasta capului.*
glažă, *sticlă.*

gogoașe, *cartofi.*
guguli, *a giugiuli.*

haznă, *folos.*
heiŭ, *loc de casă.*
hibă: n'am ~, *nu-mi pasă;* pentru mine nu-i ~ XXXVI, *pentru mine nu-i ceva împotrivă.*
hibaș, *pizmaș.*
hierŭ, *neam, fire:* ~ de Židov; cunoaște-l după ~.
hiĝi XIV, *pădure deasă.*
hîrșeu, *casma.*
hola iské, hola işu, *sînt interjecții (din ungurește) care se aud în vremea aratului către bivolii dela plug.*
hurduzău, *funie groasă.*

ia, *da.*
între, *înainte.*

kelar'ŭ, *v.* čelar'ŭ.
k'elau: lucru de ~, *lucru de pricopseală.*
kelteu, *coș mare.*

lemnușŭ, *chibrit.*
lesne, *ieftin.*
lobeniță, *dovleac.*
lucrătoare, *zi de lucru.*
lumńină, *lumînare.*

macă, *măciucă.*
masă, *față de masă.*
mătăhuiŭ: „măturĭ cu iel cuptor'u".
măsar'ŭ, *tîmplar.*
mintonĭ *(alături de* mintenĭ, mintenașĭ*), îndată.*
mńiči (a să), *a se micșora:* „s'a maĭ mńičit zîua
moiŭ: „dăm cînepa la ~ ".
moșteniănŭ, *moșnean.*
mustra, *a striga:* „mustră copk'ilu pă uliță".

napk'ĭ, *cartofi.*
năcovalmă, *nicovală.*
nevoie, *om de nimic:* „nu-s nevoie ca tine."

obinzală, *broderie la gulerul iei.*
ocoș, *priceput, șiret, prefăcut.*
ofiči XL, *oficiu, biurou.*

pălanŭ, *gard de scînduri.*
pălăria lămpk'ii, *abajur.*
păli, *a lovi.*
pestetindenia, *pretutindeni.*
pičioiči, *cartofi.*
plainic, *umilit, supus.*
pomeselnic, *învelitoare de cap, maramă.*
potcașŭ, *om de glumă.*
poznatŭ XXXIII, *ciudat.*
praxatŭ, *cœperimentat.*
primeždii XL, *a primejdui, a aduce cuiva o nenorocire.*
progadie, *cimitir.*
purdă: ureke ~, *ureche surdă.*

rade: „apăi am ras-o peste munți", *apoi am fugit peste munți.*
răglută LIX, *recrut.*
recăl, *haină lungă de postav, făcută în casă.*
rudă: „ți porči de rudă"? *îi țîi porcii de prăsilă?*
rupe: ~ clopotele, *a trage clopotele:* „di či-o hi ruptŭ clopotele? o muritŭ čineva?"

săracŭ, *orfan:* „au rămasŭ copk'ii sărači".
savaladă, *cirnat mic.*
sbîrcîi, *a măzgăli.*
scătuie, *cutie.*
șerpar'ŭ, *cingătoare de piele lată.*
siginașŭ, *subțirel.*
șirovŭ, *șurup.*
șiușopŭ, *v.* șopŭ.
șoade, *glume:* „iești bun de ~."
șopŭ, *locul unde se ține finul, magazie de fin.*
strîca (a să), *a i se face rău:* „văru s'o strîcatŭ".
știmk'i, *ciorapi.*
striǫafŭ, *pedeapsă, amendă.*
strîgoaie, *strigoaică.*
sucăčiță, *bucătăreasă.*

tălpar'ŭ, *care face opinci.*
tătăișă, *mătușe.*
ţekerie, *coșniță.*
ţenţi, *cinci fileri, cuvintul e întrebuințat de cei veniți din America.*
ţigări, *a fuma.*
ţiocŭ: „în care bagă gresia".
tișă, *v.* tătăișă.
trifter, *pîlnie.*

vale, vălčică, *curs de apă.*
viacŭ, *vreme*: „p'acolo, pă la Rumînia, umblă viacu bun?".
vitrinar'ŭ, *veterinar.*
vîstră, *floarea, pana dela pălăria flăcăilor.*

žude, *primar.*
žudeţŭ, *judecător.*

Titu Dinu

ÎNSEMNĂRI ŞI RECTIFICĂRI

Două glose ale lui Hesychiu: βάριον· πρόβατον; βάριχοι· ἄρνες

In legătură cu tema *berr-*, de care ne-am ocupat mai înainte, au fost relevate uneori [1] şi aceste forme date de Hesychiu, dar fără să se arate mai de aproape cum trebue să le privim.

Atît βάριον, cît şi βάριχοι numai de departe se întîlnesc cu *berr-*; fonetismul lor se explică bine prin particularităţi ale dialectelor greceşti: iniţiala β corespunde lui *f* care se ştie că a existat în ἀρήν „miel, berbece, oaie" (gort. *fαρήν*), ce are la basă pe vind. *úranah*, de unde am văzut că derivă *berr-* şi alte forme indoeuropene.

Din ce dialect sau dialecte cita Hesychiu aceşti doi termeni ai vocabularului păstoresc, nu am putea spune sigur. Poate totuşi forma a doua ne dă o indicaţie. Ea cuprinde fără îndoială, în partea din urmă, sufixul -ιχος; acest sufix era cu deosebire întrebuinţat în dialectul beoţian; astfel, sînt atestate acolo: ὀρτάλιχος „pui" şi nume proprii cu Διωνύσιχος etc.[2] Funcţiunea acestui sufix e de a forma diminutive şi la numele proprii are înţeles hipocoristic; βάριχοι dela Hesychiu e

---

[1] E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 43; M. Vasmer, în *Rocznik slaw.*, III, 256.

[2] Fr. Bechtel, *Die griech. Dialekte*, Berlin, 1921, I, 308; cf. 264.

în acord cu această funcţiune a lui -ιχος, cum arată glosa care-i explică înţelesul de „miel". Cu o oarecare probabilitate deci putem considera pe βάριχοι ca o formă proprie dialectului beoţian, deşi Hesychiu nu ne dă nici o indicaţie în acest sens.

LAT. *mulus*

Pînă acum nu s'a dat o explicaţie satisfăcătoare acestui cuvînt latin. A. Walde [1], amintind etimologiile propuse, se mărgineşte să-l pue alături de μυχλός, atestat la Hesychiu [2], şi de alb. *mušk*, cu toate că fonetismul formei latine rămîne nelămurit dacă ne mărginim la această apropiere care ţine samă numai de asemănări de înţeles (în orice cas alb. *mušk* e cu totul departe de *mulus* şi nu poate fi pus în legătură decît cu *muscellus*, cum face de altfel şi Walde, dar crezînd greşit că acesta ar putea ajuta să lămurim forma de care ne ocupăm).

Cum alături de *mūlus* e atestat şi *mŭllus*, acesta cred că ne indică în ce direcţiune trebue să căutăm originea denumirei catîrului în latină. *Mŭllus* nu poate fi isolat de adj. *mŭlleus* însemnînd „roşu, purpuriu" şi pentru care găsim în limbile indoeuropene forme care vin să-l explice [3]. Deşi la prima vedere s'ar părea că nu poate fi nici o legătură între numele catîrului şi ideea de „roşu", totuşi de-

[1] *Lat. etym. Wb.*, 501.

[2] De altfel, se pune întrebarea ce poate fi acest μυχλός dat ca phocean de Hesychiu; de obicei e considerat ca representînd pe un mai vechi *μυσλός (H. Hirt, *Handb. der griech. Laut- u. Formenlehre*, 211); cred că trebue interpretat cu totul altfel; Hesychiu pe lîngă glosa ce se referă la asini (καὶ ὄνους τοὺς ἐπὶ ὀχείαν πεμπομένους) dă şi înţelesul de „destrăbălat, desfrînat" (asupra acestei asocieri semantice, v. O. Schrader, *Reallexikon*, ed. a 2-a, 271); dar înţelesul din urmă se regăseşte în μύκλοι dat tot de Hesychiu (îl înregistrează şi dicţionarele greceşti); pe urmă, tot la Hesychiu μύκλοι şi μύκλαι sînt daţi cu înţelesul de „vărgăturile negre de pe spinarea măgarului"; deci phoceanul μυχλός pare să fie pentru μυκλός, care ne duce spre tema μυκ- şi nici de cum μυσ-

[3] Cf. A. Walde, *l. c.*, 500.

la ea trebue să plecăm. In diferite limbi termenii pentru măgar, catîr sînt derivaţi dintr'un adjectiv însemnînd „roşu, roşcat"; aşa mong. *eldzigen* „măgar", după H. Vámbéry [1] din *al-čik* „roşcat"; ar. *himar*, ebr. *hemör* „măgar" (ar. *hamr* „roşu"); asemenea derivări se explică prin aceea că părul măgarului sălbatic era roşcat şi cuvîntul a rămas pe urmă chiar cînd a fost vorba de acelaşi animal domesticit, cu părul sur; de altfel, noţiunea de „roşcat" a fost asociată cîteodată de aceea de „sur", cînd aceste colori se apropiau întru cîtva (un cal roib în Ţara Haţegului e numit „sur"); poate chiar *mulleus* însemna în latină „roşietic bătînd în sur", pentru că continuatorii romanici ai lui arată devieri dela înţelesul lui primitiv [2].

Lămurind astfel dubletul *mūlus*, *mŭllus*, cu fonetism corespunzător altor forme latine care arată consoana simplă sau geminată, poate că un alt cuvînt cu înţeles identic îşi găseşte explicarea în acelaşi fel. Lat. *burdus*, *burdo* a lăsat şi el pe etimologişti nedumeriţi asupra originei lui [3]. Cum în latineşte exista forma *burrus* cu înţelesul de „roşu", ne întrebăm dacă *burdus* nu trebue derivat din acesta, plecînd tot dela semnificaţia de „roşu, roşcat (bătînd în sur)" [4]. In orice cas, coincidenţa nu poate fi trecută cu vederea.

Rom. *bîrţă*

Denumirea astfel a unei părţi a plugului — e bucata de lemn care leagă plazul de grindei şi ajută să se taie braz-

[1] *Die prim. Cultur des turko-tat. Volkes*, 192-193; pentru turc. *äšäk'*, ce nu e un împrumut din mongolă, cum credea Vámbéry, v. H. Pedersen, în *Zeitschr. f. vergleich. Sprachforsch.*, XXXIX, 447-448.

[2] M. L. Wagner, *Das ländl. Leben Sardiniens*, 95; după P. Papahagi, *Anal. Acad. rom., mem. s. lit.*, XXIX, 239, *mulleus* s'ar fi păstrat şi în aromînă (*Mul'ŭ* „de coloare negricioasă", nume dat catîrilor).

[3] A. Walde, *l. c.*, 102; cf. Thurneysen, în *Thes. lingu. lat.*, s. *burdo*.

[4] *Burrus* e bine representat în romanică (Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 1416) şi în sudul Franţei un derivat al lui, *burek*, înseamnă „măgar tînăr", cu repetarea deci a procesului semantic pe care îl presupunem în latină.

dele mai mult ori mai puțin adînci — a rămas pînă acum nelămurită, ca origine [1]. Chiar după aspectul ei fonetic se vede că avem de a face cu un element slav și cred că acesta nu este așa de greu de recunoscut.

Ceva asemănător ne ofere graiul Valahilor din Moravia: lemnul răscrucilor dela car în care se pun șleaurile se numește acolo *brdce, brdco* [2]. O formă identică avem în slovenă, dar cu înțeles deosebit: *brdce* „lemnul pe care se sucesc firele dela plasa de pescuit". Acestea sînt derivate din tema *berd-* cu semnificația primitivă de „vîrf, ascuțiș" și care în limbile slave apare azi cu înțelesul de „deal, munte" [3]. Foneticește, *bîrță* e identic cu *brdco, brdce*, admițînd căderea lui *d* într'un grup consonantic neobișnuit la noi; ca înțeles, cu toată deosebirea dintre ele, putem să ne explicăm forma românească: și *bîrța* și *brdco* pleacă dela noțiunea primitivă de „vîrf" și au fost întrebuințați ca denumiri pentru o bucată de lemn pusă la o extremitate pentru a fixa ori lega părți ale plugului, ale carului [4].

Resultă de aici că forma originară a cuvîntului românesc e *bîrță*, nu *bîrsă*, cum se mai zice și care nu e decît o alterare a celei dintîi.

Rom. *pleoapă*

Cu toate dificultățile de fonetism, identificarea acestui cuvînt cu lat. palpebra e privită încă de unii filologi [5]

[1] E lăsată neexplicată și de H. Dumke în studiul asupra terminologiei noastre agricole, publicat în *Jahresb. d. rum. Inst.*, XIX-XX, 78. Cu totul artificial a încercat N. Drăganu să o identifice cu *Bîrsa* (cf. mai departe, la *Dări de samă*).

[2] Fr. Bartoš, *Dial. slovn. mor.*, I, 25; II, 494.

[3] Și „spata" dela războiul de țesut, E Berneker, *Slav. et. Wb.*, I., 118; deși e înclinat să admită o aceeași temă pentru ambele înțelesuri, Berneker le separă, ceea ce e greșit.

[4] Vocabularul slav ne ofere o altă formă la care ne-am putea gîndi pentru *bîrță;* e *brkъ* (Berneker, *l. c.*, 119), care cuprinde tot înțelesul de „vîrf" (comp. ceh. *brk* „pană care se înfige într'un lemn"). Asemănarea cu val. mor. *brdco* e totuși mai convingătoare.

[5] H. Tiktin, *Dicț. rom.-germ.*, s. v.

ca admisibilă. Recunoscînd netemeinicia ei, S. Puşcariu s'a gîndit la o altă etimologie, tot latină, anume un presupus *pluppea, derivat din *pluppa care ar fi resultat din pupula „pupilă“ [1]. Nici acest aşa de artificial reconstruit *pluppea nu ne duce mai departe, pentru că fonetica îl contestă dela început (echivalentul lui în romîneşte ar fi trebuit să fie **pluipă*), aşa că în altă direcţiune trebue să căutăm o explicaţie care să satisfacă şi semantica şi fonetica.

Toţi care s'au ocupat de această formă au uitat să ţină samă şi de un alt înţeles pe care-l are ea, în afară de cel bine cunoscut; *pleoapă* se întrebuinţează, într'adevăr, în Muntenia, şi cu semnificaţia de „capac“ (în special: de coşciug). Tiktin citează în dicţionarul său un exemplu din Odobescu; s'ar putea adăuga altele, din Delavrancea [2] şi cu acest înţeles am auzit cuvîntul într'un cîntec pe care mi l-a spus un ţăran, Gheorghe Ônea, din Ceraşu (Prahova) — citez pasajul cu fonetismul dialectal exact, pentru că vom vedea că pentru *pleoapă* are importanţa lui [3]:

Če folos că am venit?
Găsiį puicuţa'm mormînt,
Luosei sapa şi lopata,
Dătei ţărîna 'ntr'o parte
Şi plehupa žumătate,
Să văz faţa čea curată.

Deci pe lîngă înţelesul special vedem aici un fonetism deosebit de cel curent: *plehupă* în loc de *pleoapă* [4]. Tocmai această formă, cînd am auzit-o, m'a făcut să mă întreb dacă nu trebue să plecăm dela ea pentru ca să lămurim pe *pleoapă*. Apropierea la care m'am gîndit atunci mi-a dat-o vocabularul slav, pentru că într'adevăr în bulgară

[1] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXVIII, 689; cf. *Etym. Wb. d. rum. Spr.*, s. v. Cu unele reserve, Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 6616, înregistrează această etimologie.

[2] *Sultănica* (ed. Socec, 1908), 144, 148; *Liniște* (aceeaşi ed., 1911), 209.

[3] Fragmentul e din cîntecul foarte răspîndit: „Ionel de peste deal...“

[4] De altfel, chiar acela dela care am cules textul mi-a spus că *plehupă* înseamnă „capac“.

avem *pohlupka*, însemnînd „capac". Acesta e un derivat din tema *hlup-*, *hlop-*, *hlip-*, care apare în slavă cu semnificaţia de „a închide, a acoperi" [1]. Pînă aici, firește, asemănarea e numai aproximativă. Ea ne arată însă că *plehupă* trebue de sigur derivat din slavă. Cum însă limbile slave nu ne dau o formă exact corespunzătoare celei din romînește, rămîne să vedem pe ce cale totuşi aceasta se poate explica din tema *hlup-*, *hlop*. Dacă bulgarul *pohlupka* nu e decît un derivat din *hlup-* cu prefixul *po-*, atunci pentru forma romînească putem pleca dela un **prehlupa*. Il dăm astfel, ca reconstruit, pentru că în limbile slave nu există astăzi sau în orice cas nu l-am găsit înregistrat. Ca şi alteori, avem de a face în romînește cu un slavism neatestat, dar putînd fi admis pentru motive justificate. Alăturarea lui *pre-* la *hlup-* îşi găseşte analogii în sîrb. *prekriti* „a acoperi", *prekrivalo*, vsîrb. *prěkrovъ* „văl" < *kriti* „a acoperi, a ascunde", *krov* „acoperiş, învelitoare". Dacă avem totodată în vedere că în bulgărește forma amintită *pohlupka* se încrucişează cu *pokrivka*, aceasta ne autorisează iarăşi să admitem un derivat din *pre-* şi *hlup-*, corespunzător celor din *pre-* şi *kriti*, amintite mai sus. Deci **prehlupъ*, deşi neatestat, poate fi admis pe bune temeiuri că a existat odată în slavă şi de acolo a pătruns la noi [2]. Plecînd dela o formă feminină **prehlupa*, putem explica pe *plehupă* admiţînd că *r* din prima silabă a fost asimilat de *l* din grupul *hl*, de unde **plehlupă* şi acesta pe urmă, prin disimilarea lui *l* din al doilea grup consonantic, s'a redus la *plehupă*

Forma cu *-h-* e atestată şi într'o inscripţie din 1692 dela mănăstirea Horezu (N. Iorga, *Inscripţii din bisericile Romînici*, I, 184); *plohupă*, cum se ceteşte acolo, presintă şi un vocalism particular *(o* pentru *e)*, care vom vedea cum trebue explicat. In schimb, fără *-h-*, dar tot cu *-e-*, apare vrom. *pliupă (<*pleupă)* „găoacea alunei" (Hasdeu, *Etym. magn.*, I, 952), al cărui înţeles special pleacă tot dela cel de „învelis".

[1] E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 390.

[2] Numai compusul cu *po-* (*pohlupъ*) e atestat odată, într'un exemplu citat de Miklosich în Dicţionarul paleoslav; e tradus acolo prin „figura oblonga", dar propriu zis se vede că înseamnă „acoperiş".

(o transformare identică, datorită unui dublu fenomen de asimilare și disimilare, găsim în *plimb* <**plimblu* <*primblu)*[1].

Explicînd astfel pe dialectalul *plehupă*[2], dela sine se lămurește și *pleoapă*. Acesta presupune un alt vocalism în silaba a doua, diferențiere fonetică ce ne duce spre slavă, pentru că am văzut că acolo *hlup-* se încrucișează cu *hlop-*. La basa lui *pleoapă* trebue să punem deci dubletul **prehlopa*[3], așa că avem un alt exemplu, pe lîngă altele, de reflectarea în romînește a unui element slav cu variațiuni de fonetism, după cum el a fost împrumutat dintr'un grai sau altul ori în epoci deosebite. Cît despre căderea lui *h* între vocale (**plehoapă* > *pleoapă*), ea nu are nimic surprinzător cînd ne gîndim că și alte forme presintă fenomenul identic (*lăuză*, *salaor*, alături de *lăhuză*, *salahor*).

Pentru a pune și mai bine în evidență că etimologia propusă e deplin întemeiată și din punct de vedere semantic, rămîne să amintim că în multe limbi noțiunea de „pleoapă" este derivată, ușor de înțeles, din aceea de „învelitoare, acoperiș, capac". Astfel în slavă: vbulg. rus. *věko* „pleoapă", malorus. *viko* „capac", *vika* „pleoape", pol. *wieko*, *wieczko* „capac", *powieka* „pleoapă", ceh. *viko* „capac", *vičko* „capac" și „pleoapă", sloven. *véka* „capac" și „pleoapă" (comp. lit. *vóka* „capac", *vókas* „pleoapă"; în sîrbește se zice „pleoapei" *kapak* (*na oku*), lîngă care se întrebuințează și forma de plural *kapci očni*); germ. *Augenlid* cuprinde în partea din

---

[1] Admitem aici ca asimilarea **prehlupa* > **plehlupa* s'a produs în romînește, dar se poate ca ea să fi existat chiar în slavă, pentru că avem casuri analoge, comp. slovenul *plepelica* < *prepelica*.

[2] Forma veche pe care am amintit-o mai sus, *plohupă*, trebue de sigur explicată din *plehupă;* înlocuirea lui *e* cu *o* arată o apropiere de bulg. *pohlupka;* prin unele ținuturi, sub influența acestuia, *plehupă* putea deveni *plohupă*, cînd forma și înțelesul, prin însăși înrudirea lor, le apropiau atît de mult.

[3] Numai verbul *prehlopiti* este atestat, în slovenă, și cu o semnificație care ne duce spre cea primitivă a lui *hlop-*, aceea de „a lovi", de unde s'au desvoltat acelea de „a închide cu sgomot, a acoperi" (cf. Berneker, *l. c.* și 513).

urmă o formă însemnînd la origine „capac“ (vgerms. *(h)lit*; comp. vsax. *hlîdan* „a acoperi, a închide“ [1]); isl. *augnalok*, sued. *ögonlock* etc. presintă aceeaşi asociere de înţelesuri, *lok* însemnînd la origine tot „înveliş, capac“, din tema *luk* „a închide“ [2]; în persană „pleoapă“ se numeşte *bām i čašm*, în curdă *bān i čimi*, propriu zis „învelitoarea, capacul ochilor“[3]; în limbile turco-tatare *kabak*, pe care noi l-am împrumutat sub forma *capac*, înseamnă şi „pleoapă“ [4]. Limbile romanice ne dau şi ele ceva analog, dar numai indirect: sprsselv. *vierkle des els*, lièg. *kovïek di l'uï*, adică tot „învelitoarea, capacul ochilor“, cuvîntul dintîi fiind lat. cooperculum; Val d'Illiez *tavé dez wa*, unde *tavé* înseamnă tot „capac“ [5]; avem însă de a face în casul acesta cu asocieri de cuvinte datorite influenţei germane: expresiile acestea traduc pe germ. dial. *Augendeckel* [6].

Dublul înţeles al lui *pleoapă* apare astfel bine lămurit şi etimologia pe care am propus-o cred că înlătură orice îndoială.

Fr. *lourd*

Chiar aceia care persistă să vadă în acest cuvînt un continuator al lat. lūridus recunosc că fonetismul formei francese nu corespunde celui din latină, deoarece *ū* e redat prin *ou* şi nu prin *ü*, cum ne-am fi aşteptat [7]. Şi din

---

[1] F. Kluge, *Etym. Wb.*, s. *Lid.*

[2] *Ibid.*; cf. Falk-Torp, *Wortschatz d. germ. Spracheinh.*, 371.

[3] P. Hübschmann, *Persische Studien*, 24; Jaba-Justi, *Dict. kurde-français*, 306, dau şi forma *qapag-a tchawi*.

[4] Radlov, *Opyt'ъ slovarja tjurskihъ narěčij*, II, 435; cf. 406.

[5] *Revue de dial. romane*, II, 266; III, 29.

[6] Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 2203; cf. A. Zauner, în *Rom. Forsch.*, XIV, 377.

La seria aceasta trebue poate adăugate visl. *hvarmr*, alături de lat. *parma* (A. Walde, *Lat. etym. Wb.*, 562), şi arm. *koph* pentru care Lidén, *Arm. Studien*, 29, propune o explicaţie ce pleacă dela frecvenţa exemplelor de alăturare a celor două accepţiuni pe care le-am văzut.

[7] V. Meyer-Lübke, *Rom. et. Wb.*, 5176.

punct de vedere semantic ne găsim în faţa unei etimologii contestabile, pentru că din înţelesul latin de „galben, palid" nu se explică uşor diferitele accepţiuni pe care le are *lourd*.

Rămîne atunci să ne oprim la alt cuvînt din vocabularul latin, şi acesta cred că nu poate fi decît l ŭ r a „burduf, pîntece" care s'a păstrat în francesă, *loure* „cimpoi", şi în dialecte nord-italiene, *lora* etc. „pîlnie" [1]. Un derivat din acesta, *l ŭ r i d u s, poate explica forma francesă, în sensul că a fost întrebuinţat la început vorbindu-se de „cineva cu pîntecele mare" şi dela acest înţeles s'a ajuns la acela de „greoi, greu". Pentru această desvoltare semantică nu e nevoie să înşirăm exemple pe care le dau uşor alte limbi — vom aminti pe prov. *boudego* care înseamnă şi „cimpoi" şi „om cu pîntecele mare, greoi" (cu semnificaţia din urmă şi *boudouire*) [2], aşa că avem asociate şi aici înţelesurile din fr. *loure* şi *lourd*. Cum în vechea franceză şi în vechea provansală *lort* şi derivate ale lui apar adesea cînd se vorbeşte despre cei cu înfăţişare grosolană, greoi în mişcări, neciopliţi, neghiobi — ca şi alteori, termenii aceştia de dispreţ îi găsim aplicaţi la ţărani —, aceasta ne arată bine care e semnificaţia primitivă a lui *lourd*, plecînd dela presupusul *l ŭ r i d u s [3]. Din această semnificaţie se explică şi acelea de „stîngaci" nu numai din franceză, ci şi din provansală[4], iar după ce „greoi" a dat înţelesul de „greu" s'a putut ajunge uşor la accepţiunile speciale: „ cu capul greu, ameţit, zăpăcit" şi „surd" pe care le întîlnim în provansală

---

[1] *Ibid.*, 5184.

[2] Fr. Mistral, *Lou tresor dóu felibr.*, I, 312; comp. tir. *bagol*, *baţego*, cum se zice despre cineva „pîntecos, care merge greu" (Chr. Schneller, *Die rom. Volksmund. in Südtirol*, 109) şi care sînt derivate din *baga* „burduf, pintece, cimpoi" (cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 880).

[3] Comp. port. *buzárate* „neciopliţ, neghiob, prost" < *búzara* „pîntece mare".

[4] Cf. A. Horning, *Gloss. der rom. Mundart. von Zell* etc., Halle, 1916, 185; Mistral, *Lou tresor*, II, 231.

şi dialecte francese[1]. Fasele semantice sînt deci cu totul altele decît cele admise după cealaltă etimologie (l ū r i d u s) şi ele apar mai firești, cum în acelaşi timp îşi găsesc o confirmare.

Nelămurit rămîne şi după etimologia pe care am dat-o sp. *lerdo*, ca şi port. identic. Deşi e pus totdeauna alături de fr. *lourd*, cred că trebue despărţit de acesta. In spaniolă *lerdo* înseamnă „greoi la mers" şi se întrebuinţează mai ales vorbindu-se de animale; dacă ţinem în samă că spaniola cunoaşte şi formele *lerda*, *lerdón* „umflătură pe care o capătă caii la picioare cînd se ating de roţi", mi se pare că de aici trebue să plecăm şi să presupunem că avem de a face la origine cu un cuvînt designînd o boală a cailor. Care poate fi acest cuvînt — probabil din medicina veterinară — nu ştim: un *l e r i d u s sau l i r i d u s care ar explica pe *lerdo* nu ne este cunoscut[2].

O. D.

---

[1] Pentru cea din urmă, v. *Atlas lingu.*, 1259.

[2] In *Corpus gloss. lat.*, V, 308, găsim un *liridus*, dar explicarea lui lipseşte, pentru că din cuvîntul sau cuvintele care îl glosau nu s'a păstrat decît... *or*... Se poate, de altfel, să fie o simplă greşală, pentru *lividus* sau *liquidus* (nu *luridus*, cum presupun editorii, VI, 650, fiind că acesta e glosat mai departe).

DĂRI DE SAMĂ

G. MILLARDET, Linguistique et dialectologie romanes: problèmes et méthodes; Montpellier, Soc. des langues romanes, Paris, E. Champion; 1923; 520 pag.

Nu se poate spune că filologia trece printr'o crisă pentru că directivele ei nu ar fi destul de limpezi și nedumeririle ar întrece îndrumările care dau conștiința că resultate sigure se pot atinge. Dacă din unele publicații se desprinde oarecare neliniște, dacă vedem la cîțiva filologi o neîncredere în metodele preconisate pînă acum, e o notă de exagerare și nerecunoașterea posibilităților pe care le are critica filologică de a deosebi între căile bune de urmat și cele rătăcitoare.

Cartea lui Millardet aduce răspunsuri bine meditate celor care privesc sceptic orientările și resultatele de pînă acum ale romanisticei și, în același timp, ea arată cum trebue considerate unele inovațiuni de metodă, pînă la ce punct le putem acorda încredere, pentru a nu cădea în exagerări și în exclusivism, cum se întîmplă acelora care proclamă aceste metode ca singurele în stare să înlăture rătăciri de cercetare și conclusii eronate.

Sforțările atîtor filologi pe care-i întîlnim în curs de o jumătate de veac sînt apreciate de Millardet după justa lor valoare, cu accentuarea resultatelor positive la care ele au dus și pe care unii caută să le conteste. Cum foarte bine observă Millardet, romaniștilor li se poate recunoaște chiar o superioritate față de alți filologi, pentru că ei au pus în circulație unele vederi nouă, au dat sugestiuni fecunde și au realisat opere care arată însemnate progrese în filologie de cîteva decenii încoace.

Privind activitatea filologică de azi și oprindu-se la principiile care o călăuzesc, Millardet caută să distingă temeiurile

fiecăruia din ele și să le pună de acord, împotriva acelora care arată preferințe nejustificate și-și fac un crez științific din unilateralități. In multe pagini critica sa ageră și plecînd dela o vastă informație analisează teoriile nouă de geografie lingvistică. Recunoscînd cum se cuvine meritele lui Gilliéron în explorarea dialectelor, în fixarea unor norme de cercetare deschizînd perspective nouă, modificînd unele concepții asupra evoluțiunilor lingvistice, Millardet arată și insuficiențele metodei geografice, greșelile și exclusivismul care pot decurge din ea — cîteva din ele le-am relevat aici, în articolul din fruntea revistei, și observațiile pe care le-am făcut se întîlnesc cu ale savantului frances. Aplicarea criteriului geografic în lingvistică nu trebue să ducă, observă Millardet, la afirmări prea categorice, cînd cercetările, și după această metodă, pot rămînea cu multe lacune și așteaptă unele revisuiri, cum s'a văzut după publicarea Atlasului lingvistic al Franței. Presumpțiunea că geografia lingvistică ne înlesnește singură constatări de o precisiune matematică trebue înlăturată, pentru că și metodele așa zise vechi au utilitatea lor, nu pot fi excluse. Fonetica istorică, cunoașterea aprofundată a latinei vulgare — redusă la un vag auxiliar sau interpretată de filologi ai școalei nouă după idei preconcepute — nu pot fi socotite ca fără folos ori ca falsificări ale criteriului științific în romanistică. O colaborare a metodelor de pînă acum, cărora discernămîntul le-a fixat autoritatea, cu cele nouă, ale metodei geografice, este îndrumarea pe care trebue să o adoptăm, dacă ținem să înțelegem mai bine transformările lingvistice. Precisînd punctul său de vedere, Millardet spune foarte judicios: „C'est un grand abus de croire que la géographie linguistique, livrée à ses propres moyens, est toujours capable de donner, d'un fait déterminé, une *explication* véritable... La méthode géographique *explique* à l'ordinaire des faits soit présents, soit passés. Elle n'*explique* qu'exceptionnellement les faits d'un autre ordre. Ce qu'elle peut faire..... c'est administrer la *preuve* des explications fournies par la méthode comparative.... la méthode géographique n'est pas en état de remplacer l'ancienne méthode. Elle n'en est que l'auxiliaire" (64, 89). Fixînd astfel, cu reservele cuvenite, locul geografiei lingvistice lîngă alte cercetări, Millardet nu lasă nerelevată, în altă parte, importanța pe care trebue să o acordăm studiului limbilor literare, alături de dialecte. Dialectologia, oricît de interesantă și pasionantă ar fi, nu poate concentra în ea preferințele filologilor. Limba așa cum s'a păstrat în monumentele literare merită să preocupe și de acum înainte pe filologi, cu atît mai mult cu cît ea cuprinde forme pe care nu le găsim de atîtea ori în dialecte

și sînt reflexul unor condițiuni speciale de evoluție, ne duc spre constatări interesante nu numai pentru lingvistică, dar și pentru istoria culturală. Cu acest prilej Millardet ar fi putut, cred, insista mai mult asupra unei lacune, prea visibile în studiile actuale de geografie lingvistică. Ele sînt dominate de ceea ce este concret, material, urmăresc în special cuvinte designînd obiecte, îndeletniciri practice, sau avînd legături cu flora, fauna unei țări, etc. Domeniu prea redus, lăsînd la o parte forme lingvistice cu alt substrat, superior, interesant sufletește, referindu-se la preocupațiuni idealiste mai mult sau mai puțin accentuate, substrat care nu lipsește nici dialectelor. Geografii lingviști făcînd asemenea excluderi chiar în cercetările dialectate, cu atît mai mult se arată refractari cînd este vorba de a se recunoaște importanța unor fenomene lingvistice proprii evoluțiilor superioare, de natură literară. Tot ce este limitare de orizont sau „engouement" nu poate ajuta mult științei.

Principiile formulate din primele pagini sînt reluate de Millardet, pentru desvoltări și exemplificări, într'o serie de capitole care arată același spirit critic bine orientat și documentări bine alese, cum și de o varietate care dovedesc familiarisare cu multe domenii ale lingvisticei. Asupra latinei vulgare, cu rectificări la concepția despre unitatea ei [1], asupra legilor fonetice, „silabațiunei" căreia îi acordă un rol important, cum și asupra diferitelor probleme de morfologie, sintaxă și lexicologie [2], Millardet

---

[1] Discuțiile în jurul acestei chestiuni mi se par totuși că pornesc de multe ori dela o neînțelegere. Cred că nimeni nu a interpretat în sens absolut unitatea latinei vulgare. O asemenea unitate nu a putut exista nici pentru latină, cum nu există pentru nici o limbă. Chiar cînd se vor dovedi alte deosebiri locale în fonetica, lexicul etc. latin vulgar, pe lîngă cele recunoscute pînă acum, părerea despre unitatea care stă la basa limbilor romanice, așa cum trebue înțeleasă, își va păstra temeiurile ei.

[2] Asupra unor puncte părerile autorului nu le cred deplin justificate. Mă mărginesc la relevarea cîtorva. Astfel, Millardet admite (228-229) că în latină pronunțarea alterată (*k'*) a lui *k*+*e,i* trebue să fie foarte veche, chiar din „epoca preistorică"—atribue deci acestui fenomen o vechime și mai mare decît aceea pe care o presupunea Guarnerio. O probă ar fi tratamentul special pe care îl presintă *č* după *c* (*cĕlsus, scĕlus* față de *pulsus* etc.); păstrarea lui *č* în casul acesta (ca și după *g*) nu ne autorisează însă să ajungem la deducțiuni cu privire la *k*, în sensul că acesta ar fi fost rostit *k'*; formele acestea sînt mărturii numai pentru fonetica lui *č* în raport cu caracterul general al consoanelor vecine, fără dovada că într'adevăr *k* ar fi fost nuanțat spre *k'* (nu dovedește nimic nici apropierea pe care Millardet o face cu *jenuarius* < *januarius*, casurile fiind deosebite). In acord cu părerea sa, Millardet — ca și alții, de altmintrelea— crede că fonetismul sard și cel dalmat, cu *k*

aduce observaţii care deşteaptă meditaţia, corectează păreri prea uşor admise şi îndeamnă la revisuiri.

Cartea sa e din cele rare de doctrină filologică şi vine să împrăştie unele ilusiuni, întărind convingeri fără care filologia ar devia spre excluderi neîndreptăţite şi ar rămînea numai la aproximaţii.

O. D.

Dacoromania, buletinul „Museului limbii romîne"; Cluj, Inst. de arte grafice „Ardealul"; 1922, 1923; vol. I: VI-608 pag.; vol. II: 940 pag.

O publicaţie periodică de filologie trebue să aducă la noi cît mai mult material informativ şi un spirit critic bine orientat — cu deosebire aceasta, pentru că mai dăinuesc procedee de şcoală veche, păreri necontrolate, rătăciri care numai printr'o critică ageră şi bine disciplinată pot fi înlăturate.

Cele două volume din *Dacoromania* apărute pînă acum, sub direcţia lui Sextil Puşcariu, arată intenţia bună de a face să participe la mişcarea noastră filologică şi tînăra Universitate din Cluj, aşa că ne bucurăm de această extindere a unei activităţi care, oricît de puţin ar fi luată în samă, stă alături de alte pre-

---

(nu *č* sau ceva analog), s'ar datori unei regresiuni de mai tîrziu. Dalmata vorbeşte tocmai împotriva celor susţinute de Millardet; vegliota se ştie că deosebeşte pe *k* + *ę* de *k* + *ę́*, *i*: *kaina* < c ę n a, dar *čil* < c ę́ l u m, *vičain* < v i c i n u s; alterarea lui *k* în vegliotă dinaintea lui *ę́*, *i* arată că ea nu s'a produs decît în contact cu un element iotacisator (în contact cu *ę* numai după ce acesta s'a diftongat în *ie*), pe cînd unde lipsia acest element (casul lui *ę́*) ea a fost oprită; dacă, cum presupune Millardet, s'ar fi rostit *k'ena* (= *cena*), în vegliotă am fi avut **čaina*.. Fonetica lui *k* latin dinaintea lui *ę́*, *i* ne arată, cred, clar aceste fase: întîi *k'ie* (< *kę́*), *k'i* şi numai pe urmă *k'ę́*; cum însă *ę́* > *ie* este relativ tîrziu, şi aceasta o admite singur Millardet (102 urm.) atunci alterarea parţială ori generală a lui *k* dinaintea vocalelor palatale nu poate fi un fenomen de tot vechi în latină.

Cu privire la *gn* Millardet crede (230-231) că Latinii îl pronunţau ca *ṅn* şi de aici s'ar explica toate reflexele lui în limbile romanice; totuşi romanicul *ñ* se explică în general mai uşor din *gn* decît din *ṅn* şi presenţa lui coincide în multe regiuni cu iotacisarea lui *g* (şi *c*) în alte grupuri consonantice; romînescul *mn* nu e iarăşi uşor de explicat din *ṅn*, cum încearcă Millardet; el pare să continue un mai vechi *vn*, cum a observat M. Bartoli (*Das Dalmatische*, I, 280), referindu-se la forme dialectale italiene, şi acest *vn* a putut să resulte din *gn* prin anumite fase intermediare (*ɣn*, *χn*).

Pentru it. *noi*, *stai* etc. Millardet susţine, ca şi alţii, transformarea lui *s* final în *i*. Nimic nu confirmă această explicaţie nici pentru formele italiene, nici pentru cele romîneşti corespunzătoare. Presenţa lui *-i* aici e datorită numai analogiei, părere pe care am susţinut-o totdeauna şi nu văd nici o obiecţiune temeinică ce i s'ar putea aduce.

ocupări ce trebue să afirme prestigiul nostru cultural. Am fi voit totuşi ca această publicaţie filologică să nu fie umbrită de unele scăderi care se vedeau dela primul volum şi în loc să fie atenuate s'au accentuat în volumul următor. Spiritul critic rămîne în urma exigenţelor care se impun astăzi şi în filologia romînă: în paginile *Dacoromaniei* — de ce acest titlu cu resonanţe arhaice? — vedem acceptate cu prea multă uşurinţă unele păreri; etimologii care puteau ispiti numai pe cineva de acum cincizeci de ani sînt presentate ca admisibile; pe urmă, partea de bibliografie critică arată prea multe inegalităţi, nu e mai bine călăuzită în alegerea publicaţiilor care trebue semnalate şi nu aduce destul discernămînt în ce priveşte faptele la care trebue să se oprească critica.

In studiile tipărite ne-am fi aşteptat iarăşi să vedem mai multă claritate — nu o poate exclude nici filologia —, o presentare a faptelor în linii mai uşor de urmărit, fără îngrămădiri de amănunte superflue. Filologii noi, spune S. Puşcariu în cuvintele liminare (pag. 2), „în loc de a păstra cald interesul pentru studiul limbei, popularisînd mijloacele ştiinţifice ale şcoalei celei nouă, s'au închis în turnul lor de fildeş, pierzîndu-se în lucrări de amănunt pe care diletanţii nu le mai puteau urmări". Nu se pot aplica la toţi filologii noi aceste cuvinte şi nu atît pentru că s'au isolat în „turnul de fildeş" cercetările lor au ajuns să intereseze publicul mare mai puţin ca altădată — causele acestei desinteresări cred că sînt mai curînd acelea pe care le-am arătat în primele pagini ale acestei reviste. Cît despre acele „lucrări de amănunt" de care vorbeşte Puşcariu, ele pot fi amintite, cu accente de oarecare desaprobare, numai cînd arată o specialisare redusă, o limitare a curiosităţei de cercetare. Ori isolat, ori încadrat într'un ciclu de cercetări, amănuntul trebue privit şi în filologie dintr'o visiune dusă cît mai departe, din stăruinţa de a cuprinde cît mai mult din ce aşteaptă limpeziri — e ca un instantaneu dintr'o desfăşurare largă. Altfel, detaliile rămîn numai prilej de arătare a cîtorva cunoştinţe şi îngrămădirea lor o ocupaţie prea mărunţă, prea pedantă. Aceasta se cam uită la *Dacoromania*, de aceea prea multe pagini ale ei sînt numai transcrieri de notiţe şi se înfăţişează greoi. Buletinul filologic dela Cluj are ceva de şcoală germană, cu asperităţile ei, cu erudiţia-i nu destul de limpezită.

Ii lipseşte şi o idee nouă directivă. Ceva nou, dar exclusiv de împrumut, este doară intenţia de a pregăti un *Atlas lingvistic* al limbei romîne, în felul celui publicat de Gilliéron şi Edmont. O asemenea întreprindere, în condiţiunile dela noi, nu e însă uşor

realisabilă. A urma, de altă parte prea mecanic metoda lui Gilliéron nu este tocmai un bun punct de plecare, cînd ei i s'au adus rectificări şi i se vor mai aduce. In vederea proectatului *Atlas lingvistic* s'a răspîndit dela *Dacoromania* un chestionar pentru culegerea termenilor privitori la cal. Pentru ce, ca început, această alegere, nu bine nimerită, şi se poate oare pune mult preţ, la un atlas, pe materialul adunat dela oricine şi venit la întîmplare? Cercetări personale ale cîtorva — bine pregătiţi — pot fi singura bază a unei lucrări de felul acesta, dar asemenea cercetări, prin atîtea ţinuturi, le credem imposibile pentru mai multă vreme. La *Dacoromania* nu s'a văzut, presupunem, un specimen al atlasului lingvistic catalan în curs de publicaţie: s'ar fi înţeles atunci cu cîte greutăţi se poate tipări aşa ceva chiar după ani îndelungaţi de pregătire — şi în alte condiţiuni de cît acelea dela noi, astăzi.

O. D.

BÉLA BARTÓK, **Volksmusik der Rumänen von Maramureş**; München, Drei Masken Verlag; 1923; XXXVII-226 pag.

In comparaţie cu ce s'a dat chiar în ţările cu o cultură veche şi superioară, cercetările folklorice romîneşti s'au făcut şi se fac pe o scară întinsă, ocupînd astfel un loc de frunte în literatura folklorică comparată a popoarelor romanice. Dacă însă accste culegeri sînt numeroase şi variate, studiile ştiinţifice sînt de abia la începutul lor, şi aceasta mai ales privitor la folklorul musical care aşteaptă cercetători autorisaţi atît la noi, cît şi în celelalte ţări romanice. Firesţe, culegerile musicale romîneşti de pînă acuma îşi au şi ele valoarea lor, dar nu toate au fost făcute de folkloriştі bine pregătiţi şi cu atît mai puţin nu s'au urmărit originea, evoluţia şi influenţele musicei noastre populare. Iată însă că, din acest punct de vedere, un strein, care a studiat şi alte regiuni romîneşti sub raportul musicei, scoate la lumină o nouă culegere. Pregătit cum nu se poate mai bine, profesorul ungur Béla Bartók deschide cu acest nou volum o cărare ştiinţifică în urmărirea folklorului musical. Foarte bine înarmat, B. Bartók reuşeşte să ne înfăţişeze în cele mai mici detalii şi cu o precisiune extrem de riguroasă musica maramureşeană sub diferitele ei aspecte: *hora lungă, colinda, bocetul, hora-dans, cîntecul instrumeatal* etc. Relevez această constatare cu atît mai mult cu cît anumite bucăţi culese de Bartók le-am urmărit şi eu în studiile mele făcute în Maramureş, convingîndu-mă astfel de redarea exactă a tot ce ne presintă această culegere; astfel, relevez bunăoară n-rul 199 (pag. 177), *hora păcurarului cînd a pierdut*

oile, care e ceva mai simplă decît cea pe care am cules-o eu în Șicu, cîntată din caval de Gavrilă Pătrăuș. E un cîntec bătrînesc a cărui modulațiune îl scoate din rîndul cunoscutei doine românești și care, după mine, presintă o importanță ce ar trebui urmărită și studiată mai de aproape. In spiritul acestei hore se mai aud în Maramureș — azi din ce în ce mai rar — și altele: *hora pribeagului*, *a caprelor*, *a primăverei* etc., după cum iarăși un alt cîntec bătrînesc pe care doar lăutarii bătrîni îl mai cîntă e *Să bem*, interesant și el prin ritmul lui.

Valoarea acestui volum nu residă numai în culegerea făcută, ci și în amănunțitele explicațiuni și caracterisări pe care autorul ni le dă în „Einführung" privitor la toate speciile culegerei sale musicale, atît la musica vocală, cît și la cea instrumentală (vioară, cimpoi, trîmbiță, drîmbă etc.). Ceva mai mult: culegerea musicală e urmată de texte (poesie populară maramureșeană, în special: doine, strigături și colinde), pe care le-a cules, cu musica laolaltă, în tovărășia preotului maramureșean, profesorul I. Bîrlea.

Ca observații de detaliu ce am putea face acestei publicațiuni sînt unele greșeli în redarea textelor. Cităm una singură:

N'ičij ară, ničij ară,
N'ičij suflă vînt de vară;
N'ičij ară cu plugu,
Ničij t'e-ar sufla vîntu.
N-rul 20 a

De fapt, aici avem a face cu un viitor, deci ar fi trebuit scris: *n'iči-i ara* = nici vei ara.

Tipărit cu multă îngrijire credem că studiul lui Bartók va servi de îndemn și pentru maeștrii noștri. Prin această nouă lucrare, autorul, deși ungur, și-a asigurat o cetățănie de onoare în știința folklorică românească, și socotim că ar fi o bună propunere ca dînsul să fie invitat să țină la Facultatea noastră de litere cursuri de musică populară, dînd adevăratele îndrumări în acest domeniu și pregătind astfel unirea sufletească și culturală dintre Românî și Unguri.

Tache PAPAHAGI

S. PUȘCARIU. Din perspectiva Dicționarului, I, III, în *Dacoromania*, I, 73-108; II, 19-84.

După materialul pe care i-l pun la îndemînă fișele Dicționarului Academiei, Sextil Pușcariu publică o serie de observațiuni privitoare la unele chestiuni de filologie.

In prima parte e studiată onomatopeea în limba romînă și atențiunea pe care i-o acordă Pușcariu pleacă probabil dela sugestiuni pe care i le-a dat dicționarul etimologic al lui Meyer-Lübke, unde onomatopeile sînt ținute în samă, dar de multe ori cu un zel exagerat și ducînd la interpretări contestabile.

Unele onomatopei sînt bine explicate, și asupra formelor de această categorie referindu-se la derivațiunea verbală Pușcariu ajunge la constatări juste, mai ales în legătură cu gramatica slavă. I-a scăpat însă din vedere studiul lui D. Boranić [1] asupra onomatopeilor din limbile slave (cu referințe și la alte domenii), unde ar fi putut găsi indicații folositoare și puncte de comparație care ar fi schimbat părerile pe care le exprimă asupra unor forme. Consultînd numai pe Berneker și Miklosich, unele apropieri care trebuiau relevate i-au rămas streine și de aceea vedem date ca onomatopei romînești cîteva care-și găsesc, într'un sens sau într'altul, corespunzătorul lor în slavă [2]. De sigur că originea multor onomatopei nu poate fi localisată ca a altor cuvinte, cum remarcă și Pușcariu, dar sînt casuri în care se poate ajunge la unele precisări ori să se arate mai de aproape formele corespunzătoare din alte limbi.

Pentru presentarea mai limpede a formelor și înlesnirea de a fi urmărite poate ar fi fost bine ca ele să fie grupate după cum exprimă sunete din natură, sunete produse de om etc.; o grupare în sensul acesta găsim numai într'o notă referitoare la o categorie de onomatopei; ea putea fi generalisată.

A treia parte [3] — legată cam artificial de „perspectiva" Dicționarului — tratează despre legile fonetice [4]. Subiect ducînd la

---

[1] *Onomatopejske riječi na životinje u slavenskim jezicima*, în *Rad jugosl. Akad.*, LXXII (1909), 1 urm.

[2] E o greșală și cînd Pușcariu consideră ca formațiune romînească o formă cum e *țînțar* care ar fi din *ţţ* prin nasalisare (91); în explicarea lui nu se poate lăsa la o parte acel z i n z a l a etc. pe care l-am semnalat din *Corpus gloss. lat.* (v. *Hist. de la l. roum.*, I, 198, și cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 9623); de altfel Pușcariu, în *Etym. Wb.*, 1739, admisese mai înainte această etimologie și nu văd motivele care l-au făcut să renunțe la ea.

[3] Partea a doua a apărut separat, ca omagiu închinat lui Schuchardt (Cluj, 1922), și ne ocupăm aici numai de ce s'a publicat în *Dacoromania*.

[4] Pușcariu le zice „fonologice", adoptînd un termen și distincțiuni ale lui Fr. de Saussure. Cred că nu are nici o rațiune preferința pentru „fonologic" și cine e familiarisat cu problemele de filologie nu poate face confusiuni care lui Pușcariu i se par că vin din întrebuințarea lui „fonetic". Cum după „semasiologie" și „semasiologic" s'au fixat prin us astăzi termenii „semantică" și „semantic", mi se pare că nu avem de ce renunța la „fonetic" pentru „fonologic", în toate casurile.

discuții oțioase, pentru că după cum spuneam în altă parte a revistei (3), de fapt nimeni nu contestă azi legile fonetice; rolul perturbator al unor factori (analogia, întrebuințarea unor cuvinte în condițiuni speciale, asimilația etc.), abaterile dela evoluții fonetice constatate în casuri anumite, sînt recunoscute de toți filologii, cum se recunoaște că „legile fonetice" nu pot fi înțelese în același fel ca „legile" din științele matematice sau fisice. Reluînd chestiunea, Pușcariu găsește mai mult un prilej de înșirare a cîtorva observațiuni cu privire la fapte știute sau asupra cărora ține să afirme o părere. In legătură cu transformările fonetice una din părerile pe care caută să o evidențieze prin mai multe exemple este aceea despre rolul pe care îl au conștientul, anumite preocupațiuni, în asemenea transformări. Fără îndoială că acestui factor trebue să-i acordăm importanța reală, așa cum reiese din constatări pe care le putem face, dar sînt reserve ce se impun și Pușcariu nu ține samă totdeauna de ele. Aceasta îl duce la explicațiuni asardate. Astfel, cînd se ocupă de prefacerea lui *l* intervocalic latin în *r*: „Pe vremea cînd *l* între vocale începea să se pronunțe *r*, nu era nevoie ca un individ să audă dela cei din jurul său toate cuvintele limbei cu *l* intervocalic schimbat în *r*, spre a le imita, ci era de ajuns ca individul cu talent de limbă să audă cîteva din ele, pentru ca să-și dea samă de raportul constant între cele două fapte lingvistice..., spre a generalisa rostirea adoptată asupra tuturor casurilor similare" (46-47). Dacă s'ar fi întîmplat astfel, ar trebui să presupunem că strămoși ai noștri și-au dat samă că nu trebuiau să schimbe pe *l* în *r* în forme ca *filius*, să-i socotim cu alte cuvinte ca foarte subtili fonetiști. De ce *l* nu a trecut la *r* și în *filius* sau forme asemănătoare, cu *l* dinaintea lui *i* în hiat, aceasta nu ni se explică prin afirmația lui Pușcariu — și e curios acest fel de a-ți representa schimbările fonetice [1].

[1] Cam în același chip își înfățișează Pușcariu (84) dispariția rotacismului în dacoromînă. Cei care rostiau *bire* auzind pe alții spunînd *bine* și „recunoscînd condițiile" în care *n* se deosebia de *r* pronunțat de ei au adoptat formele cu *n*. Pușcariu atribue astfel țăranilor noștri aptitudini de a distinge sunetele după condițiuni speciale în care se găsiau ele, după originea lor; dînsul crede prin urmare că cei care ziceau *bire* și-ar fi dat samă că un cuvînt slav ca *zare* nu presenta un *r* resultat din *n*, ca în *bire*, și l-au lăsat neschimbat, continuînd să zică *zare*, nu *zane*. A-ți imagina astfel procesele fonetice e a transpune cărturărism filologic în viața limbei. Rotacismul nu a putut să dispară prin deducțiuni presupuse de Pușcariu ca putînd fi făcute de țărani, ci în urma altor cause, mai complexe și mai naturale. Nu pot intra în desvoltări aici pentru a lămuri acest fenomen din limba noastră. Mă măr-

Atingînd problema înrîurirei graiurilor autohtone asupra limbei latine transplantate în diferite regiuni, Puşcariu (79-80) crede că nu se poate atribui multă însemnătate acestei înrîuriri, că nu datorită ei s'ar fi schimbat într'un fel sau altul aspectul fonetic al latinei vulgare din Dacia, Reţia, Galia etc. După părerea sa, o influenţă hotărîtoare în acest sens ar fi avut decăderea culturei latine: dacă în limbile romanice constatăm atîtea abateri dela latină, ele ar fi în mare parte urmarea desagregărei dela un timp a culturei latine, cînd şi limba nu mai era orientată de o puternică tradiţie, rămînea prea departe de preocupaţiuni superioare şi, fără impuneri, fără control, trebuia în mod fatal să sufere numeroase alterări. Indirect Puşcariu lasă să se înţeleagă că fiecare din limbile romanice, după aspectul ei mai apropiat ori mai îndepărtat de latină, ar reflecta condiţiunile culturale ale ţărilor unde e vorbită una sau alta din aceste limbi: acolo unde decăderea culturei latine a fost mai accentuată şi limba s'a îndepărtat mai mult de formele ei originare. Cum se explică atunci că francesa s'a abătut mai mult dela latină decît romîna, cu toate că în Galia cultura latină s'a menţinut în cursul evului mediu la un nivel pe care noi nu l-am mai cunoscut timp de atîtea veacuri?

Nu trebue niciodată să explicăm cu o formulă, două, fapte complexe, şi în studiul lui Puşcariu vedem prea mult tendinţa simplificărilor [1].

O. D.

N. DRĂGANU, Din vechea noastră toponimie, în *Dacoromania*, I, 109-146.

Cu o informaţie care trece peste numai cîteva dicţionare

---

ginesc să amintesc că dispariţia rotacismului a trebuit să se producă prin impunerea directă a fiecărei forme neroticisate din alte părţi şi e de sigur în legătură cu translocări de populaţie, fie că aceia care rostiau *bine* s'au risipit prin alte ţinuturi, fie că lîngă sau printre ei s'au găsit de aceia care nu vorbiau cu rotacism şi au exercitat asupra lor, dela o vreme, un ascendent pentru motive, în împrejurări variind după regiuni şi rămînînd să fie precisate.

[1] Aşi releva şi nepotrivirea cu un articol ştiinţific a unor observaţii prea elementare ori a comparaţiilor improprii, ca în pasajele dela pag. 60, 71, 84 unde se vorbeşte de vîrsta copilăriei, de instinctul imitărei la „puii de găină" şi de resistenţă împotriva „infecţiei". Nici exprimarea nu e destul de îngrijită (ca la pag. 27: „...a înghesui o sumă cît mai mare de indivizi..." sau la pag. 64: „.... cer o economie considerabilă cu porţia de aer") — filologia ne deprinde să distingem mai bine valoarea cuvintelor, nuanţările lor, şi în scris nu ne putem opri la expresii oricum ar fi, repede găsite de orişicine.

studiul acesta e o încercare de a lămuri cîteva forme caracteristice din toponimia noastră.

Prima formă de care se ocupă, *Tîmpă*, e pusă de N. Drăganu în legătură cu acel **timpa*, socotit ca preroman, care e dat de obicei ca etimologie pentru cal. *timpu*, cat. *timpes* etc. şi care e posibil să se înrudească cu tesalicul Τέμπη, ce nu ar fi decît un tracism. Pe ce cale s'a transmis la noi acest cuvînt — prin latină sau din tracă[1] — autorul recunoaşte că nu se poate precisa. Istoria acestei denumiri toponimice rămîne deci tot obscură şi în orice cas *Tîmpa* nu poate fi apropiat direct de cat. *timpes*, de exemplu, pentru că acesta presupune un **tīmpa* din care nu puteam avea *Tîmpă* (acesta presupune un **tĭmpa* sau **tĕmpa*).

Cu privire la *Chiceră* părerea pe care o exprimă Drăganu caută să rectifice pe aceea pe care am exprimat-o în *Graiul din Ţara Haţegului*. D-sa observă că aşi fi uitat să amintesc pe alb. *k'ikɛl'ɛ*, *k'ikɛl'* „vîrf de munte, vîrful unui copac" etc.; acesta ar răsturna etimologia pe care am propus-o (din slav. *kič-*), pentru că din causa înţelesului nu ar putea fi despărţit de *Chiceră*. Nu am amintit forma albanesă pentru că, de fapt, nu are legătură directă cu *Chiceră*, deşi e şi ea de origine slavă. G. Meyer propusese derivarea ei din sîrb. *kika;* putem precisa mai bine: ea nu poate fi despărţită de slovenul *kikelj* „vîrf, capăt", care nu e înregistrat de Berneker şi i-a scăpat din vedere lui Drăganu. Cade astfel toată construcţiunea etimologică închipuită de Drăganu, că alb. *kikɛl'ɛ* ar reproduce o temă indoeuropeană *kik-* şi ar trebui socotit ca un cuvînt iliric. Se înlătură atunci şi părerea, tot a lui Drăganu, că *Chiceră* ar sta în legătură cu *k'ikɛl'ɛ*, că ar fi resultat chiar din acesta prin fasele **ciceră*, **ticeră*, acesta „disimilat" din cel dintîi, ceea ce este absolut imposibil. Cred deci că explicaţia pe care am dat-o altădată pentru *Chiceră* poate fi păstrată şi la ce spuneam atunci cu privire la semnificaţiunea de „deal" etc. derivată din aceea de „a sta ţeapăn" sau „a se umfla" pot adăuga şi alte exemple: cimr. *brynn* „deal", gr. βρενθύομαι „a se îngîmfa", βρένθος „îngîmfat, mîndru"[2]; visl. *pûfa* „deal", lat. *tuber* „umflătură"; vgerms. *buhil* „deal", visl. *bôla*

---

[1] Concordanţele merg mai departe de cum le-a urmărit Drăganu: pentru forma ce se apropie de *Tîmpă* în limbile germanice şi în celtică, v. Falk-Torp, *Wortschatz der germ. Spracheinh.*, 164; W. Stokes, *Urkelt. Sprachschatz*, 129.

[2] W. Stokes, *Urkelt. Sprachschatz*, 184; cf. A. Walde, *Lat. etym. Wb.*, 351.

„umflătură“[1]; basc. *tontor* „virf“ şi „îngîmfare, mîndrie“; fin. *kokko* „ridicătură“, ung. *gög* „mîndrie“ [2].

Pentru *Abrud* Drăganu admite originea dacă presupusă de Gombocz şi Melich, dintr'un cuvînt înrudit cu ὄβρυζον, dar rămîne nelămurită păstrarea lui *br*; „etimologia populară“ şi fonetismul mai „conservativ“ al numelor toponimice, la care recurge Drăganu, nu sînt convingătoare. *Abrud* nu poate fi decît un împrumut dintr'o limbă streină după ce la noi *br* trecuse la *ur* (după ce f a b r u m devenise *faur*).

Foarte asardată e etimologia pe care Drăganu o propune pentru *Bîrsa*: un **bersa*, traco-dacic, însemnînd „mesteacăn“ şi înrudit cu slavicul *berza* (de aici ar deriva şi *bîrtă*, *bîrsă*, care am văzut însă mai sus, pag. 143, că se explică bine din slavă). Cred că, prin fonetismul ei, *Bîrsa* nu poate fi decît de proveniență slavă şi poate ar fi de identificat cu formele pe care Berneker le dă sub *brъsnǫ*: *Bîrsa* ar fi însemnat atunci la origine un ţinut unde se tăiase copacii, se făcuse despăduriri (comp. localităţile cu numele *Runc*), pentru că *brъsnǫ* are înţelesul de „a smulge, a da la o parte, a rade“.

G. Giuglea, Cuvinte şi lucruri, extras din *Dacoromania*, II, pag. 327-402.

Ca o aplicare, prin traducere, a metodei închise în formula „Wörter und Sachen“, studiul lui G. Giuglea caută în primul rînd să lămurească originea cuvîntului *strungă*. Pentru aceasta, după informaţii personale sau comunicate, ni se spune dela început cum trebue să considerăm această formă, care ar fi înţelesul ei primitiv. Acest înţeles e dus în favoarea tesei pe care o urmăreşte autorul, că *strungă* ar fi însemnat, propriu zis, la origine nu îngrădirea în care sînt duse oile la muls, ci deschizătura prin care ele sînt mînate acolo. Dovezile aduse nu ne conving însă, pentru că nu vedem cum s'ar fi stăruit mai întîi să se numească o parte a „lucrului“, lăsîndu-se fără denumire generală lucrul însuşi, pe cînd ne putem mai uşor explica restrîngerea înţelesului dela cel general, cum s'a întîmplat prin unele locuri, unde *strungă* e luat ca parte, ca deschizătura prin

[1] Falk-Torp, *Wortsch. d. germ. Spracheinh.*, 187, 274.

[2] O. Donner, *Vergleich. Wb. der finnisch-ugrischen Spr.*, I, 3-4; tot acolo a amîntit fin. *kiekero* „deal“ care, surprinzător, se aseamănă cu sîrb. *kičer*, aşa că tema slavă se poate să se înrudească cu cea finougrică, ceea ce ar rămînea să fie cercetat mai de aproape de slaviști. In orice cas, *Chiceră* nu poate fi la noi decît un slavism.

care trec oile în împrejmuirea unde trebue mulse. Mărturia aromînei e, de altmintrelea, hotărîtoare, cred, pentru că acolo *strunga* este îngrădirea unde sînt duse oile şi pentru locul de trecere prin ea se întrebuinţează cuvîntul *arugă* < lat. r u g a.

Obiecţiuni şi mai multe, decisive chiar, se pot aduce la explicaţia etimologică pe care o încearcă Giuglea. După părerea sa, *strungă* ar fi germanic. Realitatea faptelor ne spune dela început că ar fi de tot surprinzătoare prezenţa acestui germanism în terminologia noastră tipică păstorească. Cum vocabularul păstoresc germanic cuprinde o sumă de termeni latini sau de altă origine streină, dovedind că păstoritul nu a fost la popoarele germanice o îndeletnicire străveche şi de importanţa pe care a avut-o la alte popoare, ne-ar mira ca păstorii noştri să fi împrumutat din timpurile cele mai depărtate un cuvînt tocmai germanic.

Dar să urmărim filologiceşte *strunga*. Din germanicul *stanga* zice Giuglea s'a ajuns la *strungă* prin contaminare cu **rugă* ce a putut exista şi în dacoromînă, cît timp îl găsim păstrat pînă azi în aromînă sub forma *arugă*. *Stanga* ar fi însemnat lemnul pus la uşa îngrădirei unde erau trecute oile şi cum această uşe era numită **rugă*, apropierea „lucrurilor" ar fi dus la apropierea cuvintelor, la contopirea lui **stîngă* (resultat, după fonetica romînească, din germ. *stanga*) cu **rugă*, de unde *strungă* — o formă deci mixtă, hibridă. In sprijinul părerei sale Giuglea aminteşte pe vegl. *strunga* şi triest. *stranga* care înseamnă „barieră la vamă", înţeles care i se pare lui Giuglea că nu poate fi despărţit de al romînescului *strungă* aşa cum i-l atribue ca fiind cel primitiv. Lăsînd la o parte artificialitatea fusiunei lui **stîngă* cu *rugă* — împotriva ei vorbeşte şi împrejurarea că în aromînă *arugă* este pînă astăzi bine distins de *strungă* —, ne întrebăm dacă pentru această formă nu găsim aiurea ceva mai apropiat decît germanicul *stanga*, adus aşa de asardat în discuţie de Giuglea. Admiţînd că *strungă* a trebuit să însemne la început „un loc îngrădit, o încercuire" — şi cred că nu putem renunţa la această părere — atunci se poate oare să nu ţinem de loc samă de gr. στρογγύλος, însemnînd „rotund" şi la care s'au gîndit şi alţii pentru a explica *strunga*?[1] Asemănarea cu vegl. *strunga* şi triest. *stranga* — lăsate, de altfel, ne bine lămurite de Giuglea, decît

[1] De sigur că nu ne putem referi la lit. *strungas* „retezat" şi *striùgas* „scurt", care presintă o asemănare numai în formă şi aparţin altei rădăcini.

doar că vede în ele reflexe îndepărtate ale formei „create" la noi [1]— își pierde și ea orice valoare după o constatare pe care Giuglea a pierdut-o din vedere. In bască există formele *hestrango* „grand pieu", *estrongo* „palis, pieu de haie" și derivatul *estrongodi* „palissade" [2]. Acestea nu pot fi de sigur despărțite de cuvintele din vegliotă și triestină, așa că reclamă o explicație comună. Împrumuturi din spaniolă nu par să fie, pentru că nu găsim acolo nimic echivalent sau dacă am admite aceasta ar trebui să presupunem că au existat în spaniolă forme identice și au dispărut sau poate se aud în vre-un dialect și nu au fost semnalate pînă acum. In orice cas, originea lor nu poate fi decît germanică. Dar dacă plecăm dela *stanga*, rămîne neexplicat fonetismul; acesta se lămurește însă de îndată ce ne referim la al teforme germanice: găsim astfel temele *strang-, strung- (strunk-)* cu înțelesul de „trunchi subțire, vergea" [3] care se apropie de acela al formelor basce. Deci din aceste teme, direct sau poate prin contaminarea lor cu *stanga*, se pot explica și basc. *hestrango, estrongo* și triest. *stranga*, vegl. *strongo*. Dar atunci nu mai avem de ce să recurgem la *strungă*, pentru a-i găsi filiațiunea cu vegl. *strunga*, cum a făcut Giuglea, și germanismul acestuia ca și al celorlalte forme — explicabil acolo — nu are ce căuta cînd este vorba de cuvîntul nostru păstoresc.

Stăruința de a descoperi elemente vechi germanice în limba noastră duce pe Giuglea la alte etimologii, nu mai puțin contestabile. După d-sa, tot germanic ar fi *a băga* < langob. *bauga* „inel" (semnificația lui primordială ar fi „a pune în cătușe"). Dar foneticește etimologia aceasta e neadmisibilă: un derivat verbal din *bauga* trebuia să dea **boga* sau **buga* [4]. *A zgribuli* nu poate fi nici el germanic, din mgs. *griuwel*. Se aseamănă cu lit. *drebulys* „friguri, fior" < *drebėti* „a tremura" [5], dar nu vedem prin ce intermediare l-am putea pune în legătură cu acesta. Cuvîntul cred că este slav și resultat din vre-o contaminare, la

---

[1] Nesatisfăcătoare rămîn și explicațiile date de Schuchardt și Bartoli (v. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 8227).

[2] Azkue, *Dicc. vasco-esp.-franc.*, I, 284.

[3] Falk-Torp, *Wortsch. der germ. Spracheinh.*, 498, 503.

[4] Giuglea invocă pe *răposa* care ar fi din **răpăsa*, cu reducerea lui *au* aton la *a*, *ă*; dar formele vechi *răpousa, răpoosa* arată bine că infinitivul *repausare* a devenit **răpăusare, răpousare, răpoosare, răposare* (ar. *arăpăsare* nu arată propriu zis schimbarea lui *au* în *ă*, ci e resultat din **arăpăfsare*, cu reducerea grupului *fs* la *s*). Cît despre vrom. *plăsa* mă mir că Giuglea mai crede, după Pușcariu, în originea lui latină (< *plausare), cînd este un slavism (*plesati*).

[5] Cf. H. Hirt, *Der indogerm. Vok.*, 83.

care ar fi poate de ţinut în samă slovenul *zgrbljen* „încreţit" şi ruteanul *drygulіti, zdrygnuti* „ a tremura, a zgribuli"[1]. Pentru *nastur* Giuglea admite derivarea directă din got. *nastilō*, dar originea acestuia e dubioasă — nu ştim sigur dacă avem de a face cu un element adevărat germanic sau împrumutat[2] — şi chiar dacă am admite germanismul lui, am putea pleca dela el ca formă latinisată, adoptată relativ de vreme, ca şi altele, de Latini dela Germani. Istoria cuvîntului e obscură, cum am arătat împreună cu Candrea în dicţionarul etimologic (n-rul 1209), aşa că nu te poţi uşor opri la o părere cum este aceea pe care o susţine Giuglea. Nu vom insista mai mult asupra altor etimologii germanice propuse de Giuglea — sînt tot aşa de puţin convingătoare (*amărăsc* se poate explica, fără germanicul *marrjan*, din *amăresc* prin trecerea la seria verbelor în *-ăsc*, şi în aromînă şi în meglenită, sub influenţa lui *urăsc* care singur în dialectele noastre se întîlnia cu *amăresc*, ca latinisme presentînd pe *-esco* după un *r* fie simplu, fie dublu, şi cel dintîi putea influenţa pe al doilea; *creţ* ar putea fi latin, dintr'un **cĭrriciu s* < *cĭrrus*, cu sincopa lui *i* în prima silabă ca în *creer;* *stinghe* nu e imposibil să fie un germanism dialectal nou introdus prin meseriaşi, cu toate că derivaţia care s'a propus din slavă nu poate fi cu totul neglijată; cît despre *gudura* nu vedem cum ar veni din germanicul *gud-*, *god-* „porc" prin înţelesul intermediar...., „a da cu rîtul grohăind").

Plecînd nu dela limbile germanice, dar dela latină, Giuglea crede că poate stabili etimologii nouă pentru alte cîteva cuvinte. Aşa, *bumb* ar fi lat. b o m b u s, pe cînd cred că nu se poate renunţa la ung. *gomb* şi sl. *gumb*[3], admiţînd însă firesc influenţa altui cuvînt[4]. Pentru *stînă* Giuglea crede că se poate pleca dela **s a e p t a n a*; dar sincopa presupusă de Giuglea (**sătînă* > *stînă*), e greu de admis într'un asemenea cuvînt (*sătul* nu s'a redus la *stul* decît în compusul *destul* şi acolo prin fonetică sintactică). Originea lui *stînă* nu poate fi explicată prin combinaţiuni arti-

---

[1] Cf. E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 231.

[2] Înrudirea lui cu forme indoeuropene nu e tocmai clară şi singuri germaniştii recunosc aceasta (cf. F. Kluge, *Etym. Wb.*, 325).

[3] E. Berneker, *l. c.*, I, 362; cf. M. Vasmer, în *Rocznik slaw.*, IV, 176.

[4] V. Berneker, *l. c.*, 78-79, unde s. *bǫbъlъ* e amintit sor. *bublin* „bumb". Dar ceva şi mai convingător: în graiul Valahilor din Moravia există cu înţelesul de „bumb" *bombík* şi *gombík* (Fr. Bartoš, *Dial. slovn. mor.*, I, 21; tot acolo e dat *bombelák*, iar *bumbík* e înregistrat de Fr. Kott, *Dodatky k Bartošovu Dial. slovn. mor.*, Praga, 1910, 8); se vede bine aici amestecul lui *gomb-* cu *bomb-*.

ficiale, ci în legătură cu întreaga noastră vieață păstorească — de altfel, mă voi ocupa de acest cuvînt în continuarea la *Iranoromanica*.

O. D.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, ed. a 5-a; Paris, Hachette; 1922; XXIII-464 pag. — Concentrarea ultimelor resultate ale lingvisticei indoeuropene într'o sintesă luminoasă a impus dela început cartea savantului francez, căruia știința îi datorește atîtea lucrări remarcabile. Retipărirea ei aduce unele modificări la edițiile anterioare, dar în linii generale regăsim planul după care a fost concepută și același spirit critic veghind la alegerea părerilor care trebue luate mai mult în samă. Ținînd să dea îndrumări sigure și să grupeze faptele positive pe care au ajuns să le stabilească lingviștii, Meillet înlătură din expunerile sale chestiunile controversate. A lăsat la o parte și problemele referindu-se la rasa, religia și obiceiurile popoarelor indoeuropene, pentru că i s'au părut încă prea obscure și neputînd fi urmărite cu aceeași metodă precisă la care a ajuns lingvistica. Totuși unele capitole din cultura veche sînt atinse cînd se vorbește de anumite particularități lingvistice, în special acelea care privesc vocabularul, și poate ar fi fost de relevat alte puncte în care constatăm analogii între faptele lingvistice și condițiunile de vieață din epoca primitivă a culturei indoeuropene.

Pentru oricine se ocupă cu probleme de filologie cartea lui Meillet e o călăuză de care nu se poate dispensa, cu atît mai mult cu cît dă la sfîrșit o bogată bibliografie, ținută în curent cu ultimele publicațiuni.

A Sieg und W. Siegling, *Tocharische Sprachreste*, I. Band, Die Texte: A. Transkription, B. Tafeln; Berlin și Leipzig, Vereinigung wissenschaftl. Verleger; 1921; XII. 258, 64 pag. — Limba tokharică, ce, după expediția în Turfan, a fost ca o revelație pentru indoeuropeniști, își așteaptă încă interpretatori, chiar dacă asupra unor particularități filologii sînt de acord, după studiile care au fost făcute asupra ei și i-au dat de-odată un loc însemnat în cercetările comparative. Pentru a înlesni cunoașterea ei și a pune la îndemîna savanților texte sigure, A. Sieg și W. Siegling publică în două părți primul volum, ca resultat al

studiilor lor asupra manuscriselor. Din textele scrise în alfabetul indian *brāhmī*, dînșii publică însă numai o parte, acelea care redau dialectul A, cum a fost numit spre deosebire de al doilea B, arătînd în unele privințe particularități mai arhaice. In prefață editorii exprimă părerea că propriu zis termenul de tokharic trebue restrîns la primul dialect.

Al doilea volum, ce va fi și mai util, va cuprinde gruparea formelor și lămuriri lingvistice.

Ph. Arbos, *La vie pastorale dans les Alpes françaises;* Paris, A. Colin; 716 pag. — Tot mai mult începe să se dea atențiune vieței pastorale și din alte țări. Pentru Franța, cartea lui Arbos împlinește o lacună, cînd numai monografii asupra unor ținuturi s'au publicat pînă acum și foarte greu de urmărit — ele sînt indicate de autor în bibliografia dela sfîrșit. Constatările pe care le face Arbos asupra păstoritului din Franța duc, firește, la comparații cu alte regiuni, cînd se știe cum viața păstorească de pretutindeni presintă multe asemănări. Lucrarea interesează și pe filologii care urmăresc problema păstoritului, deși în ea nu vor găsi relevată bogăția de termeni pastorali întrebuințați în Franța (pentru cîțiva din ei v. în special pag. 388 și cu privire la toponimie formele relevate la pag. 22). Incidental, autorul vorbește și de Aromîni, dar de ce le zice *Aromounes*, cînd forma francisată ar trebui să fie *Aroumains?*

W. von Wartburg, *Französisches etymologisches Wörterbuch;* Bonn-Leipzig, Kurt Schroeder Verlag; 1922; fasc. 1-4, 288 pag. — Ideea dela care a plecat W. von Wartburg redactînd acest dicționar e de a arăta extensiunea, vitalitatea, cuvintelor francese și a da istoricul lor, insistînd mai mult decît se făcea pînă acum asupra evoluției lor semantice. Se înțelege de aici valoarea acestei lucrări și, urmărind diferitele articole consacrate formelor de origine latină sau streină, se poate vedea materialul vast care a fost pus la contribuție și indicațiile prețioase pe care le dă cercetătorilor. Deși redactarea se simte uneori că a fost prea grăbită, nu se poate să nu recunoaștem totuși cît de folositor va fi acest dicționar etimologic, conceput după un plan mare, și încheierea lui poate nu va întîrzia prea mult.

Tache Papahagi, *Antologie aromănească;* București, Tip. „Romînia nouă"; 1923; XLVII-519 pag. — După culegerea, cu prețioase lămuriri, dată de Pericle Papahagi (*Din lit. pop. a Aromînilor*), publicația lui Tache Papahagi, din seria celor tipărite de

„Casa școalelor", ne înlesnește cunoașterea producțiunilor populare ale fraților noștri, alături de literatura lor cultă, și ca să ne dea această antologie d-sa era cel mai bine designat, fiind nu numai filolog, dar și un bun cunoscător al vieței Aromînilor. Bucățile strînse aici la un loc, afară de cîteva inedite, sînt luate din diferite culegeri, mai ales din materialul risipit prin reviste și redarea lor, fără să fie strict filologică —nici nu putea fi astfel o carte care nu se adresează numai specialiștilor —, lasă să se vadă destul de bine particularitățile graiului aromîn. Introducerea ne informează asupra unor aspecte ale vieței Aromînilor, dă cîteva caracterisări ale sufletului lor și indică unele asemănări ori deosebiri între folklorul nostru dela nordul și sudul Dunărei. La pag. XXXVI Papahagi relevează, cum am relevat și eu în *Viața păstorească*, cîteva poesii populare aromîne care se întîlnesc cu *Miorița*. Cu privire la compunerile unor scriitori aromîni se pune în evidență valoarea lor, nefiind lipsite de însușiri literare.

Glosarul care încheie lucrarea, cu explicații în limba franceză, va ajuta romaniștilor cunoașterea dialectului aromîn.

Al. ROSETTI, *Les Catéchismes roumains du* XVIe *siècle*, în *Romania*, XLVIII (1922), pag. 321-334.—Luînd ca punct de plecare *Catehismul* descoperit în urmă de A. Bîrseanu (și numit „din Ieud"), Al. Rosetti cercetează celelalte texte similare din secolul al XVI-lea pentru a ajunge la cîteva conclusii, bine întemeiate. La presupunerile lui Bîrseanu, într'o comunicare la Academie, Rosetti adaugă considerațiuni pornind dela o analisă mai aprofundată a textului pentru a aduce dovezi că acest *Catehism* a fost tipărit — nu tradus— de Coresi și trebue să fi apărut la Brașov în 1559, deci ar fi identic cu acela pentru care aveam la această dată numai o mențiune. Ca o copie după el trebue privit textul păstrat în „Codex Sturdzanus", pe cînd *Catehismul* din ms. Marțian se îndepărtează de el și trebue să presupunem că derivă dintr'o altă versiune, aceea dată pentru prima oară în 1544, fără să o putem cunoaște și fără să știm dacă a servit ca bază celei din 1559 (aceasta poate fi o traducere independentă de cea din 1544). Pentru că textul din ms. Marțian apare rotacisat — afară de *Tatăl nostru* și *Crezul* care par să fie luate după *Molitvenicul* lui Coresi — Rosetti presupune că în același fel se presenta și izvorul lui presupus, adică versiunea din 1544. Nu cred totuși ca prima traducere a *Catehismului* să fi fost făcută în graiul rotacisat; dar asupra acestui capitol din literatura noastră veche vom insista mai mult cu alt prilej.

L. Rütimeyer. *Weitere Beiträge zur schweizerischen Ur-Ethnographie aus den Kantonen Wallis, Graubünden und Tessin;* Basel, Schweiz. Gesellsch. f. Volkskunde, Strassburg, K. D. Trübner; 1918; 54 pag. — După alte cercetări cu privire la preistoria elveţiană, Rütimeyer ne împărtăşeşte în această broşură resultatele unei serii nouă de studii pe care le-a întreprins şi care presintă interes nu numai pentru Elveţieni. Privitor la răboajele ciobanilor noştri e interesant ce semnalează Rütimeyer din ţinuturile alpine (cifrele răboajelor, admiţînd părerea lui Verworn, le crede mai vechi decît din epoca romană); de relevat şi informaţiile cu privire la luminatul cu scoarţă de arbori sau ţăndări, la fel întru cîtva cu *zada* dela noi; ocupîndu-se de jocurile de copii, Rütimeyer urmăreşte cîteva cuvinte pe care le-a studiat şi J. Jud.

C. Tagliavini, *Grammatica della lingua rumena*; Bologna-Heidelberg, G. Groos; 1923; XX - 410 pag. — E mai mult decît o gramatică practică, pentru că autorul aduce pregătire filologică şi intenţia sa a fost să pună o carte de bună orientare la îndemîna studenţilor dela Universităţile din Italia care se ocupă cu filologia romanică — ea va putea fi utilă şi celor din alte ţări care se îndreaptă spre aceste studii. Introducerea dă o privire generală asupra evoluţiei limbei noastre, cu o bibliografie care arată că C. Tagliavini e în curent cu cele din urmă publicaţii de filologie romînă. Pentru indicarea pronunţării sunetelor noastre d-sa a adoptat, cu puţine modificări, sistemul fonetic fixat de *Association phonétique internationale*. Textele, din care unele merg pînă la literatura mai veche, sînt bine alese, deşi poate ar fi trebuit să cuprindă ceva mai mult din literatura contemporană.

Ingrijirea cu care e tipărită adaugă şi ea la buna impresie pe care o face această carte şi trebue să fim recunoscători autorului că ajută streinilor astfel cunoaşterea limbei noastre.

P. Skok, *Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen?* — în *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XLIII (1923), pag. 187-194.—Publicarea în aceeaşi revistă (XLI, 420 urm.) a unui articol de C. Diculescu îi dă prilej lui Skok să cerceteze temeinicia unor etimologii germanice propuse pentru explicarea cîtorva cuvinte romîneşti. Cum am arătat ocupîndu-ne de studiul lui Giuglea, şi Skok ajunge la aceeaşi conclusie examinînd etimologiile date de Diculescu: nici una (pentru *butură, grind, sburda, strugure* etc.) nu-şi găseşte sprijin şi arată prea multă uşurinţă în afirmarea unor păreri. Asupra acestei chestiuni vom reveni cînd vom vorbi de cartea lui C. Diculescu, *Die Gepiden*, neamintită de Skok şi unde se insistă iarăşi asupra aşa ziselor germanisme dela noi. — O. D.

Publicații ale INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ȘI FOLKLOR:

Ov. DENSUSIANU

GRAIUL DIN ŢARA HAŢEGULUI

1915

ei

Ov. DENSUSIANU

VIEAŢA PĂSTOREASCĂ

IN

POESIA NOASTRĂ POPULARĂ

1922 - 1923

Vol. I 10 lei
Vol. II 15 lei

Biblioteca ASTRA
SIBIU